

EMBEREK ŐRZŐJE

TANULMÁNYOK
LŐRINCZ JÓZSEF
TISZTELETÉRE

SZERKESZTETTE:
HACK PÉTER – KOÓSNÉ MOHÁCSI BARBARA

Emberek őrője

Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére

Dr. Lőrincz József címzetes egyetemi tanár

Fotó: Apró Andrea

Emberek őrzője

Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére

Szerkesztette

Hack Péter

Koósné Mohácsi Barbara

Budapest, 2014

© A szerzők, 2014

© A szerkesztők, 2014

Átdolgozott kiadás

ISBN 978 963 284 523 4

www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar dékánja

Felelős szerkesztő: Pál Dániel Levente

Tipográfia: Anders Tibor

Borító: Csele-Kmotrik Ildikó

Nyomdai munkák: Prime Rate Kft.

Tartalomjegyzék

<i>Mezey Barna</i>	
Tisztelgés Lőrincz József előtt	7

I.

Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jогtörténeti Tanszék

<i>Bódiné dr. Beliznai Kinga</i>	
Adalékok a kínvallatás történetéhez	13
<i>Horváth Attila</i>	
Büntető eljárásjog, különös tekintettel a koncepciós perekre a szovjet típusú diktatúra időszakában	23
<i>Képešsy Imre</i>	
Büntetőjogi kérdések az Országbírói Értekezleten	43
<i>Mezey Barna</i>	
A börtön ókori kezdetei Adalékok a szabadságvesztés történetéhez	53
<i>Völgyesi Levente</i>	
Büntető szankciók az építésügy és műemlékvédelem jogtörténetében	63

II.

Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság

<i>Boda József</i>	
Büntetés-végrehajtás az Egyesült Nemzetek Szövetségének válságkezelésében	73
<i>Nagy Ákos Péter</i>	
Tömpe András 1945. évi vidéki körútjainak jelentései	87
<i>Parádi József</i>	
A határszéli csendőrség a kivételes hatalom időszakában	101
<i>Székelý Zoltán</i>	
Ügyfél-e a rendőr az intézkedésével szembeni panasz kivizsgálására irányuló eljárásban?	117
<i>Vedó Attila</i>	
A Magyar Királyi Csendőrség az európai csendőr-testületek családjában	135

Tisztelgés Lőrincz József előtt

„...az emberek nem ok nélkül ragaszkodnak a középszerűhöz, a zavaroshoz és vajákoshoz, az illúziókhoz és a szobatiszta félismeretekhez, tehát a műveletlenséghez” – írja Márai Sándor –, „mert a műveltség annyi, mint az igazságnak – minden dolgok igaz ismeretének – feltárása és elviselése. S az igazat elviselni mindig nagyon nehéz. A műveltséghez, tehát a valóság és az igazság megismeréséhez rendkívüli bátorság kell. Az ember egész szívével, sorsával, lényegével ismeri meg az igazságot. Az ember csak életre-halálra lehet művelt.” Mint Lőrincz József professzor úr.

Akit szaktudománya, életre választott hivatása is a társadalmi valóság, az igazságosság és igazságosztás, a szociális kiszolgáltatottság és a jogszolgáltatás bonyolult szövedékének értelmezésére rendelt. A bűnt megérteni, a bűnözést helyén kezelni, a kriminalitásra adandó válaszokat megtalálni és adekvát módon alkalmazni nem jelentéktelen feladat. Meglelni és megfogalmazni az elméleti alapokat, majd mindezt a gyakorlati kihívások hálójába transzferálni, s ott azonnali próbáját szenvedni keveseknek adatik meg.

A büntetés-végrehajtás országos szervezetének hihetetlen szerencséjére s nem kevésbé önmaga javára a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának volt hallgatója (1962–67) végzése után azonnal a büntetés-végrehajtás állományába került, és nevelő lett a Fiatalokorúak Intézetében. Az itt eltöltött öt esztendő döntő befolyással volt életpályájára, kutatásaira, szemléletmódjára. Húsz esztendő a fiatalokorúak büntetés-végrehajtásának tudományos szakmai terepében megérlelte a kandidátusi disszertációt is. A Magyar Tudományos Akadémián 1993-ban védte meg a *Fiatalokorúak szabadságelvonnással járó büntetőjogi szankcióinak végrehajtása* címmel benyújtott munkáját, s nyerte el az állam- és jogtudományok kandidátusa címet.

1972-től tíz évig a Rendőrtiszti Főiskola Büntetés-végrehajtási Tanszékén oktató, majd rövid szünet után (melyet alosztályvezetőként a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán töltött) tanszékvezető (1985–1999) és a Főiskola főigazgatójának tudományos helyettese. Lőrincz József hatása és tevékenysége szinte felbecsülhetetlen ezen években. A Rendőrtiszti Főiskola Büntetés-végrehajtási Tanszéke a legfőbb utánpótlási csatornája volt a büntetés-végrehajtási szervezetnek, melynek rekrutációs képessége és kibocsátott végzőseinek minősége jelentős befolyással volt a büntetés-végrehajtás későbbi működésére.

A nyolcvanas évek óvatos, de határozott nyitása a tudományosság irányába, a rendszerváltás jogharmonizációs robbanása a magyar börtönügyi tudományosság

újjaéledésének táptalaja lett. S a Rendőrtiszti Főiskola Büntetés-végrehajtási Tan-
széke körül szerveződő tudományos munkálkodás látványos eredményeket hozott.
Lőrincz József személye kiválóan megfelelt a legkülönbözőbb tudományok büntetés-
végrehajtásban érdekelt képviselőinek egyesítésére. Bámulatos energiával szervezte
egységbe a börtönügyi reformok híveit, elévülhetetlen érdeme a Magyar Börtönügyi
Társaság életre hívása. Tudományos egyénisége nem kevésbé volt katalizátora
a közös kutatásoknak, a hazai és nemzetközi konferenciáknak, a különböző egye-
temek hallgatói együttműködéseinek is. Fáradhatatlanul gyűjtötte a *Módszertani
Füzetekből Börtönügyi Szemlévé*, egy belső szakmódszertani periodikából a Ma-
gyar Tudományos Akadémia által is akceptált tudományos folyóirattá formált kom-
munikációs fórum köré a magyar tudományosságot, óvatosan haladva azon a ké-
nyes egyensúlyt követelő határon, mely az elméleti képletek és a gyakorlati
tapasztalatok összeegyeztetésének arányossági követelményei szabta határhá-
nyok között vezetett. A társszervezetekkel való együttműködést nem csupán hangoztatta,
de saját példáján mutatta és szervezte a közös munkát, így kötözve szorosabbra
a szakmai kötelékeket a Magyar Börtönügyi Társaság, a Magyar Rendészettudo-
mányi Társaság s a Szemere Bertalan Rendvédelem-történeti Tudományos Tár-
saság között.

2001-től teljes erejével az egyetemi oktatás felé fordult. Három jogi karon ok-
tatott büntetés-végrehajtási jogot (majd kriminológiát), mely vállalása erőteljes hoz-
zájárulás volt a büntetés-végrehajtás stúdiumának meghonosításához Szegeden,
Miskolcon és Budapesten (az Eötvös Loránd Tudományegyetemen). Így aztán ter-
mészetes, hogy Lőrincz József neve ott szerepel a magyar büntetés-végrehajtási jog
(és jogtörténet) szinte valamennyi ezredfordulós tankönyvén, jegyzetén. Így a *Ma-
gyar jogtörténet* 1996. évi első megjelenésétől mind az öt eddigi kiadásban ő jegyzi
a büntetések végrehajtásának történetét a II. világháborút követő évtizedekre vo-
natkozóan. A Rendőrtiszti Főiskola 1999-ben kiadott büntetés-végrehajtási jogi
jegyzetében, miként annak átdolgozott, az egyetemek számára is alkalmas további
tankönyvi kiadásában is ő írta a fiatalkorúakra, a javítóintézeti nevelésre és a mun-
káltatásra vonatkozó fejezeteket. Neve nem hiányozhatott a kriminológusok nagy
vállalkozásából, a *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés – bűnözéskontroll* című tan-
könyv szerzői lajstromából sem. (A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának ha-
tásrendszeréről írt, társszerzőként Kabódi Csabával.) Társszerzőként szerepelt
a *Büntetéstan alapfogalmak* (2005) és a *Büntetés-végrehajtási jogi alapfogalmak*
(2011) tankönyvben, illetve jegyzetben is.

Tanulmányai és monografikus munkái vallomása szerint a fiatalkorúak büntetés-
végrehajtása mellett kutatási érdeklődésének fókuszába a magyar börtönügy huszadik
századi története, a büntetőpolitika és a büntetés-végrehajtás társadalmi kapcsolatai

és kontrollja kerültek. Művei rendre felbukkannak a *Börtönügyi Szemle* mellett a *Rendvédelmi Füzetek*, a *Jogelméleti Szemle*, a *Jogtörténeti Szemle*, a *Rendvédelem-történeti Füzetek* hasábjain, konferencia-és tanulmánykötetekben egyaránt.

Lőrincz József mindhárom fő kutatási területén meghatározó monográfiát tudhat magáénak. A *Fiatalkorúak büntetés-végrehajtása* (1998) mindmáig alapvetése a szakterületnek. Nagy Ferenc professzorral egy történeti jelentőségű munkát végeztek el akkor, amikor a szakma asztalára tették Pulszky Ágost és Tauffer Emil legendás 1866-os felmérésének 20. század végi párját, a *Börtönügy Magyarországon* című munkát (1997). Végül munkásságának egyik csúcspontjaként 2009-ben publikálta *Büntetőpolitika és börtönügy* címen nagy ívű áttekintését a magyar büntetőpolitika fejlődéséről a börtönügy tükrében, éles kontrasztként mögé helyezve az euroatlanti fejleményeket. Leteszi voksát a jogszerű és emberséges fogvatartást, a fogvatartotti reintegrációt, a társszervekkel való partneri együttműködést, az integrációt, a tárgyi és humán infrastruktúra fejlesztését pártoló fejlesztési stratégia mellett, mely reális, felzárkóztató programmal esélyt ad egy európai színvonalú büntetés-végrehajtás kialakításához. Lőrincz József művei megkerülhetetlenek a magyar büntetés-végrehajtás tudományában.

A sors és a hallgatók Fortunája Lőrincz Józsefet az oktatás felé sodorta. De mi csodálkozónivaló is van ezen? Hiszen az igazság mindenkori birtokosának leghőbb vágya tudásának továbbadása, az ifjú elmék „fertőzése” a kételkedésre, a kutatásra, az újabb igazságok felderítésére, ösztönzés a jóra, a kiteljesedésre. A műveltség soha nem öncélú, nem magáért való, hanem kívánja, követeli a megvalósulását, azaz a továbbadást, újabb és újabb generációk felkészítését és megragadását az igazságra, a tudásra, a tökéletesre törekvésre.

Ezt nem sokan képesek valóra váltani. Vagy mert az igazság felismerésében járnak még csak, a kezdeti lépéseknél, vagy mert nem ösztönöz mindenkit a közvetítés vágya. Vagy mert talentuma hiányzik hozzá. Nagy adomány a műveltség és az előadói képességek egyidejű tulajdonlása, melyből kifejezhetetlen a pedagógus hajlam, a fiatalok, a hallgatók, „a célcsoport” megragadása. Műveltséggel, kultúrával, tudással, egyéniséggel és emocionális kötésekkel. Ahogyan hallgatói látják Lőrincz Józsefet: „csak mesél és mesél az eltátott szájú hallgatósnak”.

Kimondhatatlanul fontos, hogy az egyetemi professzor hiteles legyen hallgatói előtt. Ne professzori stalluma, hanem mindennapi embersége, tudása és műveltsége alapozza meg tekintélyét. Hogy hallgatói úgy vélekedjenek róla, mint Lőrincz Józsefről, hogy ti. „Az egyetem egyik legjobb előadója, igazi tanár”. A hallgatóság érzi a tanítani vágyást, az elkötelezett szenvedélyt az oktatóban, mint ahogyan észleli annak ellenkezőjét is. És megfelelően honorálja is azt. Lőrincz tanár úrról írták, hogy „egyike azon utolsóknak, akik tényleg tanítani akarnak”.

Emberségét dokumentálja hallgatóinak ragaszkodása, tisztelete a professzor iránt, aki „még tudja, mi fán terem a jó modor”, és akinél „a vizsgázás terápiás céllal is javallott, az esetleges korábban elszenvedettek poszttraumatikus tüneteinek enyhítésére”.

Tudományos és szakmai tevékenységét állami és társadalmi elismerések sora jelzi. Lőrincz József birtokolja az igazságügyi miniszter Tauffer Emil-díját (1999), a belügyminisztertől kapott dísztört és a Tudományos Munkáért Emlékérmét (2001), a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának díszkardját (2005) és a köztársasági elnök által adományozott ny. dandártábornoki rendfokozatot. 2012-ben a Belügyi Tudományos Tanács Szabó András-oklevéllel tüntette ki. A Szemere Bertalan Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság 2000-ben Rendvédelem-történetért Érdemérem, 2002-ben Rendvédelem-történetért Érdemkereszt kitüntetésben részesítette, 2007-ben a Magyar Rendészettudományi Társaság Dr. Kertész Imre-emlékéremre érdemesítette. 2006-ban a Miskolci Egyetem „Pro Facultate Iurispudentiae” éremmel ismerte el oktatói munkáját.

De a laudációkban szokásszerűen felsorolt kitüntetések mellett van egy olyan, mely egy professzornak a legtöbbet jelenti.

A markmyprofessor internetes önkéntes és független értékelő honlap hallgatói véleményei alapján Lőrincz József professzor a megítélt szempontok, tehát az általa szabott követelmények teljesíthetősége, a segítőkészség, a felkészültség, az előadásmód valamennyijére jelest kapott hallgatóitól, „átlaga” tehát kitűnő (5). Ennél nagyobb elismeréshez aligha juthat egy egyetemi oktató. Talán egy minősítő megjegyzés fokozhatja a kitüntetést: „érdemes bejárni az óráira... az ő kriminológia előadása után éreztem először azt, hogy de kár, hogy már vége van”.

Lőrincz József jelenlegi önmagát veterán (obsitos) porkolábnak nevezi. Ez a csöndes, önironikus, a professzor úrra oly jellemző szellemes szerénység nem takarja el egy nagyformátumú tudós, büntetés-végrehajtási szakember életpályájának nagyszerű eredményeit, melyekre méltán büszke a magyar börtönügyi tudományosság. S melynek gazdagítását változatlan érdeklődéssel várja. Az egyetemi kollégák nevében tolmácsolt gratulációk mellett kívánok tehát a hetvenesztendős Lőrincz Józsefnek még további békességes és egészséges, kutatási eredményekben és oktatási élményekben gazdag, kutatómunkában eltöltött évtizedeket. Tudóstársai gyarapodására, hallgatói örömére, saját magának elégedettségére.

Úgy legyen.

Mezey Barna

rektor, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE

I.

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Magyar Állam- és Jogtörténeti
Tanszék

Bódiné dr. Beliznai Kinga ■

Adalékok a kínvallatás történetéhez

1. A tortúra alkalmazása Európában

A XIII. századtól kezdődően a büntetőeljárásban a vádlottat az elkövetett bűncselekmény beismerésére és az esetleges büntársakra vonatkozó vallomásra sokszor kínvallatás útján bírták rá. IV. Ince pápa 1252-ben kiadott bullájában az eretnekekkel szemben a beismerő vallomás megszerzése érdekében megengedte a tortúrát,¹ amely hamarosan általánosan használt kényszereszköz lett. A tortúra kifejezés a latin *torquet* (kínoz), illetőleg a *tortor* (csavaró, kínzó, bakó) szóból származik. A *torquet* a kínpadhoz kötött kifejezés, miként a *tortum* (kín) is. A tortúra a hóhér által lefolytatott kínzást jelenti, lehet a büntetőeljárás során a vallatásra irányuló kínzás, vagy a büntetés-végrehajtás során speciális fájdalomkeltő technikák alkalmazása.²

Hippolyte de Marsilli bolognai jogtudós (1450–1529) a tortúra 24 féle módozatát írta le *Practica Criminalis* című munkájában. A leggyakrabban előforduló eljárások között tartották számon a végtagok egyszerű kötelekkel vagy más különleges eszközökkel való megkínzását, a vádlott testébe víz, ecet vagy éppen olaj befecskendezését, forró szurok alkalmazását, valamint az étel és ital teljes megvonását. Bizonyos esetekben a bíró, illetve a kínvallatást végrehajtó hóhér szeszélyétől, leleményétől és kegyetlenségére való hajlamától függött, hogy a lehetséges szörnyűségek közül melyiket hajtotta végre. Így sor kerülhetett arra, hogy a bűnös hónaljába forró tojásokat helyeztek, bőre alá dobókockákat csúsztattak, ujjaira égő gyertyákat kötöttek, amelyek a viasszal együtt égtek le, nagy magasságból cseppenként vizet

■ Adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jgtörténeti Tanszék.

¹ BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet – A tradicionális jog* (Budapest–Pécs: Dialóg Campus 1999) 298.

² MEZEY Barna: „A tortúra” *Rubicon* 2006/7. 23.

öntöttek a gyomor mélyedésére, vagy pedig, amit egyébként kimondhatatlan tortúrának tartottak, az elítélt lábait sós vízzel öntötték le, amelyet kecskékkal nyalgattattak le.³ A kínvallatás bármely válfajának alkalmazására került is sor, általános szabály volt, hogy ennek végrehajtása előtt 8-10 órával a bűnös nem ehetett.

Itáliában gyakran alkalmazták a virrasztás vagy ébrenlét nevű tortúrát. A vádlott testét a négy végtagjához kötött kötelek segítségével szétfeszítették, és ugyanannyi, falba illesztett táblához rögzítették. Támasztékul csupán egy gyémántból faragott ék szolgált, amelyre a hátgerinc alsó fertályát egészen a húsig ráhúzták. A végrehajtás során mindig jelen volt egy általános orvos és egy sebész, akik folyamatosan figyelemmel kísérték az áldozat pulzusát, és ezt kitapintva állapították meg, hogy melyik az a pillanat, amikor a fájdalom már elviselhetetlen. Ekkor a tortúra alá vetett személyt leoldották, meleg borogatással felélesztették, kapott némi orvosságot, és mihelyt egy kicsit jobban lett, folytatták a procedúrát. A kínvallatás ily módon akár hat óra hosszat is eltarthatott.⁴

Franciaországban tartományonként és bíróságonként a kínvallatás más és más formáját alkalmazták. Autun-ben a vádlott lábára egy lyukacsos bőrű, magas szárú cipőt húztak, majd egy asztalra kötözték. A cipőkre nagy mennyiségű forró vizet öntöttek, amely a bőrt átítatta, és így alkalmas volt arra, hogy az áldozat húsát és csontját megégesse és roncsolja. Orléans-ban előfordult, hogy a bűnöst félmeztelenre vetköztették, majd a kezeit, amelyekbe egy vaskulcsot tettek, a háta mögött jó szorosan összekötözték. A kulcshoz egy kötelet erősítettek, amelynek segítségével a kínzást elszenvedőt bizonyos magasságban felfüggesztették, és jobb lábára egy meglehetősen nehéz súlyt raktak.⁵

Párizsban sokáig használták a vízpróba egy sajátságos formáját, amely ugyan a bűnös számára az egyik legelviselhetlenebb tortúra volt, ám ezzel együtt mégis ez számított a legveszélytelenebbnek. A vádlottat egy bakra fektették, és testét négy végtagjánál fogva szétfeszítették. Az orrát befogták, és így kényszerítették négyedénynyi (kb. 9 liter) vagy súlyosabb esetekben dupla mennyiségű víz lenyelésére, amelyet nagyon lassan töltöttek a szájába.⁶

A kínvallatások népszerű eszköze volt a spanyolcsizma. A vádlottat egy padra ültették, lábaira kívül és belül erős deszkákat erősítettek, és két lábát összekötözték. Ezt követően négy vagy nyolc éket vertek be egy fakalapáccsal a lábai közé.

³ *La justice et les tribunaux. Impôts, monnaies et finances* (Paris: Librairie de Firmin-Didot 1888) 59.

⁴ *La justice et les tribunaux* 1888. 60.

⁵ *La justice et les tribunaux* 1888. 60.

⁶ *La justice et les tribunaux* 1888. 62.

E művelet többnyire a csontok megrepedéséhez és egyéb csontkárosodáshoz vezetett. A spanyolcsizma egy sajátos változata volt az ún. pergamenharisnya. Ezt meg nedvesítették, és így a láb könnyen belement. De ezután a bűnöst a pergamenharisnyával a lábán a tűz közelébe ültették, amely folytán a harisnya összehúzódott, és szinte kibírhatatlan fájdalmat okozott viselőjének.⁷

A németországi Regensburgban, a régi Városházán még mindig látható az a XV. századi kínvallató kamra, amelyet a középkorban és a kora újkorban használt az akkori igazságszolgáltatás. Egy XIX. századi leírásból megtudjuk, hogy a kamra bejárata előtt egy pad állt, amelyen a vádlott a kínzás megkezdése előtt még egy negyedóraig üldögélhetett, hogy aztán önként vállalkozzon vallomástételre. Az ajtón lévő nyíláson keresztül alaposan szemügyre vehette a kínzóeszközöket is. A bíró egy „rostély” mögött ült, két gyertyája elé ellenzöt tettek, hogy arcát a kínvallatásnak alávetett személy később ne ismerhesse fel. A kínzásnál eljáró bírák a tortúrát igazi tudománynak tekintették, amelynek „mükifejezéseire nem kis gondot fordítottak”.

A kínvallatás a vádlott kikérdezésével kezdődött. Néhány nap vagy hét elteltével már a „kínos kikérdezés” következett, a vádlottat megkötözték, és a lábára rakott súlyokkal felhúzták. A kínzóeszközök között használták a feszítőpadot, más néven „spékelt nyulat”, amelyet egy körben 400, ék alakú szeggel kivert henger egészített ki. A csigázógépre egy fából készült háromszöget (hóhérmelyen „rész Lizit”) szereltek, a megtortúrázott személy karjait hátrakötötték, lábára nehéz köveket aggattak, és így húzták fel annyiszor, ahányszor erre a bíró utasítást adott. „Enyhébb esetben két fáklyával mindkét oldalát egyszerre égették”, súlyosabb esetben az égetés csak egy fáklyával történt, azt felváltva az egyik, majd a másik oldalához tartották. 1492-ben Karg kamarást azzal vádolták, hogy Regensburg városát el akarta árulni, és a császár és a város ellen mindenféle jogtalanságot követett el. Őt „kövekkel megvakva” tizennégyszer húzták fel, amelynek következtében karjai megbénultak.

A regensburgi kínzókamra egyedülálló „nevezetessége” volt az ún. „spanyol számár”. Ez egy „fölfelé álló, fölül élesre faragott, 6 láb hosszú s 1 hüvelyk vastag deszkából állt”, amelyre meztelenül tették fel a vádlottat, hogy „rajta lovagoljon”, mialatt nehéz köveket, korabeli műszóval sarkantyúkat kötöttek a lábára. Érdemes megemlíteni a „gyóntatószéket” vagy „szűzkebelt”, amely egy karosszékhez hasonlít, ülőrésze

⁷ A kínzóeszközök sorába tartozott még többek között a szájkörte, illetve annak továbbfejlesztett változata, a kínzókörte, a vashurok, a szöges szék, a nyújtópad, a koponyaszorító, a hüvelykszorító, a spanyollétra vagy éppen a Júdásmerleg, amely egy bakra szerelt hegyes gúla volt, amelyet a magasba húzott gyanúsított alatt helyeztek el, és lassan ráengedték a meztelenre vetkőztetett áldozatot. MEZEY (l.j. 2.) 24–25.

tulajdonképpen egy favánkos, amelyből száz, kúp alakú faszeg áll ki. Erre ültették meztelenül „a bűnhöncöt”, mellére egy súlyos követ tettek, kezeit a mellén összekötötték, és „karjain keresztül hátrafelé egy nyolczélü görfát dugtak”, amelyet két hóhérsegéd folyamatosan forgatott.⁸

E kínvallató kamrát járta meg 1513 húsvétján Wolfgang Liskirchner, Regensburg polgármestere, akit csekély pénztári hiány miatt egy nap alatt hétszer húztak fel a vallomástétel érdekében. Végül ki is végezték. Itt vallatták a harmincéves háború idején Hans Ulrich von Schaffgotsch tábornokot is, akit a Wallenstein elleni összeesküvésben való részvétellel és hazaárulással vádoltak.⁹ Három órán keresztül kínozták, majd halálra ítélték. Az ítélethozatalt követően bírái egy második tortúra lefolytatására tettek javaslatot II. Ferdinánd császárnál, mondván, „ő már, mint elítélt, a büntetés rabszolgájának s holttestnek tekintendő”. 1635 júliusában így ismét kínpadra vonták, majd 23-án kivégezték.

2. A kínvallatás Magyarországon

Magyarországon a tortúra ugyan már 1526 előtt ismert volt¹⁰ a terhelt vallomásra bírásánál, de alkalmazásának részleteiről csak a XVII. századtól kezdve, különösen a *Praxis Criminalis* megjelenése óta tudunk.¹¹ Buda város XV. századi jogkönyve részletes szabályokat tartalmazott a tortúrával kapcsolatban, már korlátozó jelleggel: nem szabad kínvallatás alá vetni azt, akit nem értek tetten, és nincs ellene közvetlen bizonyíték. Pozsony jegyzőkönyveiben az 1430-as évekből találhatók kínvallatásra vonatkozó bejegyzések.¹²

Kolozsvár 1588-ban kiadott statútuma érvénytelennek tekintette a kínvallatással megszerzett beismerő vallomást: „[...] az kenszerittesből valo vallas tetelek erőtleneknek iteltetnek, annak okaert ha czigazas által lenne vallas valakire az az ki ellen vallana, csak azon czigazot ember egy legyen es egyedül valo vallas tetelire megh ne terhellyek, es megh ne karosiczak.”¹³

⁸ „A regensburgi kínvallató-kamra” *Vasárnapi Újság* 1862/17. 200.

⁹ <http://reinis-welten.de/regensburg/historischeereignisseinregensburg/hinrichtungdesfreiherrnvonschaffgotsch1635/index.html>

¹⁰ *A Hármaskönyv* szerint a városoknak: „A nemeseket [...] gyanuból kínvallatás alá venni nem szabad.” (HK III. rész, Bevezető)

¹¹ BÉLI (lj. 1.) 299.

¹² DEGRÉ Alajos: „A kínvallatás bevezetése a magyar büntető perbe” *Jogtudományi Közlöny* 1974/7. 382.

¹³ „A magyar törvényhatóságok jogszabálygyűjteménye” in dr. KOLOSVÁRI Sándor – dr. ÖVÁRI Kelemen (szerk.): I. kötet (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 1885) 221.

A *Praxis Criminalis*¹⁴ a kínvallatás különböző fokozatait sorolta fel: a hóhérral fenyegetés, a kínzóeszközök elő- és bemutatása, a csigázó állványra vonás, a spanyolcsizma, de a tortúra első lépcsőfoka lehetett a terhelte hóhér általi levetkőztetése, illetve a ruhájától megfosztott személy ún. csikóra történő ültetése.¹⁵ A helyi szokások és az elkövetett bűncselekmény súlyától függően vetették alá a terhelte egy vagy több fokozat elszenvedésének. A kínvallatás általában egy vagy másfél óráig tarthatott, nehogy a hosszas, gyötrő fájdalom miatt a vádlottak valótlant valljanak. A tortúrára ítélt férfinak először bemutatták a hóhért kínzóeszközeivel együtt, azután a bűnöst a kínpadra kötözték, majd felfüggesztették, és testi erejéhez mérten súlyokat raktak a lábára, végül pedig a spanyolcsizmát adták rá. Nőknél ugyancsak a hóhérral és a kínpadra kötözéssel kezdték a procedúrát, majd a hüvelykzorító következett. A kínvallatás lefolytatásáról jegyzőkönyv¹⁶ készült, amelyet a tárgyalási anyaghoz kellett csatolni. A felmentő vagy elmarasztaló ítélet pedig a *Praxis Criminalis* rendelkezéseinek figyelembevételével született meg.

1730-ban a komáromi úriszék a Szenczy Zsuzsa és két társa elleni perben szintén a *Praxis Criminalis*-ra támaszkodott. A vád szerint Szenczy Zsuzsa és társai évek óta különböző helyen és időben babonáságot követtek el, embereknek és állatoknak ördögi mesterkedéssel kárt, betegséget, fájdalmat és halált okoztak, az ördöggel társalkodtak, a keresztényeket megbotránkoztatták, az isteni felséget megsértették. Az ügyész a *Hármaskönyvre* és a *Praxis Criminalis*-ra hivatkozva tortúra utáni megégetést kért. A vádlottak mindent tagadtak, és mivel a több fokozatú tortúra után sem vallottak, nem küldték őket máglyára.¹⁷

1751-ben Bodó Mátyás büntetőjogi kézikönyve (*Jurisprudentia Criminalis*) a korszak büntető jogszabályain alapuló kínzások fokozatait sorolta fel:

¹⁴ A *Praxis Criminalis* III. Ferdinánd Alsó-Ausztria számára kiadott büntető rendtartásának latinra fordított változata, amelyet Kollonich Lipót esztergomi érsek 1687-ben Nagyszombaton adatott ki. Német nyelvű változatát a kamarai adminisztráció alá került területeken a török kiűzésével szinte egyidejűleg alkalmazni kezdték. Az 1687. évi országgyűlésen tett recepciós kísérlet kudarca ellenére (a nemesek mint jogukat sértőt elutasították) a *Corpus Juris Hungarici* 1696. évi kiadásához csatolták.

¹⁵ BÉLI (l.j. 1.) 299.

¹⁶ A XVII. századi Rómában a jegyzőnek nemcsak a vádlott válaszait kellett feljegyeznie, hanem „minden megjegyzését, észrevételét, a kínvallatás alatt kiejtett minden szót, ideértve az összes sóhajt, sikolyt, nyögést, minden hangot, amit elzokogott”. BURKE, Peter: „A nyelv társadalomtörténete” *Aetas*, 2002/4. <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00023/2002-4-10.html>

¹⁷ KONCZ Ibolya Katalin: „Osztály büntetőtörvény a magyar boszorkányperekben” *Korunk* 2005. május <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2005&honap=5&cikk=7868>

1. a bíró fenyegetései és ijesztései;
2. a hóhér fenyegetései és kegyetlen mozdulatai;
3. a levetköztetett, mezítelen és megkötözött vádlottnak megmutatják, elé rakják és előkészítik a kínzó eszközöket, amelyek a kínzás végrehajtására „ki vannak szemelve”; a tüzet meggyújtják, és az eszközöket szinte már a testhez érintik;
4. a kezek és az ujjak ízületeinek szoros zsineggel való összekötése és kemény szorítása;
5. a létrán való feszítés, a tagoknak és az ízületeknek hirtelen nyújtása és szétvonása;
6. tüzes vassal való érintés és pörkölés;
7. az ujjak erős szorítása és éles vassal való bökődése vagy szúrása;
8. a test pörkölése égő gyertyával, szurokfáklyával vagy meggyújtott szalmával;
9. a haját a fejéből leborotválták, a bőrt kicsit felkaparják, és lassan jeges vizet csepegtetnek rá;
10. égő kénnel vagy szurokkal történő pörkölés;
11. a lábszárnak szorítása homorú és belül csúcsokkal ellátott készülékkel, azaz spanyolcsizmával.

1754 májusából maradt fenn az alábbi jegyzőkönyv, amelyet egy bizonyos tolvajlással vádolt Vojnovich nevű férfi vallatásáról vettek fel Pesten, a „három első adjudicált Tortura Gradussai mellett”. A tortúrát Türck Sebestyén hajtotta végre.

„I-mo. Az Mester minden instrumentumát elől rakván, megmutogatta neki és megmondotta rendiben, hogy azok által mely és minemű kínokat fog szenvedni, melyek után Mi is megintettük, hogy minekutána (minekelőtte) azokat az iszonyú kínokat szenvedné, vallja meg cselekedetét, vagy ha Eő nem cselekedte volna, nem tudja-e, hogy más, a ki azokat cselekedte volna, melyekről azon Delinquens mondván, hogy sem nem lopta, sem nem tud semmit is felülié. Mely ezen Gradus iránt tettünk is azonnal relatiót az N. Magistratusnál.

2-do. Ennek utána Présben szorította az Mester az két Hüvelykét. Pauzát engedve neki, Kínszerítettük, hogy Vallyon az előbbeni Kérdések szerint, de minthogy semmit sem vallván, eztet ennyihányszor erősebb-erősebb reászorítással próbáltattuk, mindaddig, méglen az mester nem mondotta, hogy már az ujjaiából láttatik az vér jönni és az Vas nem ereszti magát jobban összveszoríttatni, mivel már egyik az másikon fekszik, akkor ismét semmit sem vallván, újabban referáltuk.

3-io. Ezek után az Funiculatiót (kötélszorító) applikálván az Mester, a midőn négy izromban¹⁸ keményen neki-neki húzta volna, mindenkor Pauzát adván, kén-

¹⁸ Azaz négyszer.

szerítettük és intettük, hogy vallaná meg azon lopással, vagy tudná-e, ha más cselekedte? És ki legyen az? De mindezek után is, valamint előbb, mindenkor tagadta, ahhoz képest eztet is refferálván, az N. Magistratusnak, és hogy ijem csak Ezeket, hanem az Egész 12 Gradusokat is capax elszenvadni, kihez képest, megismervén keménységét, az N. Magistratus ismét egy gradussai sugeálta, parantsolván, hogy az »Spanissi Stiffli« ijesztésképen tétessük fel az Lábára, az mint is.

4-to. Az midőn újra bemenvén s újabban ötet intvén, hogy vallana, mert ime több-több kínokat fog szenvedni, semmit sem vallván, parancsoltuk az Mesternek, hogy az »Spanissi Stiffli« applikálja. Melyre az Mester azt felelte, hogy még az »funiculatiót« sem végezte el, minthogy pedig az kezei föl lévén eresztve s látattott keményen az köteleknek bő Metszetése, az N. Magistratus is elégségesnek Ítélvén az által az Mesternek Négy izrombeli Próbáját, meg nem engedték neki, hanem az Spanissi Stiffli applicáltattuk, nemcsak ijesztés formán, hanem reá szoríttatván az Mester az eő Módgya szerint meg is mozgatta az Lában. Melyek után ismét intettük, hogy Vallyana, de nemhogy vallott volna, inkább káromkodásra kezdett fakadni, ezeket is az szerint refferálván az N. Magistratusnak, kihez képest Parancsolta azonnal levétetni az lábáról, Ítélvén ezeket elégségesnek.

Akkoron, az Midőn levette az Mester, láttuk Mélyen és kékken az Helyeit.”¹⁹

A Helytartótanács 1847. számú rendelete 1776-ban tiltotta meg a kínvallatás alkalmazását. Mária Teréziára különösen Joseph Sonnenfels, a bécsi egyetem neves professzora (*Über die Abschaffung der Tortur*, Zürich, 1775) és Cesare Beccaria tanai²⁰ voltak hatással a tortúra eltörlésével kapcsolatban. Az 1768. évi *Constitutio Criminalis Theresiana* a kínvallatást, megszorításokkal ugyan, de fenntartotta. A törvény életbe lépését követően számos olyan elvi kérdés merült fel, amelyről az ítélkező fórumoknak kellett döntenie. A bécsi Oberster Gerichtshof felterjesztéseit Mária Terézia az Államtanácshoz utalta, és egyúttal felvetette, hogy nem kellene-e a kínvallatást teljes mértékben megszüntetni, vagy további megszorításokat alkalmazni. A tárgyalások folyamán az ezzel kapcsolatos iratköteg II. József kezébe került, aki a tortúra eltörlése mellett foglalt állást. Az Államtanács ugyan csekély többséggel, de a kínvallatás megtartását támogatta. Az uralkodó a döntéshozatalra II. Józsefet, „mint aki jogot tanult” kérte fel. József nyolctagú vegyes bizottságot hívott össze,²¹ amelynek elnöke Karl Friedrich Hatzfeld államférfi, tagjai pedig

¹⁹ V. ö. „Kínvallatás a régi Pesten” *Vasárnapi Újság* 1907/16. 315.

²⁰ Beccaria szerint a kínvallatás káros, igazságtalan, felesleges, és ellenkezik a természeti törvényekkel.

²¹ FAYER László: „Okmányok a kínvallatás megszüntetéséről” *Husadik Század* 1902/1. 112.

államtanácsosok és törvényszéki bírák voltak. Az elnök és az államtanácsosok a tortúra fenntartása, míg a törvényszéki bírák annak megszüntetése mellett szavaztak. Így végül a kínvallatás eltörléséről szóló határozatot II. József mondta ki, azzal, hogy az ne csak az örökös tartományokra, hanem Magyarországra, Erdélyre, valamint Németalföldre és Lombardiára is terjedjen ki.²²

A kínvallatás alkalmazásának tilalmát az 1790/91. évi országgyűlés törvényben (42. tc.) erősítette meg: „A kínzó vallatások annál fogva, mivel az igazság kikutatására alkalmas és megfelelő eszközt nem nyújtanak, hanem inkább büntetés számba mennek, addig, míg a büntető eljárásra nézve országgyűlésileg más intézkedés nem tétetik, egyszerűen tiltva lesznek.”

3. A kínvallatás nyelvi maradványai

A kínvallatás alkalmazása ugyan mára csak jogtörténeti emlék, nyelvünk azonban bővelkedik olyan kifejezésekben, szófordulatokban, amelyek a tortúrára vagy annak valamely eszközére vezethetők vissza.

Ma már nem használjuk, de régebben, ha az embernek valamilyen kellemetlen kötelessége volt, ami alól egyáltalán nem tudott kibújni, akkor az „ez valósággal spanyolcsizma” kifejezéssel éltek.

Ha valamit nagyon várunk, akkor „felcsigázott várakozással” nézünk elébe, régebben a kereskedők úm. felcsigázták az árakat, a nehéz, hosszadalmas munka után testünk elcsigázott állapotba kerül. A csigáz ige ma is használatos jelentései szintén a kínzókamrából erednek, hiszen a csigázás a kínvallatás legelterjedtebb metódusa volt. A vádlott kezét hátrakötötték, a zsinegbe horgot akasztottak. A zsineg a kamra mennyezetén lévő csigán át a padlón álló motollának hengerére csavarodott. A motolla forgatásával a zsineg egyre jobban feszült, míg végre a vádlottat hátul kötött kezénél fogva a levegőbe emelte, a test súlya karját a vállcsuklóban kifordította, és ebben a helyzetben kellett a bíró kérdéseire felelnie. Ha a vádlott makacszkodott, akkor lábaira súlyokat akasztottak.²³

²² FAYER László: „A kínvallatás és a halálbüntetés elleni küzdelem Magyarországon” *Jogtudományi Közlöny* 1901/46. 334.

²³ TOLNAI Vilmos: „A régi büntetőjog néhány nyelvi maradványa” *Magyar Nyelv* 1913/5. 197–198.

Érdekes dolgot „feszült figyelemmel” hallgatunk, erős visszautasításképpen pedig gyakran halljuk a „ha megfeszülsz, se kapsz belőle” kitételt. A Bodó-féle sorozatban az ötödik helyen szerepelt a feszítés. Az erre használt eszközt baksának (bakocska, fiatal bak) nevezték. A *Constitutio Criminalis Theresiana* szövegben és rajzban pontosan bemutatja az eszközt és magát a tortúra végrehajtását. A vádlottat egy kb. 45 fok ferdeségű létrára fektették, hátrakötött kezét a létra egyik fokához erősítették, lábát pedig a létra alján lévő motollán járó kötéssel lassan lefelé húzták, úgy, hogy testének minden izma, íze és csuklója megfeszült.

Horváth Attila ■

Büntető eljárásjog, különös tekintettel a koncepciós perekre a szovjet típusú diktatúra időszakában

Magyarországon a szovjet típusú büntetőpolitika eszközei 1945 és 1989 között ugyanazok voltak, de a taktika és a módszerek az idők során változtak. A büntetőjogot eszközként használva, mintha polgárháborús helyzet lenne,¹ 1963-ig leszámoltak a vélt vagy valódi ellenfeleikkel. A totális diktatúra elveinek megfelelően olyanokat is letartóztattak, akik nem politizáltak, nem fordultak szembe a hatalommal, sőt még leghűségesebb híveik közül is sokakat halálra ítélték vagy bebörtönöztek.² Azt akarták elérni, hogy mindenkit félelemben tartsanak. Ezt az elvet Nyikolaj Krilenko,³ a Szovjet Igazságügyi Népbiztosság vezetője

■ Egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék

¹ Carl SCHMITT: „A háború és az ellenség fogalmainak viszonyáról” in SCHMITT, Carl: *A politika fogalma. Válogatott politikai és államelméleti tanulmányok* (Budapest: Osiris Kiadó 2002) 73., 77–78.

² Rajk Lászlót pl., aki belügyminiszterként minden fenntartás nélkül végrehajtotta Rákosi Mátyás utasításait, kivégezték. Kádár Jánost, aki átvette tőle a minisztériumot, életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Hegedűs András, aki 1955. április. 18. – 1956. október 24. között miniszterelnök volt, erről az alábbiakat nyilatkozta: „Rendkívüli módon éreztük, és mindegyikünk tulajdonképpen félt attól, hogy ő maga is bekerül a repressziónak ebbe a szövevényébe. Én nagyon sokszor kifejtettem már, hogy nem volt olyan ember a vezetésben, azt hiszem, még Rákosi sem kivétel, aki ne tudta volna, hogy ellene bármikor indítható koncepciós per, mert az életnek mindig vannak olyan fehér foltjai, vagy fekete pontjai, amelyekre fölépíthető olyan koncepció, mint mondjuk a Rajk-ügyben, vagy Kállai Gyula ügyében, vagy a Schiffer Pál ügyében fölépült.” Idézi: GULYÁS Gyula – GULYÁS János: *Törvénytértés nélkül. A hortobágyi munkatáborok (1950–1953) filmszociográfiájának dokumentumai* (Budapest: Láng 1989) 261.

³ KRILENKO, Ny. V. (1885–1938) meghatározó szerepet játszott a szovjet jogszolgáltatás és büntetőjog kidolgozásában. 1938-ban egy koncepciós perben mindenfajta bírósági eljárás nélkül elítélték és agyonlőtték. Lásd: ROJ MEDVEGYEV: „Cél és eszköz viszonya a szocialista forradalomban” *Világosság* 1989/6. 475.

fogalmazta meg: „Nemcsak a bűnösöket kell kivégeznünk. Az ártatlanok kivégzése még nagyobb hatást fog gyakorolni a tömegekre.”⁴ Egy Cseka-különítmény, amelyet N. A. Bulganyin,⁵ a Szovjetunió későbbi miniszterelnöke vezetett, az alábbi eligazítás alapján lövetett agyon 57 embert: „Mi nem egyes személyek ellen viselünk hadat. A burzsoáziát irtjuk ki, mint osztályt. Ha nyomoznak, ne irományok és bizonyítékok után kutassanak, hogy mit tett vagy mondott a vádlott a szovjet hatóságok ellen. Először is azt kérdezzék tőle, hogy melyik társadalmi osztályhoz tartozik, milyen származású, milyen nevelésben, oktatásban részesült, mi a foglalkozása?”⁶ A pétervári szovjet elnöke, Grigorij Jevszejevics Zinovjev⁷ ugyanezt az elvet konkrét számadatokban fejezte ki: „...a százmilliós szovjet-orosz lakosságból 90 milliót magunk mögé kell állítani. Ami a maradékot illeti, nekik nincs mit mondanunk. Őket meg kell semmisíteni.”⁸

Magyarországon Rákosi Mátyás is – a szovjet mintának megfelelően – az alábbi instrukciókat adta az állami és a pártvezetőknek: „...ha bajok vannak, lehetetlen, hogy ne legyen benne az ellenség keze [...] és attól sem félünk, hogy mindenki gyanús lesz, aki él [...], ami itt történni fog, hogy nagy lesz a gyanakvás, az nem baj[...], inkább mélyebben kell vágni, de alaposan, hogy ne maradjon benn a gyökere. Ahol a fát vágják, ott a forgács is hullik.”⁹ A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1949. június 11-i ülésén (ahol éppen Rajk László és társainak ügyéről volt szó) így folytatta: „...ezt csinálták a Szovjetunióban is. Az emberek szörnyülködtek, de ez volt a helyes módszer...”, ezért „...kicsit mélyebben vágjuk ki az üszkös részt, inkább, mint hogy benne maradjon a méreganyag.”¹⁰

⁴ Idézi: Richard PIPES: *A kommunizmus* (Budapest: Európa Kiadó 2004) 323.

⁵ Bulganyin, Ny. A. (1895–1975) 1918-tól a Cseka tagja, majd honvédelmi miniszter, miniszterelnök, 1955-ben ő írta alá szovjet részről a Varsói Szerződés alapokmányát. 1958-ban minden tiszttségéből leváltották.

⁶ Stéphane et al. COURTOIS: *A kommunizmus fekete könyve. Bűntény, terror, megtorlás* (Budapest: Nagyvilág 2000) 16.; Joel KOTÉK – Pierre RIGOULOT: *A táborok évszázada. Fogva tartás, koncentráció, megsemmisítés. A radikális bűn száz éve* (Budapest: Nagyvilág 2005) 9.; GEREBEN Ágnes: *Beszélgetések a Gulagról* (Budapest: Helikon 2008) 21. (Az eredeti újságcikket Martin Ivanovics LACISZ [1888–1938], az ukrán Cseka elnöke írta a *Vörös Terror* című lap 1918. november 1-jei számában.)

⁷ Zinovjev, G. J. (1883–1936) Lenin legközvetlenebb tanítványa, a Bolsevik Párt Központi Bizottságának tagja. 1936-ban koncepciós perben elítélték és agyonlőtték.

⁸ Idézi: Richard PIPES: *Az orosz forradalom története* (Budapest: Európa 1997) 322.

⁹ HORVÁTH Ibolya et al.: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1996) V. k. 296.

¹⁰ HORVÁTH (l.j. 9.) 296.

Az „objektív ellenség” megnevezése, az aktuális politikai céloknak megfelelő bővítése tömegindulatot válthatott ki, és magyarázatot adhatott arra, hogy miért olyan rossz a lakosság életszínvonala. A folyamatos politikai, gazdasági és társadalmi válságot büntetőjogi szankciókkal akarták megoldani. Ezért a szigorú szankciók és a generális prevenció vált meghatározóvá. A büntetőjog ún. nevelő funkciója teljes mértékben háttérbe szorult. A „nép ellensége” nem számíthatott irgalomra. A sztálini elveknek megfelelően Magyarországon is egyre bővült a likvidálandók listája: felkerültek rá a „reakcióso”k, a volt uralkodó osztály tagjai, az úri-keresztény középosztály tagjai, a kulákok, a közép- és gazdag parasztok, a malomtulajdonosok, az „ingadozó” középparasztok, az „úri bitangok”, a gyárosok, a kispolgárok, a bürokráták, a gyanús értelmiségiek, a papok, a klerikális reakció tagjai, a bürokráták, az imperialisták ügynökei, a munkát kerülő lumpenproletárok, a trockisták, a titóisták, a cionisták, a kozmopoliták, a nacionalisták, a Szovjetunió és a békétábor ellenségei, a munkásosztályt eláruló „álfasiszta” szociáldemokraták stb.¹¹

A kádári vezetés az 1956-os forradalom- és szabadságharc megtorlásával együtt folytatta a korábbi tisztogatások gyakorlatát. A forradalom vezetőin, résztvevőin túl le kívántak számolni az összes „reakcióssal”,¹² osztályidegennel,¹³ osztályárulóval. Ennek az elképzelésnek az indokolását Földes László¹⁴, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának osztályvezetője 1957. november 1-jén így indokolta: „...*tisztában kell lennünk azzal, hogy a magyar munkásosztály hatalomra jutásának (sic!) békés körülmények között ment végbe. 1945 után a kapitalisták, a földesurak és az egyház, Horthy államhatalmi tagjai (sic!) Magyarországon maradtak, itt vannak, és az ellenforradalom utáni helyzetben is fizikailag érintetlenül vannak...*”¹⁵ Kádár János a pártvezetés előtt a kínai kommunistákra hivatkozva indokolta véleményét, amely szerint Magyarországon eddig nem is volt proletárdiktatúra.¹⁶ Marosán

¹¹ BIHARI Mihály: *Magyar politika, 1944–2004: politikai és hatalmi viszonyok* (Budapest: Osiris 2005) 94–95.

¹² A „reakcióso” fogalmát Révai József már 1945-ben meghatározta: „reakcióso az, aki antikommunista”. Lásd *Szabad Nép* 1945. június 22. Újra kiadták az *Élni tudunk a szabadsággal* című kötetben: (Budapest: Szikra Kiadó 1949. 12)

¹³ Az osztályidegen fogalmát a belügyminiszter, az igazságügy-miniszter és a legfőbb ügyész a 9/1958. BM sz. együttes utasításban foglalta össze. Eszerint osztályidegennel minősültek a volt kizsákmányolók, azok, akik 1945 előtt a közigazgatásban fontosabb pozíciót töltöttek be, a volt rendőrök, katonatisztek, értelmiségiek, papok és mindenki, akit annak minősítettek.

¹⁴ Földes László (1914–2000) 1956 novemberétől 1970-ig az MSZMP IKB, majd KB tagja volt. 1958-tól belügyminiszter-helyettes, 1967-től 1972-ig mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter-helyettes. Ezt követően a Hungexpo vezérigazgatója volt.

¹⁵ Idézi: ZINNER Tibor: *A kádári megtorlás rendszere* (Budapest: Hamvas Intézet 2001) 338.

¹⁶ MOL 288. fond. 5. cs. 3.

György, Kádár János akkori helyettese így tolmácsolta a pártvezetés irányvonalát a Legfőbb Ügyészség dolgozóinak: „*A kínai elvtársak azt mondták, hogy itt nem volt proletárdiktatúra. Annak a feladata, hogy az ellenforradalmat fizikailag semmisítse meg. [...] ha 1945-ben erre nem volt mód, akkor ezt 1957-ben kell megcsinálni.*”¹⁷ A kádári vezetésnek a civil szerveződések szétverése, vezetőinek megbüntetése és minden olyan személy elítélése nemegyszer akár halálos ítéletek árán is, akik hangadók voltak, akiket demokratikus választásokon megválasztának, akik önállóan gondolkodnak és hatást gyakorolnak környezetükre, volt a fő céljuk. Az elítélésre szánt személyek kiválogatására a 103/1958. IM–BM–Legfőbb Ügyész közös utasítás alapján (amely szigorúan titkos volt) a megyékben és egyéb helyeken bizottságokat állítottak fel a megyei párttitkár (később első titkár) vezetésével. A bizottság tagjai a megyei rendőrkapitányság vezetője, a megyei ügyészség vezetője és a megyei bíróság elnöke voltak. A pártvezetők a legtöbb esetben közvetlenül közölték a bíróságokkal azt is, hogy milyen ítéletet várnak el az egyes ügyekben. Többet a párttitkár követelt halálos ítéletet¹⁸ (a Szolnok megyei pártbizottság első embere például egy beszédet tartó diák felakasztását javasolta).¹⁹

Mivel a büntetőjog szinte egész területét a politikai érdekeknek megfelelően alakították át, ezért ebben az időszakban nem könnyű elhatárolni a politikai pereket a köztörvényesektől (pl. a tervbűncselekmény, beszolgáltatás megtagadása stb.). Az 1952-ben tárgyalta ügyek egyharmadában „*gazdasági bűncselekmények*” miatt emeltek vádat, és a vádlottak többsége paraszt vagy munkás, akik „*nem teljesítették a tervet*”. Jellemző adat, hogy 1954-ben, az első Nagy Imre kormány idején az 1952-es év 52 228 ilyen jellegű ügyéből 7343 maradt. Sokszor a koncepciós pereket is köztörvényes bűncselekménnyel próbálták álcázni, illetve a magánéletnek szinte minden területét behálózta a politika. Mindemellett a köztörvényes bűncselekmények esetében is a korábbi gyakorlatnál sokkal szigorúbb szankciókat alkalmaztak.²⁰

¹⁷ Idézi: KAHLER Frigyes – M. KISS Sándor: *Kinek a forradalma?: erőszakszervezetek 1956-ban, a fordulat napja, ismét sortűzek, a Nagy-per* (Budapest: Püski 1997) 213.

¹⁸ Pap János, a Veszprém megyei pártbizottság titkára pl. Brusznai Árpád kivégzését követelte. Lásd: KAHLER Frigyes: *A Brusznai-per. Emberi sorsok a politikai megtorlás idején* (Budapest: Kairosz Kiadó 1998) 389–390.

¹⁹ HORVÁTH Attila: „Az 1956-os forradalom és szabadságharcot követő megtorlás egyik sajátos szempontjáról” in BALLA Judit – BORBÉLY Zoltán – KOLTAY András: (szerk.): *„A Köztársaság nevében!” Pálkás György Emlékkönyv* (Budapest: Rejtjel Kiadó 2007) 99.

²⁰ Durkheim szerint: „...a büntetések annál súlyosabbak, minél alacsonyabb típusú az adott társadalom és minél abszolútabb jellegű a központi hatalom.” Lásd: Émile DURKHEIM: *A társadalmi tények magyarázatához: Válogatott tanulmányok* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1978) 38.

Az embereknek folyamatos kényszer alatt kellett élniük, mintha szeretnék az elnyomó hatalmat. Olyasmíert is elítélhették őket, ami nem volt ellentétes az erkölcsi felfogásukkal, vagy ha eltérő nézeteket vallottak a hivatalos állásponttal szemben.

Az ártatlanul elítéltek számáról az összehasonlító adatok adhatnak némi támpontot: az utolsó békeévben, 1938-ban feljelentettek 336 000 személyt, vádat emeltek 193 000 fő ellen, elítéltek 94 000 főt.

A sztálini büntetőpolitika egyik reprezentáns évében, 1952-ben, feljelentettek 403 000 személyt, vádat emeltek 202 000 fő ellen, elítéltek 145 000 főt.

A totális terrorra jellemző, hogy 1950–1953 között kétmillió ember ellen folyt valamilyen eljárás, egymilliót állítottak bíróság elé, 380 ezret ítétek el. (Az adatok összegzését nehezíti, hogy egy ember ellen több eljárást is indítottak.)

1953-ban 1 300 000 emberről gyűjtött adatok szerepeltek a rendőrségi nyilvántartásokban, mindezeknek a jelentéseknek a jelentős részét az addigra beszervezett 40 000 besúgó gyűjtötte össze. 1945 és 1953 között 220 000 embert internáltak. 1953-ban 40 734 főt ítétek szabadságvesztésre. Ez az ország lakosságának 0,42%-a. Ekkor már a közel kétszáz börtön és internálótábor tömve volt. Bár minden cellába jóval több elítéltet zártak, mint amennyire azokat eredetileg tervezték, még így is sokaknak várniuk kellett arra, hogy elkezdhessék büntetésük letöltését. Csak az 1946. évi VII. tv. alapján közel 500 embert ítétek halálra.²¹

1953-ban Nagy Imre miniszterelnök bezáratta az internálótáborokat, és az elítéltek egy része kegyelmet kapott, vagy rehabilitálták őket, de ez a tendencia nem tartott sokáig. Az 1956-os forradalom és szabadságharc előtt már többen voltak börtönben, mint 1953-ban.²² A börtönbe zártak és internáltak között 14 püspök (a magyar főpapok kétharmada), 1300 pap (a magyar papság egynegyede), 2400 apáca és szerzetes volt (a magyar apácák és szerzetesek egynegyede).²³

Az 1956 utáni megtorlásról többféle adatot tettek közzé. Zinner Tibor kutatásai szerint a halálraítéltek száma 1963-ig 367 fő volt (152 embert katonai bíróságok ítélete alapján végeztek ki). Kahler Frigyes szerint ez a szám megközelítette a 400-at.

²¹ ZINNER Tibor: „Minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja” *Jogtörténeti Szemle* 2006/3. 10.

²² ZINNER Tibor: *A XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945–1992* (Budapest: Rejtjel Kiadó 1999) 33.; *Statisztikai évkönyv (1949–1955)* (Budapest: KSH 1957) 354–358.

²³ HAVASY Gyula: *A magyar katolikusok szenvedései, 1944–1989* (Budapest: Szerző kiadása 1990) 179.; HETÉNYI VARGA Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában* (Abaliget: Lámpás 1992–1996) I–III. k.; HETÉNYI VARGA Károly: *Szerzetesek a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában* (Pécs: Pro Domo 1999) I–II. k.

Gosztonyi Péter adatai szerint viszont 453. Emellett legalább 23 761 főt zártak börtönbe.²⁴

Az 1963-tól 1989-ig tartó korszak annyiban hozott változást, hogy a konszolidáció jegyében Kádár János az addig érvényes „*aki nincs velünk, az ellenünk van*”²⁵ jelszóval szemben meghirdette az „*aki nincs ellenünk, az velünk van*”²⁶ jelszót. Ez a büntetőpolitika terén azt jelentette, hogy politikai ügyekben már nem szabtak ki halálos ítéleteket, és börtönbe is csak a rendszer tényleges ellenfelei kerültek. Bár még mindig sokakat meghurcoltak (Kahler Frigyes 1963 és 1989 között 6620 elítéltről és 696 felmentő döntésről tud,²⁷ míg a nyolcvanas években kiadott szamizdatok adatai szerint 1965 és 1985 között 5700 embert ítéltek el kifejezetten politikai okokból), a terror egyre visszafogottabb lett. Ennek ellenére a nagyszámú elítélt miatt 1970-ben is közkegyelmet voltak kénytelenek meghirdetni.²⁸ Az 1980-as években már a többi szocialista országhoz képest feltűnően kevesen voltak politikai okból börtönben. Az egzisztenciális fenyegetés, egyes embereknek a civil életben való meghurcolása azonban továbbra is bevett gyakorlat maradt. Különösen az volt szembetűnő, hogy az ötvenes évek koncepciók pereiben elítéltek közül csak a kommunisták és a szociáldemokraták egy részét rehabilitálták.²⁹ A többi ügyről

²⁴ ZINNER (l.j. 15.) 421.; GOSZTONYI Péter: *A magyar Golgota: a politikai megtorlások vázlatos története Magyarországon 1849-től 1963-ig és egyéb korrajzi történetek* (Budapest: Százszorszép Kiadó 1993) 70–71.; KAHLER Frigyes – M. KISS Sándor (l.j. 17.) 209.

²⁵ LENIN Összes Művei. (Budapest: Szikra Kiadó 1953) 29. és 30. k. Lenin ezt a szófordulatot Lukács evangélistától kölcsönözte: „*Aki nincs velem, az ellenem van...*” (Lukács 11. 23.)

²⁶ Kádár János 1961 decemberében, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának ülésén Méray Tibornak a londoni Irodalmi Újságban megjelent cikkére reflektálva („Csodátévők vagy egyszerű emberek” in *Irodalmi Újság* 1961. október 23.) – természetesen sem Méray neve, sem pedig a cikk megjelenésének helye nem hangzott el – mondta ki híres mondatát: „*Aki nincs a Magyar Népköztársaság ellen, az vele van; aki nincs az MSZMP ellen, az vele van; és aki nincs a Népfront ellen, az vele van.*” Lásd KÁDÁR János: *A szocializmus megújulása Magyarországon. Válogatott beszédek és cikkek, 1957–1986* (Budapest: Kossuth Könyvkiadó 1986) 194. Kádár a nagy visszhangot kiváltó mondatot a Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusán hosszasan értelmezte. Lásd *A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. 1962. november 20–24.* (Budapest: Kossuth Könyvkiadó 1963) 399–400. Kádár – akárcsak Lenin – nem jelölte meg forrásként a Bibliát. „*Mert aki nincs ellenetek, az veletek van.*” (Lukács 9. 50.)

²⁷ KAHLER Frigyes: *Szemtől szembe a múlttal: válogatott írások* (Szentendre, Kairosz Kiadó 1999) 119.

²⁸ ZINNER Tibor: „A megtorlás vége – a konszolidáció kezdete? Egy bírósági statisztika margójára” *História* 1996/9–10. 23–25.; ZINNER Tibor: „Miért volt szükség négy semmisségi törvényre?” in MÁTHÉ GÁBOR – MEZEY Barna: (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Révész T. Mihály 65. születésnapja tiszteletére* (Budapest: Gondolat Kiadó 2010) 493.

²⁹ Még a kommunisták közül sem rehabilitálták pl. Demény Pált (1901–1991) és Weissshaus Aladárt (1887–1963). Lásd ZINNER Tibor: „A Demény-ügy” *Mozgó Világ* 1989/3. 103.; DEMÉNY Pál:

(többek között Kádár János személyes érintettsége miatt)³⁰ még beszélni sem lehetett. A koncepciók perек semmisségét csak a rendszerváltozás után deklarálták³¹ (1989. évi XXXVI. tv., 1990. évi XXVI. tv., 1992. évi XI. tv.).

A szovjet típusú diktatúrában a büntetőeljárás tehát elsősorban nem az igazságszolgáltatás érdekében, hanem a politikai céloknak alárendelten működött. A büntetőpereket a társadalom strukturális átalakítása és megfélemlítése, a vélt vagy valós politikai ellenfelek likvidálása, a tulajdonviszonyok megváltoztatása, az ideológia átalakítása miatt folytatták le. Ennek megfelelően a büntetőeljárás jogot a szovjet mintának megfelelően, végtelenül leegyszerűsítve, a különböző eljárásjogi garanciákat a lehető legalacsonyabb szintre redukálva, „inkvizitórius” jellegűvé alakították át. A tömeges méretekben lebonyolított koncepciók perек nemcsak lejáratták a jog tekintélyét és társadalmi reguláló szerepét, de a köztörvényes bűnügyekben folytatott ítélkezést is eltorzították.

A büntető eljárásjog területén is érvényesült a szovjet jog hatása, különösen Visinszkij művein keresztül. Erről a magyar jogászok szakfolyóiratában megjelent vezércikk így írt: „*A magyar jogászokra azonban a legnagyobb hatással Sztálin-díjas műve, »A perbeli bizonyítás elmélete a szovjet jogra« című tanulmánya volt, amely iskolapéldája annak, hogyan kell a marxizmus–leninizmus fegyvertárát a jogtudomány területén eredetien, alkotó módon felhasználni.*”³² Átvették Visinszkij jelszavát is: „...minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja”. Molnár Erik igazságügy-miniszter a Szovjetunió főügyésze iránymutatásait így interpretálta: „...a bírói tárgyalóteremben az osztályharcnak megannyi részletküzdeme játszódik le, amelynek ilyen vagy olyan a kimenetele.” Leszögezte, hogy a „...bíró köteles ítéleteivel a kizsákmányolókat ellen és az épülő szocializmusért harcolni.”³³ Az eljárás leegyszerűsítése érdekében az 1949. évi XI. tc. bevezette az egyfokú fellebbezési rendszert. (Kiiktatták a harmadfokú felülvizsgálat lehetőségét.)

Az 1951. évi III. tv.-ből, az első szocialista eljárásjogi kódexből, amely teljes mértékben hatályon kívül helyezte az 1896. évi büntető perrendtartást (1896. évi

Az első koncepciók per (Budapest: Minerva 1989); GADANECZ Béla – GADANECZ Éva: „A weisshausisták tevékenysége és üldöztetése 1945 után” *Múltunk* 1995/3.

³⁰ Kádár János már belügyministersége előtt is tevékenyen közreműködött jó néhány koncepciók perben.

³¹ ZINNER Tibor: „Személyes adalékok (is) az első két semmisségi törvény hátteréhez” in *Büntetőjogi tanulmányok III.* (Budapest: Kairosz Kiadó, 2002)

³² *Magyar jog* 1954/3. 65.

³³ Idézi: ZINNER Tibor: „Igazságszolgáltatók a pártállam örlökövei között” *Bírák Lapja* 1991/ 2. 17–18.

XXXIII. tc.), egyrészt az eljárásjogi garanciák hiányoztak, másrészt a meglévők sem érvényesültek. Pl. a 2. § ugyan ünnepélyesen felsorolta a személyi szabadság biztosítékait, és az előzetes letartóztatásról is rendelkezett, de nem kötelezte a nyomozó hatóságot arra, hogy a hozzátartozókat értesítse. Jó néhány vizsgálati anyagban fennmaradtak ún. titkos őrizetbe vételt elrendelő határozatok, sőt olyan kihallgatások is voltak, amelyről nem vettek fel jegyzőkönyvet. A kódex nem szabályozta megfelelően a nyomozást, ezzel is lehetővé téve az önkényes eljárást. Az őrizetbe vétel pedig évente több tízezres nagyságrendben fordult elő,³⁴ hiszen a feljelentési kötelezettséget az abszurdításig fokozták. Az állampolgároknak az „éberség” jegyében egymást is ellenőrizniük kellett. „*Meg kell tanulnunk, hogy minden néven nevezendő nehézségnél, hibánál vagy bajnál az okok közt keressük az ellenség kezét is.*”³⁵ – adta utasításba minden magyar állampolgárnak Rákosi Mátyás.³⁶ Egy konkrét bírói ítéletben a vádlott azért kapott börtönbüntetést, mert az egyik ismerőséről nem derítette ki, hogy az illető kém. „*Konkrétan egyikőjünkkel sem közölték (mármint a vádlottakkal – H. A.), hogy Fazekas imperialista kém, hírszerző tevékenységét egyikük sem ismerte, de pusztán annak alapján, amit tudtak róla, a jelenlegi nemzetközi helyzetben a minden magyar állampolgárt kötelező politikai éberséggel teljes joggal következtethettek arra, hogy Fazekas kémtevékenységet folytat. Ma, amikor az osztályharc élesedését és az imperialisták egyre fokozódó tevékenységét a ravasz módon álcázott aknamunka legkülönbözőbb formái bizonyítják, az 1950. III. törvény 69. paragrafusát, amely az imperialista kémtevékenységgel kapcsolatos feljelentési kötelezettséget szabályozza, csakis éberségi követelményeinek megfelelően lehet értelmezni.*”³⁷

Az Államvédelmi Hatóság munkatársai, rendőrök, katonák és párttitkárok igyekeztek minél több feljelentést produkálni. Széles körű feljelentőhálózatot építettek ki. A rendőrséget eleve „*feljelentő szervnek*” tekintették, de elvárták a pártvezetőkől, párttagoktól, az államigazgatásban dolgozóktól is, hogy mindenről tájékozottassák

³⁴ A tömeges letartóztatásokat csak akkor mérsékeltek, amikor azok már a mezőgazdasági munkát is veszélyeztették. Lásd: KAHLER (l.j. 27.) 21.

³⁵ RÁKOSI Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek* (Budapest: Szikra Kiadó 1955) 391. Rákosi ennél a kérdésnél is Lenin útmutatásait követte.

³⁶ Pl. a Szabad Nép egyik szerkesztője azzal fogadta és avatta be az új, fiatal munkatársakat, hogy tudomásukra hozta: a szobában, ahová kerülnek, egyik munkatársuk imperialista ügynök, de hogy melyik, arra nekik kell rájönniük! Lásd: LITVÁN György: *Októberek üzenete: válogatott történeti írások* (Budapest: Osiris Kiadó 1996) 328–329.

³⁷ Idézi: BORHI László: „A hivatlan birodalom. Magyarország és a szovjet hegemonia” *Valóság* 1999/1. 87.

a hatóságokat. Ezt szolgálták többek között a meghatározott időközökben kötelezően elkészített ún. hangulatjelentések is. A vállalatok vezetőit, párttitkárokat és egyéb vezetőket egyébként is havi rendszerességgel megkeresték az illetékes elhárító tisztek, és érdeklődtek az „*objektumban lévő jelenségekről*”. Egyébként is a pártfegyelem kötelezett minden párttagot arra, hogy megvédje a „*szocialista államrendet*”, és az illetékes nyomozó hatóságokat segítse.

A feljelentések sok esetben a hivatalos személyek által kiprovokált párbeszédnek révén történtek: vasúti várótermekben, buszmegállókban, sorban álláskor vagy kocsmákban. A politikai rendőrség egészen 1989-ig hatalmas energiákat fektetett az informátor- és besúgóhálózatának kiépítésére. Több százezer embert szerveztek be, akik a megfigyelés alatt tartott kb. másfél millió emberről³⁸ aztán kisebb-nagyobb rendszerességgel szállították az információkat.³⁹ Még 1989 júniusában is 164 900 fő szerepelt a nyilvántartásban.⁴⁰ Pl. csak Csoóri Sándor költőről 31 év alatt a fennmaradt iratok szerint 65 ügynök 938 jelentést írt. Valószínűleg ennek duplája készülhetett, de ezek eltűntek. Az utolsó fellelhető jelentés 1989. november 16-án készült. Csoóri megfigyelésével a dokumentumok szerint 234 belügyes foglalkozott. Döntő többségük főtiszt, de még altábornagy is volt köztük.⁴¹ Harminc éven keresztül semmilyen jogszabály nem rendelkezett a titkos anyaggyűjtésről. Első ízben a 6.000/1975. MT sz. titkos határozat rendelkezett erről a kérdésről, de ezt sem tartották be. Pl. 1950 novemberében egy államvédelmi alosztályvezető utasította „*kapcsolatát*”, hogy négy órán belül nevezzen meg négy feketézőt. A besúgó mentegetőzésére, hogy ennyi idő alatt ez lehetetlen, az alosztályvezető agyba-főbe verte, és megfenyegette, hogy a jelenlétében fogja megerőszakolni a menyasszonyát. Ezután megkapta a neveket.⁴²

A terhelt fogva tartására 72 óra után csak az ügyész (egy jogállamban ezt is a bíróságnak kellene kimondania) előzetes letartóztatást fenntartó határozata esetén lett volna törvényes lehetőség. A legfőbb ügyész ezt az időtartamot (2 hónapon túl) korlátlan időre meghosszabbíthatta. Elvileg lehetségessé vált a határidő nélküli, végső soron „*életfogytig tartó*” fogság. A törvény indokolása szerint előzetes fogva tartást

³⁸ HORVÁTH Ibolya (lj. 9.) 709.

³⁹ BM KI BM Kollégium ülésének anyaga, 1953. 09. 08. Jelentés az államvédelmi szervek hálózati munkájáról. Budapest, 1953. augusztus 31. I., MOL XIX – B – 1 – v.

⁴⁰ KENEDI János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv: október 23. – március 15. – június 16. a Kádár-korszakban* (Budapest: Magvető Könyvkiadó 1996) I. k. IV.

⁴¹ KISZELY Gábor: *Szellem a célkeresztben: Csoóri Sándor és a politikai rendőrség ügynökei* (Budapest: Magyar Egyetemi Kiadó 2007) 5.

⁴² GYURKÓ László: *1956* (Budapest: Szabad Tér Kiadó 1996) 31.

kellett elrendelni a terhelt „*osztályhelyzetére*” tekintettel is. Ezt az elvet erősítette meg a 6/1956. (XII. 11.) Korm. sz. rendelet is. A valóságban nem rögzítették (vagy utólag fiktív dátummal) a letartóztatás és az előzetes letartóztatás időpontját, pedig – különösen a politikai perekben – a lehető legmegbízhatóbb ügyészek működtek közre.

Az 1951. évi III. tv. nem ismerte a nyomozásban a terheltté nyilvánítást sem, vagyis a terhelt kötelező tájékoztatását arról, mi miatt folyik ellene az eljárás.

A kihallgatásokról általában nem vettek fel jegyzőkönyveket, hanem csak ún. feljegyzéseket készítettek. A kihallgatási jegyzőkönyvet csak a nyomozás befejezésekor készítették el. A bíróság egyébként sem kapta meg a teljes nyomozati anyagot.

A terheltet az egész eljárás során nem illette meg az ártatlanság védelme. Különösen az „*osztályidegenek*” esetében a bűnösségből indultak ki. A hatóságok csak a terhelő bizonyítékokat igyekeztek minden (sokszor törvénytelen) eszközzel összegyűjteni. Ezt a gyakorlatot a Legfelsőbb Bíróság is elismerte.⁴³

A házkutatásokról készült jegyzőkönyvek a legtöbb esetben manipuláltak. Nem a törvényi előírásnak megfelelően készültek, a hatósági tanúk általában megbízható káderek közül kerültek ki. A házkutatási jegyzőkönyvek szinte soha sem tartalmazták a lefoglalt tárgyi bizonyítékok azonosítására alkalmas adatokat (pl. a megtalált fegyver számát nem jegyezték fel, hiszen ugyanazt a fegyvert több alkalommal is eldugták és „*megtalálták*”). Az igazságügyi fegyver- vagy orvosszakértők szinte kivétel nélkül azt állapították meg, amit a hatóságok elvártak tőlük.

Nagyon gyakran tettek be a terhelt mellé ún. fogdaügynököt, aki a szokásos besúgóí tevékenységet is túlteljesítve kikutatta a terhelt gyengéit, és még tanácsokat is adott a nyomozóknak (pl. nem az alváásra a legérzékenyebb, hanem a felesége sorsa aggasztja a legjobban). Emellett megpróbálta befolyásolni cellatársát. Látszólag csak „*jó tanácsokkal*” látta el, valójában pszichésen befolyásolta a külvilágtól elszigetelt, megkínzott, fizikai és lelki erejével már-már elkészülő terheltet.

Visinszkij kijelentette, hogy a beismerő vallomás a „*bizonyítékok királynője*.”⁴⁴ A magyar büntetőeljárásról szóló törvény ennek megfelelően kimondta: „...a terhelt beismerése egymagában egyéb bizonyítási eszközök alkalmazását feleslegessé teszi.” (4. § 2) A beismerő vallomás kicsikarása érdekében ezért szinte minden esz- közt bevetettek. Szinte általánosnak mondható a kényszervallatás. Ez nem a nyo-

⁴³ Legfelsőbb Bíróság, V. 8916/6 és Tsz. 68–76.

⁴⁴ A korábbi perrendtartásunkban (1896. évi XXXIII. tc.) nem tartották önmagában elegendő bizonyítéknak a beismerő vallomást.

mozók túlkapásai miatt volt így, hanem azért, mert parancsba adták nekik. Farkas Vladimir⁴⁵ feljegyzéséből tudjuk, hogy azokat a kihallgató tiszteket, akik nem ezeket a módszereket alkalmazták, megbüntették.⁴⁶ A gyanúsítottakat rendszeresen éjjel hallgatták ki, nappal pedig nem alhattak. A kihallgatáskor sokszor órákig mozdulatlanul kellett állniuk. Súlyos lelki és testi terrort alkalmaztak (pl. megfenyegették őket hozzátartozóik letartóztatásával, megkínzásával). Péter Gábor 1956. október 20-i vallomásában elmondta, hogy Rákosi Mátyás utasította a gyanúsítottak bántalmazására. Ezért is hozott létre egy verőcsoportot, amely mintegy hivatásszerűen, kizárólagos feladatként kínoztatta a letartóztatott személyeket.⁴⁷ Az ilyen vallatásokban Péter Gábor sokszor személyesen is részt vett. Egy alkalommal harapófogóval letépte a terhelt kisujját a lábáról.⁴⁸ Princz Gyula⁴⁹ vallomásában elmondta: „*Péter Gábor égő cigarettát nyomott az egyik őrizetes arcába, és követelte, hogy morzsoljam a heréjét, amikor én ezt nadrágon keresztül csináltam, kigúnyolt, és utasított, hogy vetköztessem le, bontsam ki a nadrágját. Ennek eleget is tettem. A főnök ezzel sem volt megelégedve s ezért [...] ő verte Bálint heréjét. Utasítást adott, hogy túvel szurkáljam Bálint talpát és heréjét, a tűt is kivette a kezéből és ő kezdte szurkálni.*”⁵⁰ Az Államvédelmi Hatóság vezetője ilyenkor azt mondta: „*Ha mi azt akarjuk, azt is beismeri, hogy tegnap este Churchill-lel sétált a Margit hídon.*”⁵¹ Szinte minden módszert bevetettek, amit a szovjet tanácsadóktól tanultak, vagy maguk találtak ki. Nemi szervek verését, só vagy saját ürülék etetését, áramütést, vízcsepegtetést stb.⁵² Bauer

⁴⁵ Farkas Vladimir (1925–) államvédelmi ezredes, Farkas Mihály fia.

⁴⁶ HORVÁTH Ibolya (l.j. 9.) 482.

⁴⁷ Történeti Hivatal V-150.028//3.

⁴⁸ PÜNKÖSTI Árpád: *Rákosi a csúcson (1948–1953)* (Budapest: Európa Könyvkiadó 1996) 473.; HORVÁTH Ibolya (l.j. 9.) 691.

⁴⁹ Princz Gyula (1905–1969) az államvédelemnél, majd ezredesi rangban a büntetés-végrehajtásnál szolgált. 1953-ban 8 év börtönre ítélték, 1957-ben szabadult.

⁵⁰ Idézi: TAMÁSKA Péter: *Politikai fogoly kerestetik: börtönök Magyarországon, 1945–1990* (Budapest: Mundus 2006) 33.

⁵¹ RÉVAI Valéria (szerk.): *Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése* (Budapest: Zrínyi Kiadó 1991) 344.

⁵² VARGA László (szerk.): *Kádár János bírái előtt. Egyszer fent, egyszer lent, 1949–1956* (Budapest: Osiris Kiadó 2001) 100.; Faludi Ervin (1927–1979): az Államvédelmi Hatóság főhadnagya, 1957-ben 4 év börtönt kapott. 1954. július 7-i vallomása: „*Vágival (Vági Ferenc) – amikor verése nem hozott eredményt, emberi ürülékkel etették, aminek következtében Vági életveszélyes beteg lett.*” (Történeti Hivatal, V-142 673/5. 152.) A szakirodalom leginkább a kommunisták megkínzásáról írt. Pl. Aczél Györgynek beszakították a dobhártyáját, kiverték a fogait, gumibotozták a talpát és a heréjét. A húgycsővébe tintaceruzát dugtak stb. Lásd: RÉVÉSZ Sándor: *Aczél és korunk* (Budapest: Sík

Miklós⁵³ alezredes az alábbiakat jelentette Ries István volt igazságügy-miniszter megkínzásáról: „*Beismerő vallomása előtt a sírást, a piszkosság okozta megaláztatottságot leszidással, leköpéssel és néhány pofonnal igyekeztem fokozni.*”⁵⁴ Sokszor előfordult, hogy annyira megverték a gyanúsítottat, hogy zsírembóliában meghalt.⁵⁵ (Bárándy György ügyvéd szerint az 1970-es évek közepétől kezdett csökkenni jelentős mértékben a nyomozás alatt alkalmazott rendőri atrocitás, a fizikai és lelki terror. Ez annak is volt köszönhető, hogy a rendőrré válás alapvető feltételévé tették a képzettséget, az iskolázottságot.)⁵⁶ Az is sokszor előfordult, hogy a hamis tényeket tartalmazó vallomásokat el sem olvashatták, úgy írták alá a gyanúsítottakkal. Ha a vádlott emiatt a bíróság előtt tiltakozott, vagy a vallomás kikényszerített voltára hivatkozott, a bíróság ezt a nyilatkozatot soha sem fogadta el. Olti Vilmos,⁵⁷ az egyik legtöbb koncepciós pert tárgyaló bíró kijelentette: „...a való tényállás megállapításánál a bíróságnak a szokottnál nagyobb mértékben kell támaszkodni az előkészítő eljárás során tett s a főtárgyaláson legtöbbször visszavont vagy módosított vallomásokra, mint bizonyító eszközre.”⁵⁸ Mindemellet a vádlottak többsége nem merte elmondani a bíróságnak, hogy mi történt vele a vallatások során.

A védő a nyomozati szakban nem vehetett rész, a tárgyaláson is csak az iratok egy részét kaphatta meg. Az igazságügy-miniszter feljegyzése 1953. augusztus 28-án Gerő Ernő, akkori belügyminiszternek címezve: „...a védő nem tekinthet be az iratokba, hanem a tanács vezetője jelöli ki számára az iratoknak azt a részét, amely védelemre vonatkozik, és ezeket a részleteket ismerheti meg.”⁵⁹ A politikai perek-

1997) 44.; ARGEJÓ Éva: „A hatalomnak alávetett test. Állambiztonsági játék a testtel. (1945–1956)” *Korall* 2007/május 173.

⁵³ Dr. Bauer Miklós (1921–2008) államvédelmi alezredes, majd ügyvéd.

⁵⁴ HORVÁTH Ibolya (l.j. 9.) 705.

⁵⁵ Talán a legközismertebb eset az, amikor 1950-ben Szűcs Ernőt (1908–1950), Péter Gábor helyettesét testvérével, Szűcs Miklóssal (1910–1950) együtt agyonverték. Lásd: Farkas Vladimir jelentése Szűcs Ernő és Szűcs Miklós elhalálzásáról (1950. november 21.). Közli: HUSZÁR Tibor: *A pokol malmai. Szűcs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai, 1946–1955. Dokumentumok, interjúk Szűcs Ernő tevékenységéről, a tettestársak és áldozatok vallomásai* (Budapest: Corvina 2009) 102–103.; HORVÁTH Ibolya (l.j. 9.) 341.

⁵⁶ SCHMIDT Attila – N. J. KANDINSZKY (szerk.): *Bárándy György taláros történetei: történetek, visszaemlékezések nagy és érdekes perekről* (Budapest 2006.) 115.

⁵⁷ Olti Vilmos (1914–): koncepciós perek bírāja. Ő tárgyalta a legfontosabb egyházellenes pereket. 1956 után ügyvéd.

⁵⁸ Olti Vilmos: „A demokratikus államrend vagy a demokratikus köztársaság megdöntésére irányuló bűntettek” *Jogtudományi Közlöny* 1947. december 20. 353.

⁵⁹ Idézi: KAHLER (l.j. 27.) 28.

ben egyébként is csak az Államvédelmi Hatóság által összeállított listán szereplő ügyvédek szerepelhettek, akik nem sokat segítettek a vádlottaknak. Ilyenkor a védőbeszéd körülbelül abból állt, hogy a vádlott valóban megsértette a magyar nép érdekeit. Mint az igazságszolgáltatás segítőtársai irgalmas ítéletet kértek. Esetleg még annyit hozzászóltak: a bíróság vegye figyelembe, hogy a vádlott büntetlen előéletű. A lelkiismeretes ügyvédet a periratok azon érdekes feljegyzéséből lehet felismerni, amely szerint rögtön a tárgyalás elején rövid konzultációs szünetet kér, hiszen ekkor találkozhatott először a vádlottal és ismerhette meg a tényállást. A védelem is megkísérelt mentő tanúkat is beidézni, de a bíróság általában ezt nem tette lehetővé, bizonyítási indítványait elutasították.

Az ügyész szerepe az ötvenes évek pereiben formális. A beismerő vallomást tett gyanúsítottból ugyanis úgy lett vádlott, hogy a terheltet sokszor nem adták át az ügyésznek. A vádlott továbbra is az államvédelmi nyomozók őrizetében maradt. (A vádlottat így folyamatos nyomás alatt tarthatták, nehogy a bíróságon visszavonja a vallomását.) Csak a vádirat-tervezetet adták át, amiből az ügyész elkészíthette a vádiratot. Az egész eljárás a nyomozati terv alapján zajlott le. A bíróság is ennek megfelelően, még az indokolást is átvéve hozta meg az ítéletet.⁶⁰ A politikai perek tárgyaló ügyészek és bírák (időnként az ügyvédek is) ezért az eljárásukért külön díjazásban részesültek.⁶¹

A bíróság is csak valamilyenfajta kvázi legitimitást adott az eljárásban kifejeződő politikai akaratnak. Az egyes ügyek esetében nemcsak az államvédelem,⁶² hanem még az Igazságügyi Minisztérium is ellenőrizte az ítélezést. A bírácoknak jelentést kellett tenniük, egyúttal őket is folyamatosan utasították az éppen aktuális politikai irányvonalnak megfelelően. Az ügyek többségét – kivéve a kirakatpereket – gondosan kiválasztott hallgatóság előtt, zárt ajtók mögött tárgyalták. A nyilvánosság elve, melyet a büntetőeljárás törvény 7. §-a is deklarált, az 1951 után politikai perekben egyáltalán nem érvényesülhetett. A korszakra jellemző általános félelmet erősítette az a titokzatosság, amit a bírósági szakra is kiterjesztettek. Az ítéletek többségét a vádra alapozták. A bíróság arra törekedett, hogy a vádat az ítélettel igazolják. Jellemző példa erre a Legfelsőbb Bíróság egyik ítéletének indokolása: „*A védő bizonyítási indítványát az elsőfokú bíróság azért utasította el, mert a már foganatosított bizonyítás alapján a tényállást bizonyítottak látták. Ez a döntés a bizonyítékok*

⁶⁰ RÉVAI Valéria 1991. 349. Ez a gyakorlat a cári Oroszország büntető eljárását idézte. Lásd: SZTYEPAK–KRAVCSINSZKIJ, Sz. M.: *Oroszország a cárok uralma alatt* (Budapest: Európa Kiadó 1988) 104.

⁶¹ ZINNER Tibor et al.: *Megfogva és megtörve. Évtizedek és tizedelések a jogászvilágban, 1918–1962* (Budapest: Magyar Hivatalos Közlönykiadó 2005) 585.

⁶² Új M. K. L. E. 1. s. 264. 9913/13/1-1952. IM. II. 1.

szabad mérlegelésén alapszik, ezért jogszabályt nem sért. Emiatt a bejelentett fellebbezés alaptalan.”⁶³ Az ítéleteket rendkívül gyorsan hozták meg. A Legfelsőbb Bíróság elnöke a bíróságokon is bevezette a munkaversenyt. Pl. a szegedi megyei bíróság 1950. augusztus 25-én reggel kezdte meg egy 27 vádlottas ügy tárgyalását, és 26-án ebédidőre már ítéletet hirdettek. A büntetések: 2 halálos ítélet (végre is hajtották), a további 25 személyből kilenc személy összesen 76 év fegyházát, 16 fő pedig összesen 128 év kényszermunka-büntetést kapott.

Az ítéletek felépítése és stílusa sokszor szembetűnően primitív, ami nem annyira a bírák, hanem a nyomozó hatóság által elkészített nyomozati tervnek való megfelelni akarásból eredt. Ennek megfelelően gyakran mellőzték a jogászi stílust, okfejtést, inkább egy marxista brosúrára emlékeztettek. A szavak száma is rendkívül szegényes: 1150. Ez a szám a hétköznapi magyar beszéd szavainak egyharmada. Ha levonjuk az összevonásokat, névelőket és betűszavakat, akkor csak 465 szó marad.⁶⁴ Leggyakoribb főnevek: dolgozó, terv, gyár, szocializmus, magatartás, kizsákmányoló, állam, munkafegyelem, társadalom, ország, öntudat, bér, éhség, béke, munkanélküliség stb. (Az egydimenziós nyelv jellemzője, hogy a főnév uralkodik a mondaton.) Gyakoribb igék: dolgozik, teljesít, veszélyeztet, megsért, történik, akadályoz, megvalósít. Az ítélet öt részből állt: az első a büntetés kiszabása, a második a vádlott személyi viszonyai (osztályidegen vagy osztályáruló származás és végzettség), rövid életrajz (mit csinált 1945 előtt), a harmadik a rövid tényállás, végül pedig a jogi minősítés, valamint a bizonyítási kérdések magyarázata.

A fellebbezési rendszer egyfokú és reformatórius volt. Nem kötötte a reformatio in peius tilalma. A másodfokú bíróság sokszor pusztán az iratok alapján új érdemi határozatot hozhatott a vádlott terhére, akit egyébként nem is látott, s ha a fellebbezést csak a vádlott vagy védője adta be. Súlyosbított ítélet (pl. halál) ellen már nem lehetett perorvoslattal élni. Ezért a védelem sokszor a szabadságvesztés-büntetés esetén nem mert fellebbezni.

Két és fél évvel a büntetőeljárást szabályozó törvény hatályba lépése után jelentős módosításra került sor. Az 1954. évi V. tv., a Büntető perrendtartás első novellája a politikai enyhülés rövid időszakának megfelelően néhány eljárásjogi garanciát is tartalmazott. Ilyen volt pl. a terhelte nyilvánításhoz szükséges indokolt határozat (91/B. §),⁶⁵ a nyomozás befejezésekor a kötelező iratismertetés (133. §),

⁶³ KAHLER Frigyes: *Joghalál Magyarországon, 1945–1989* (Budapest: Zrínyi Kiadó, 1993) 156.

⁶⁴ GYEKICZKY Tamás: „A szót leírják” *Társadalomkutatás* 1988/1. 101.

⁶⁵ A jogalkotó az ártatlanság vélelmét erőteljesen megkérdőjelező szófordulatot használt: „ha a nyomozó hatóság elegendő adattal rendelkezik annak megállapításához, hogy ki követte el a bűncselekményt”.

a nyomozás határidejének rögzítése. Újdonságnak számított az is, hogy a szovjet perrendnek megfelelően bevezették az előkészítő ülést, amely ellenőrizte, hogy az ügyész vádirata alapos volt-e, és hogy helyes volt-e a korábbi vizsgálat. A fellebbezéseknél erőteljesen szűkítették a másodfokú bíróság reformatórius jogkörét.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc minél gyorsabb és kegyetlenebb megtorlása érdekében a Népköztársaság Elnöki Tanácsa egymás után alkotta meg a törvényerejű rendeleteit. (Miközben egyébként nem is ülésezett.) A hatóságok megkapták Kádár János instrukcióit, amelynek megfelelően kellett eljárniuk: *„A bíróságok sorakoztassák fel őket, ítéljék halálra, majd akasszák fel őket.”*⁶⁶

A büntetőeljárást több fontos területen is átalakították. Az első lépés a törvényi szabályozással nem korlátozott bosszúállás irányába az 1956. évi 22. sz. tvr. volt (amelyet 1956. november 12-én léptettek hatályba, és az 1957. évi 4. sz. tvr. helyezte hatályon kívül 1957. január 15-én), amely lehetővé tette, hogy vádirat nélkül állíthassák bíróság elé azokat, akiket gyilkosság, szándékos emberölés, rablás, lőfegyver jogtalan használatával elkövetett bűntett miatt tetten értek, vagy *„ha a bizonyítékok nyomban a bíróság elé voltak tárhatók”*. Valójában ezen jogszabály alapján a katonai bíróságok bárkit, akit a felkelésben való részvétellel gyanúsítottak, nyomban kivégezhettek.⁶⁷

A rögtönbíráskodásról (statáriumról) szóló 1956. évi 28. sz. tvr. és a 6/1956. (XII. 11.) Korm. sz. rendelet (amelyet olyan kapkodva készítettek el,⁶⁸ hogy másnap már módosítani kellett) egyrészt büntette nyilvánította a más által engedély nélkül tartott lőfegyver vagy lőszer bejelentésének az elmulasztását, másrészt kizárólag halálbüntetésre súlyosbította a gyilkosság, szándékos emberölés, gyújtogatás, rablás, közérdekű üzem vagy a közönséges életszükségleteket ellátó üzem szándékos megromlását, lőfegyver, lőszer, robbantószer, robbanóanyag engedély nélküli tartásának, illetve a felhozott cselekmények elkövetésére irányuló szövetkezés büntetési tételét. A rögtönítélő bíróságok ilyen esetekben a vádlott őrizetbe vételétől számított 72 órán belül ítéletet hoztak. A vádat az ügyész szóban terjesztette elő, a bíróság pedig halálbüntetést vagy életfogytiglani szabadságvesztést szabhatott ki. A fiatalok estén tették lehetővé az enyhébb ítéletet. E különleges eljárásban az ítéletet hozó bírák döntöttek a kegyelmi kérvény felett is. A halálos ítéletet két órán

⁶⁶ Idézi: GOUGH, Roger: *Kádár János, a jó elvtárs?* (Budapest: JLX 2006) 224.

⁶⁷ 1956. november első napjaiban a szovjet katonai bíróságok is hoztak halálos ítéleteket, amelyeket rögvést végrehajtottak. Lásd: KAHLER Frigyes (lj. 63.) 81.

⁶⁸ A tvr.-et a szovjet titkosszolgálatlal kapcsolatban álló Feri Sándor (1895–1986) legfelsőbb bírósági bíró készítette el.

belül végre kellett hajtani. A rögtönbíráskodást az 1957. évi 62. sz. tvr. szüntette meg, de addigra már 70 halálos ítélet született.⁶⁹

A gyorsított eljárásról szóló 1957. évi 4. sz. tvr. megalkotását a Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottságának 1956. november 6-i nyilatkozatával határozták el. Ez hasonló tartalmú volt, mint a rögtönítélő bíráskodásról szóló jogszabály, de kiterjesztették a bíróság hatáskörét az államellenes szervezkedés, lázadás, hűtlenség vádjával lefolytatott eljárásokra is, továbbá nem csupán katonai bíróságokra vonatkozott. A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a XVI. sz. büntető elvi döntése kimondta: „*a gyorsított eljárásban a külön tanács hatásköre kiterjed a terhelt valamennyi bűncselekményére, még abban az esetben is, ha ezek közül egyes bűncselekmények egyébként nem volnának gyorsított eljárás alá vonhatók, feltéve, ha az ügyész a vádiratban (1957. évi 4 sz. tvr. 4. § (2) bek.) terjeszti elő.*” A gyorsított büntetőeljárásban elbírált büntettek büntetése halál lehetett, de a bíróság az eset összes körülményeit figyelembe véve életfogytiglan, vagy 5–15 évig terjedő szabadságvesztést is kiszabhatott. Lehetővé tette a 16 éven felüli fiatalok estében a halálbüntetés kiszabását.

A Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsáról szóló 1957. évi 25. sz. tvr.-et 1957. április 6-án léptették életbe, amely egyúttal hatályon kívül helyezte a gyorsított büntetőeljárást. Ennek lényege, hogy az öttagú ítélő tanácsban egy szakbíró és négy népbíró ülnök ítélkezett minden olyan ügyben, amelyben az ügyész a népbíróági tanács előtt emel vádat. A vádemelés független a cselekmény elkövetési idejétől. Első fokon statáriális tanácsként járhattak el, így halálos ítélet kiszabása esetén a vádlottat két órán belül kivégezték. (Ez történt Nagy Imre és társai ügyében.)⁷⁰ A tanács eljárhatott fellebbezési fokon is minden ügyben, amelyben az ügyész ezt indítványozta. Ezekben az ügyekben nem érvényesülhetett a súlyosbítási tilalom.⁷¹ A népbíróági tanács törvényességi óvást is elbírálhatott. Ezzel lehetővé vált, hogy még jogerős ítéleteket is felülbíráljon, továbbá bármely ügyben még perújítást is kezdeményezhetett. A népbírákat elvileg a Népköztársaság Elnöki Tanácsa „választotta”, valójában a politikai rendőrség és a pártvezetés jelölte ki őket.

A népbíróági tanácsok országos rendszerének kiépítésével (1957. évi 34. sz. tvr.) zárult a megtorlás kivételes eljárási rendszerét kiépítő jogszabályok sora. Létrejöttét Kádár János indokolta meg: „*Itt muszáj erősíteni. [...] Előfordult például,*

⁶⁹ KISZELY Gábor: *Állambiztonság, 1956–1990* (Budapest: Korona 2001) 3.

⁷⁰ HORVÁTH Miklós – ZINNER Tibor: *Koronatanúk jeltelen sírgödörökben: dokumentumok Nagy Imre és társai pertörténeteikhez* (Budapest: Magyar Közlöny és Lapkiadó 2008) 168–170.

⁷¹ KAHLER Frigyes (lj. 63.) 40–42.

hogy Nezvál⁷² elvtárs egy ilyen ügyben kiizzadt egy halálbüntetést,⁷³ és a felső bíróságon megesett a szívük rajta, és a büntetést átváltoztatták életfogytiglani börtönre. [...] Össze kell szedni egy tucat ilyen ügyet. [...] A bírósági munka most a Népköztársaság létét jelenti. Aki ellenforradalmár volt, meg kell büntetni. A népbíróság szervezetét fel kell állítani úgy, hogy mód legyen bármilyen ügyet tárgyalni.”⁷⁴

Ez a jogszabály elrendelte a népbírósági tanácsok felállítását minden megyei bíróságon és a Legfelsőbb Bíróságon, amelyek „gyorsított eljárásban” hozták az ítéleteket. Ezen túlmenően alapvetően módosították a büntetőeljárást, mivel a népbíróságok által meghozott ítéletek másodfokú felülbírálása során nem érvényesült a súlyosbítási tilalomra vonatkozó alapelv. Korlátozták a vádlottak védőválasztási jogát is, hiszen csak az igazságügy-miniszter által kijelölt ügyvédek láthatták el a védői feladatokat. A népbírósági tanácsokat szinte semmilyen törvényességi garancia nem korlátozta, így lehetővé vált az önkényes megtorlás mindenfajta módszere. Halálra ítélték az elkövetéskor még 18. életévét be nem töltött Mansfeld Pétert, és hozhattak még sok más kegyetlen ítéletet. Külön említést érdemelnek a 14–16 éves fiatakorúakkal szemben lefolytatott statáriális eljárások, akiket leginkább a fegyverekhez való vonzódásuk vitt arra, hogy egy-egy pisztolyt birtokoljanak. A velük szemben kiszabott 5–6 év börtön még a rendszer jogpolitikája szempontjából is szükségtelen volt.⁷⁵ Mindez bizonyítja, hogy a népbírák a bosszúállók és a kíméletlen karrieristák közül kerültek ki.⁷⁶

A népbírósági rendszert az 1956 utáni megtorlások végeztével, 1961. április 16-án (az 1961. évi 7. sz. tvr.-tel) szüntették meg.

A kádári konszolidáció és az 1961. évi V. tv.-hez, a Büntető Törvénykönyvhöz való igazodás kényszere jegyében született meg az 1962. évi 8. sz. tvr., amely szövegének legalább kétharmada azonos a korábbi törvény szövegével. Az inkvizitórius jellegű szabályozás mégis némileg háttérbe szorult. Elismerték az anyagi és az alaki védelemhez való jogot. Elvileg a nyomozó hatóságnak nemcsak a terhelő, hanem a mentő körülményeket is fel kell tárnia. A kriminológiai szemlélet erősödésének eljárásjogi következményeként szabályozták az eljáró hatóság szignalizációs

⁷² Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter.

⁷³ Kádár itt elismerte, hogy a politikai vezetés beleszólt az ítéletek meghozatalába.

⁷⁴ MOL 228. fond 4/7 ö. e. Kádár ekkoriban 800–1000 kivégzést tartott szükségesnek. MOL 288. fond 30/1957/11 ö. e.

⁷⁵ ZINNER Tibor (lj. 15.) 105.; KAHLER Frigyes (lj. 63.) 40.; JOBBÁGYI Gábor: „Ez itt a vértanúk vére”: az 1956 utáni megtorlási eljárások (Szentendre: Kairosz Kiadó 1998) 9.

⁷⁶ A katonai tanácsban a hírhedt Gyurkó Lajos (a tiszakécskei sortűz felelőse) is részt vett.

kötelezettségét. A bűnelkövetést lehetővé tevő okok feltárása után, a megelőzés hatékonyabbá tétele érdekében javaslatot kellett tenniük. Ezekről az intézkedésekről a bíróságnak be kellett számolni.

A tvr. 108. §-a megengedte az eljárást a „*gyanúsítottal*” szemben még a terheltté nyilvánítás előtt. A nyomozó hatóság a „*gyanúsítottat*” megidézhetette, kihallgathatta, őrizetbe vehette, házkutatást tarthatott stb. A terheltté nyilvánításnak pedig akkor volt helye, ha valaki alaposan gyanúsítható volt bűncselekmény elkövetésével. A gyakorlatban azonban nem választották el egymástól egyértelműen, hogy ki az, aki „*gyanúsítható*”, és ki az, aki „*alaposan*” gyanúsítható egy bűncselekmény elkövetésével.

A másik jelentősebb módosításként megszüntették a kötelezően megtartandó előkészületi ülést. A vádirat és a nyomozati anyagok megérkezése után a tanács elnöke dönthetett arról, hogy kell-e előkészítő ülést tartani. Megváltoztatta a tvr. a fellebbezési rendszert is. A másodfokú bíróság ezután részbizonyítást végezhetett, ha az ügyet nem derítették fel kellő módon, s ha a megállapított tényállás hiányos (248. §). Ennek alapján a másodfokú bíróság a tényállást kiegészíthette, helyesbíthette.

1966-ban tették közzé az 1962. évi büntetőeljárásról törvény novelláját, az 1966. évi 16. sz. tvr.-et, amely célul tűzte ki néhány területen a büntetőeljárás gyorsítását és egyszerűsítését. Közülük a legjelentősebb a bíróság elé állítás intézménye. Eszerint a járásbírói hatáskörbe tartozó bűncselekmény miatt az ügyész az elkövetéstől számított három napon belül vádirat nélkül bíróság elé állíthatta a gyanúsítottat olyan bűncselekmény miatt, amelyre a törvény ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetést állapított meg. További feltétel volt, hogy az ügy ténybeli és jogi megítélése egyszerű legyen, a bizonyítékok rendelkezésre álljanak, és az elkövetőt tetten éréjk, vagy beismerje a bűncselekmény elkövetését. Ezt az eljárást általában garázdaság, prostitúció, közveszélyes munkakerülés és némely közlekedési ügy esetén alkalmazták.

A Kádár-féle vezetés a Rákosi-korszakból okulva gondoskodott arról, hogy a pártvezetésre más jogpolitikai irányelvek vonatkozzanak, mint az egyszerű állampolgároknak. Ezért előírták, hogy bizonyos pártbeosztástól felfelé csak a belügyminiszter operatív helyettesének engedélyével szabad eljárást indítani. Az ilyen engedélyekért való kérelmet is csak a megyei, vagy a budapesti rendőrkapitányok, illetve helyetteseik terjeszthettek elő.⁷⁷

⁷⁷ TABAJDI Gábor – UNGVÁRY Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956–1990* (Budapest: Corvina 2008) 27.

A legfőbb ügyész 002/1966. számú, a fontosabb munkakört betöltő személyek elleni büntetőeljárások ügyészi feladatairól címmel kiadott titkos utasítása előírta: „1. Az MSZMP Központi Bizottság tagja, vagy póttagja, a KEB,⁷⁸ a Központi Revíziós Bizottság tagja, a budapesti és a megyei pártbizottságok titkárai, az Elnöki Tanács, a minisztertanács tagja, országos főhatóság vezetője, a SZOT Elnöksége, a KISZ KB Intéző Bizottsága és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa Elnökségének tagjai ellen nyomozás elrendelésének és személyes szabadságot korlátozó kényszerintézkedésnek csak az illetékes párt, illetve állami szervek előzetes engedélye (egyetértése) esetén lehet helye. 2. Az MSZMP KB apparátusának tagjaival szemben nyomozás elrendelésére, vagy terheltkénti felelősségre vonásra a KB illetékes szerve előzetes értesítése mellett kerülhet sor. 3. Az MSZMP KB, vagy annak szervei hatáskörébe tartozó állami, gazdasági, tömegszervezeti vezetők terheltté nyilvánítása előtt a Központi Bizottságot, illetve annak illetékes szervét előzetesen tájékoztatni kell.” Ugyanezt az elvet erősítette meg a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának 1984. december 11-i határozata és a legfőbb ügyész 001/1985. sz. utasítása is.

A differenciálás gondolata mind erőteljesebbé vált, különösen akkor, amikor az 1971. évi 28. sz. tvr. a bűncselekményeket újra büntettekre és vétségekre osztotta fel. Ilyen előzmények után született meg az 1973. évi I. tv., amely a rendszer adta keretek között már a „szocialista törvényesség” irányába tett lépéseket. Az anyagi jogi szabályozásra tekintettel megszüntették az egységes büntetőpért, és bevezették a vétségi eljárást. Közvetlenül a büntetőeljárás céljának meghatározása után sorolta fel a törvény a büntetőeljárás alapelveit (2–11. §): a hivatalból való eljárás, az ártatlanság védelme, a személyi szabadság és más állampolgári jogok biztosítása, a tényállás felderítése és a bizonyítékok szabad mérlegelése, a védelem, a jogorvoslati jogosultság, az anyanyelv használata, a szóbeliség és a közvetlenség, a tárgyalás nyilvánossága. A törvény többi részében is találhatók további garanciák: pl. a bizonyítás törvényességéről (60. §), az előzetesen letartóztatott jogairól, a letartóztatás időbeli korlátairól (93–97. §), a súlyosbítási tilalomról (241. §).

Nem sorolta fel a büntető igazságszolgáltatásnak az Alkotmányban, illetve a bírósági és az ügyészségi szervezeti törvényben rögzített szervezeti alapelveit. Az előzetes letartóztatást és ideiglenes kényszergyógykezelést a nyomozati szakban továbbra is egy évig bírói kontroll nélkül az ügyész, vagy ügyészi jóváhagyással a nyomozó hatóság is elrendelhetette. A szakirodalom kitartó követelésére a törvény 97. § 2. pontja

⁷⁸ KEB = Központi Ellenőrző Bizottság

lehetővé tette, hogy a védő a nyomozati szakban, az előzetes letartóztatásban lévő terhelttel az első kihallgatás után szóban, ellenőrzés nélkül értekezessen. Az ügyvéd jelen lehetett különböző nyomozati cselekményeknél is, és kérdések feltevését is indítványozhatta. Tanúkihallgatásnál viszont csak akkor lehetett jelen, ha a nyomozó hatóság azt megengedte (134. § 2.). (Ez többek között azt eredményezte, hogy a védelem a nyomozati szak befejezése után nevezte meg tanúit.) A védő jogait tehát továbbra is korlátok közé szorították. Ennek egyik ellentmondása, hogy míg a szabadlábon védekező terhelttel az ügyvéd korlátlanul érintkezhetett, addig az előzetes letartóztatásban lévővel csak az első kihallgatása után, és akkor is csak a tanúkihallgatásnál, nem alanyi jogon, hanem csak engedéllyel.⁷⁹

⁷⁹ KIRÁLY Tibor: „A büntető eljárási jog útjai” *Magyar Jog* 1985/3–4. 256.; PUSZTAI László: *A modern büntetőeljárási jog kialakulása Magyarországon* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 1994) 77.

Képesy Imre ■

Büntetőjogi kérdések az Országbírói Értekezleten

A világosí fegyverletételt követően Magyarország alkotmányos státusza alapvető változásokon ment keresztül. A katonai vereség következtében semmi sem gátolhatta a bécsi udvart abban, hogy az Olmützi alkotmányban meghirdetett módon, Magyarország történelmi alkotmányának felfüggesztésével beolvassza hazánkat a Habsburg Birodalomba,¹ és létrehozza azt az abszolutisztikus eszközökkel kormányzott birodalmat, amelyre a Habsburg- (Lotharingiai) ház uralkodói közül többen is kísérletet tettek.

1850-ben megkezdődött az Osztrák Császárság egységesítésének, illetve az állam, a gazdaság és a társadalom modernizálásának szándéka által vezérelve a jogrendszer egységesítése, aminek következtében több osztrák jogszabály hatályát kiterjesztették az öt magyar koronatarományra. Ezek közé tartozott előbb az 1803-ban elfogadott, majd az azt 1852-ben felváltó osztrák büntetőtörvény, illetve az 1850-es büntetőeljárásról szóló törvény.² Ez a folyamat természetesen nem korlátozódott a büntetőjog területére, de témánk szempontjából e két törvény (korabeli szóhasználatnál élve) „oktrojálása” bír a legnagyobb jelentőséggel.

A korszak jogászainak egybehangzó véleménye szerint bár mindkét kódex retrógrád jellegű volt, mai szemmel nézve azt mondhatjuk, hogy az 1848 előtti magyar büntetőjogi jogszabályokhoz képest nem voltak lényegesen rosszabbnak tekinthetők. A kritikák főként a politikai bűncselekmények pontatlan, és ennek következtében bírói mérlegelés alapján rendkívül széles körben értelmezhető tényállásai ellen irányultak.³ Az eljárási törvény kapcsán többen a büntetőperek időtartamát

■ Tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogi Történeti Tanszék

¹ ECKHART Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet* (Budapest: Politzer Zsigmond és fia 1946) 425.

² MEZEY Barna: *Magyar jogtörténet* (Budapest: Osiris 2007) 326, 443.

³ Ezzel szemben az 1848 előtti magyar büntető „törvények” esetén nemcsak, hogy kodifikációról nem

kritizálták, amelyek lényegesen lassabban zajlottak, mint a „régii” magyar jogszabályok alapján, köszönhetően főként annak, hogy az osztrák jogszabály nem szabályozta a sommás eljárást. A korábbi magyar szokásjoggal szemben, amely országos viszonylatban több tekintetben sem volt egységes,⁴ az osztrák törvényekről elmondhatjuk, hogy (a már említett politikai bűncselekmények kivételével) a jogbiztonságot valamelyest megerősítették az egész birodalomban, valamint a szabadságvesztés-büntetés általánossá tételével megindult a magyar börtönügyi hálózat fejlesztése is.⁵

1860 őszén nagy változások történtek a Habsburg Birodalomban: a katonai kudarcok miatt, valamint az osztrák, illetve a magyar konzervatív arisztokrata körök nyomására Ferenc József kiadta az abszolutisztikus kormányzást lényegében megszüntető Októberi Diplomát,⁶ amelyben az uralkodó rendelkezett a birodalom föderatív átalakításáról, valamint a magyar rendi alkotmány visszaállításáról.⁷ Ennek köszönhetően Magyarország területi egysége részlegesen helyreállt, valamint az 1848 előtti államszervezet legtöbb eleme ismét megkezdhette működését. Az uralkodó elhatározta az Országgyűlés mielőbbi összehívását, lehetővé tette a vármegyék újbóli megszerveződését, valamint az Apponyi György személyében újonnan kinevezett országbíró feladatává tette az igazságszolgáltatás újbóli megszervezését.

Apponyi a császári kézirat tanúsága szerint lehetőséget kapott arra, hogy az uralkodó számára javaslatot tegyen a hétszemélyes tábla tagjaira nézve, valamint össze kellett hívnia egy tanácskozmányt, amelynek Ferenc József elé kellett terjesztenie a „törvénykezés szervezésére” vonatkozó javaslatát.⁸ A császári kézirat ugyan kikötötte, hogy a birtok- és vagyonbiztonság megóvása érdekében az 1849 után kihirdetett jogszabályok a jövőendő országgyűlés intézkedéséig hatályban maradnak, az elkövetkezendő hónapok eseményei azonban felülírták az uralkodó elképzelését.

beszélhetünk, hanem a büntetőjogot néhány teljesen elavult törvény mellett főként a szokásjog szabályozta. A politikai bűncselekmények korántsem teljesen katalógusát 18. század elejéről származó törvények tartalmazták. Lásd: RÁTH György: *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában. 2. kötet* (Pest: Landerer és Heckenast 1861) 81.; valamint BALOGH Artúr: *Hűtlenségi per országgyűlési beszéd miatt* (Erdélyi Múzeum-Egyesület 1944) 12.

⁴ RÁTH György: *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában. 1. kötet* (Pest: Landerer és Heckenast 1861) 188.

⁵ *Az Országbírói Értekezlet* jegyzőkönyveiben találunk ugyanakkor arra vonatkozó utalást, hogy 1850 után is több esetben a magyar szokásjog alapján bírálták el az ügyeket. Lásd RÁTH (l.j. 3.) 59.

⁶ ECKHART (l.j. 1.) 426.

⁷ Pontosabban az azzal együttesen kiadott egyik legfelsőbb császári kézirat, lásd KECSKEMÉTHY Aurél: *Vázlatok egy év történetéből* (Pest: Emich Gusztáv 1862) 13–14.

⁸ Közli: KECSKEMÉTHY (l.j. 7.) 63–64.

Az újjászerveződő vármegyék közül egyre többen maguknak vindikálták az ítélkezés jogát,⁹ és az uralkodói tilalom ellenére ismételt felállított vármegyei bíróságok az 1848-as törvények alapján kezdték meg ítélkezésüket. Ez a törekvés – amint látni fogjuk – valamennyi peres ügy esetén rendkívüli veszélyekkel járt, aminek köszönhetően az Országbírói Értekezlet néven elhíresült grémiumnak a bírósági szervezetrendszer újbóli felállításának kérdése mellett egy jóval nagyobb feladattal kellett szembenéznie: a jogbiztonság megóvása érdekében az „oktrojált” osztrák jog, a régi magyar jog és a történeti alkotmány viszonyáról kellett döntenie.

A büntetőjog kérdése az Országbírói Értekezlet plenáris ülésén

A büntetőjog kérdése azt követően napirendre került, miután Ghiczy Kálmán az értekezlet első felszólalásában kifejtette, hogy nézetei szerint a magyar jogrendszerben 1849-et követően bekövetkezett valamennyi változást alkotmányellenesnek kell tekinteni, mivel a király az 1790. évi 10. tc. rendelkezéseit súlyosan megsértette,¹⁰ és ennek megfelelően az alkotmányszerű állapotok helyreállítása csakis az 1849 előtti jogrendszer teljes „in integrum restitutio”-jával lehetséges.¹¹ Az általa előadott nézetek 1860 őszén, illetve 1861 elején nagy népszerűségnek örvendtek, elég csak a vármegyék igazságszolgáltatással kapcsolatos törekvéseire gondolnunk. Az értekezleten vele rokon nézeteket vallók¹² párhuzamot vontak az 1780 és 1790 közötti helyzettel, ugyanis II. József uralkodása alatt több törvényt hirdettek ki, illetve módosítottak az országgyűlés összehívása, illetve beleegyezése nélkül, amelyeket alkotmányellenesnek tekintve, semmisnek tekintettek 1790-et követően. Ghiczyt követően Deák Ferenc kért szót, aki felhívta a résztvevők figyelmét arra, hogy akkoriban a magyarországi viszonylatot tekintve csak a bírósági szervezetrendszer, valamint az eljárásjogok változtak.

Az anyagi jog kérdése egy teljesen másfajta megközelítést igényelt, Deák szerint annak visszamenőleges hatállyal történő visszaállítása katasztrofális következményekkel járt volna, önmagában véve amiatt is, mert az 1848-as törvények olyanmódon átformálták a gazdasági és társadalmi rend alapjait, hogy az 1848 előtti

⁹ SZABAD György: *Forradalom és kiegyezés választóján* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1967) 160.; 189.

¹⁰ Lásd: SUHAYDA János: *Magyarország közjoga tekintettel annak történeti kifejlődésére és 1848-ki törvényekre* (Pest: Emich Gusztáv nyomdája 1861) 7.

¹¹ RÁTH (l.j. 4.) 11–16.

¹² RÁTH (l.j. 4.) 31.

szabályokhoz való visszatérés a polgári forradalom több fontos vívmányát súlyosan sértette volna. A fő problémát ugyanis az jelentette, hogy az áprilisi törvények csak a polgári átalakulás alapjait teremtették meg¹³ – a büntető igazságszolgáltatásban például azzal, hogy az úriszék eltörlésével egy fokkal közelebb kerültünk a bírói függetlenség, illetve a törvény előtti egyenlőség megvalósulásához. A nemzet-örökre vonatkozó törvényi rendelkezések értelmében velük szemben testi büntetést alkalmazni nem lehetett, ami (legalábbis az ő esetükben) lényegesen „humanizálta” a büntetőjog eszköztárát. Az új eszméknek megfelelő kódexek elkészítésére a történelmi események sodrában már nem adódott lehetőség, ami viszont egy eléggé diszkriminatív állapotot eredményezett, amely ráadásul az 1848-as elveknek is elmentmondott.

Többen felvetették azt is (e nézetnek Deák mellett egyik legfontosabb szószólója Horváth Boldizsár volt), hogy jogáganként differenciáltan kéne meghatározni, hogy milyen mértékben lehetséges a visszatérés a magyar joghoz, aminek köszönhetően úgy döntött a plenáris ülés, hogy albizottmányokat alakít. A bűnvádi eljárással foglalkozó választmány tagjaivá Deák Ferencet, Zádor Györgyöt, Tóth Lőrinczet és Szabó Samut választották, és feladatukká tették annak meghatározását, hogy „minő ideiglenes intézkedések volnának addig is, míg az országgyűlés véglegesen intézkedik, rögtön szükségesek a büntető törvénykezésnek alkotmányyszerű helyreállítására”.¹⁴

Az albizottmány javaslata

Az első alválasztmányi javaslat mindenekelőtt az 1852-es osztrák büntető törvény-nyel kapcsolatban fogalmazott meg éles kritikát, miszerint azt „még csak ideiglenesen sem lehet megtartani, nemcsak azért, mert ezen büntetőjog a nemzet beleegyezése nélkül, sőt akaratjának ellenére hozatván be (...), de azért sem, mert számos rendeletei, különösen azok, mik a politikai büntettek (...) vonatkoznak, (...) oly kevésbé határozottak, hogy azok mellett (...) minden szabad tanácskozás politikai s közigazgatási tárgyak felett, lehetetlenné válik”.¹⁵ A javaslat tehát megfogalmazta a korszak két alapvető kritikáját a törvénnyel kapcsolatban, majd kije-

¹³ RÉZ Mihály: *Magyarország és Ausztria közjogi viszonya* (Budapest: Pallas Rt. 1910) 73.

¹⁴ RÁTH (Ij. 3.) 52, 61.

¹⁵ RÁTH (Ij. 4.) 187.

lentette, hogy önmagában véve a sajtó- és szólásszabadság védelme elegendő indokot jelent a törvény azonnali hatályon kívül helyezésére.¹⁶

Ugyanakkor a régi magyar büntetőjog visszahozatalát sem tartották lehetségesnek, tekintve, hogy az nem írott törvényeken, hanem inkább a gyakorlaton alapult, azaz a legalitás elvének nem felelt meg. Ennek következtében nemcsak a *nul lum crimen* és *nulla poena sine lege* elvének, de a jogbiztonság követelményének sem felelt meg, hiszen a joggyakorlat meglehetősen tagolt volt az országban,¹⁷ többek között a vádlottak befogadása, valamint a kezesség melletti szabadon bocsátás esetében.¹⁸

A javaslat kiemelte a kodifikációs kísérletek fontosságát, megemlítve, hogy 1790-től kezdve folyamatosan napirenden volt a büntetőjog törvénykönyvbe foglalásának és modernizációjának kérdése. A legnagyobb figyelmet az 1840-ben felállított bizottság által kidolgozott tervezet kapta, két okból is: egyrészt amiatt, mert azt „az ország megbízottjai dolgozták ki, a nemzetnek választott képviselői országgyűlésileg állapították meg, így az nem idegenszerű, az ország akaratával nem ellenkező” – értve ezalatt, hogy az anyagi jogi részt az alsó tábla elfogadta, az eljárásjogi részt a felső tábla igényeit figyelembe véve módosították, míg a börtönügyi tervezetet az országgyűlés feliratban megküldte a királynak, aki azonban azt nem szentesítette. Másrészt a javaslattevők véleménye szerint az 1843-as javaslat „a kor igényeinek s alkotmányunk democraticus szellemének sokkal inkább megfelel, mint akár a régi magyar büntető jog, akár a legközelebb behozott, s eddig fennállott osztrák büntető-törvénykönyv” – amivel kapcsolatban elég annyit megjegyezni, hogy nemcsak a korabeli honfitársak, hanem egész Európa-szerte elismeréssel beszéltek a javaslatról. E két érv alapján hozta meg az alvászstmány azon döntését, hogy az 1843-as javaslat ideiglenes behozatalát javasolja az Értekezlet számára.

Az 1843-as plánumnak voltak ugyanakkor kritikussai, akik kiemelték, hogy a törvényjavaslat a valóságtól eléggé elrugaszkodva, a büntetési nemek közül a szabadságvesztésre helyezte a hangsúlyt egy olyan országban, ahol e büntetési nem végrehajtásának tárgyi és személyi feltételei szinte teljes mértékben hiányoztak.¹⁹

¹⁶ RÁTH (Ij. 3.) 188.

¹⁷ Balogh Elemér idézi: SZEMERE Bertalan: *A büntetésről s különösen a halálbüntetésről* (Buda: Magyar Tudományos Akadémia 1841)

¹⁸ RÁTH (Ij. 4.) 188.

¹⁹ BALOGH Elemér: *A modern büntetőjog és a polgári átalakulás kapcsolata* (Szeged: Pólay Elemér Társulat 2005) 188.

A javaslat büntetés-végrehajtásról szóló része a magánelzárásra épülő börtönrendszer kiépítését célozta, amit viszont a semmiből kellett volna létrehozni, tekintve, hogy a börtönként szolgáló épületek teljesen elavultak voltak.²⁰ Ezek sokkal inkább a középkori tömlöc fogalmának feleltek meg, és nem tekinthetők a szabadságvesztés-büntetés végrehajtására, mint a javaslattevők véleménye szerint az bűnözők megjavítására és társadalomba való visszavezetésére legalkalmasabb szankciót megvalósító intézménynek.²¹ A várható kritikákra készülve a választmány tagjai leszögezték, hogy a bűncselekményekhez rendelt maximális büntetési tételek nem oly alacsonyok, hogy a már rendelkezésre álló büntetés-végrehajtási intézmények esetén ne lehetne azokat alkalmazni.

Az alaki joggal kapcsolatban fenntartották azon véleményüket, hogy az esküdszéki eljárás meghonosítása jelentheti a honpolgárok jogainak legfőbb biztosítékát, hiszen Európa alkotmányos rendszerei mind elfogadták a laikus elemek ítélkezésben való részvételének ezt a fajtáját. Bevezetésének további indokaként hivatkoztak a sajtószabadságról szóló 1848. évi 18. tc. 16–17. §-ára, amely felhatalmazta a kormányt, hogy a sajtóvétségek esetén eljáró esküdszékek megalakításáról szóló rendeletet az 1843. évi javaslatnak megfelelően alkossa meg. A várható kritikákkal kapcsolatban jegyezték meg, hogy bár a javaslat szerint az esküdszékek megalakítása valóban időigényes folyamat, áthidaló megoldásként úgy gondolták, hogy első alkalommal a köztörvényhatóságokban már megalakított bizottságokra kéne bízni az esküdszékek megalakítását.

A börtönügyi plánumot lényegében változatlan formában javasolták felterjeszteni az uralkodónak.²² Deákék természetesen azzal tisztában voltak, hogy a magánelzárásra épülő börtönrendszer kiépítése időt vesz igénybe, azonban véleményük szerint az eredeti javaslatban már meglévő ideiglenes szabályok elegendőek a helyzet rendezésére.

²⁰ MEZEY (l.j. 2.) 359.

²¹ Lásd MEZEY Barna: „Tömlöc és áristom (börtönök a középkori Magyarországon)” *Jogtörténeti Szemle* 1990/3. 3–4.

²² Lásd MEZEY Barna: „Realitás és illúzió. Az 1843. évi börtönügyi törvényjavaslat vitái” *Jogtörténeti Szemle* 1992/1. 46.

Az albizottmány javaslata feletti vita

Az alválasztmány javaslatát az Országbírói Értekezlet hatodik ülésén, 1861. február 16-án vitatta meg. A hozzászólók többsége méltatta az 1843-as javaslatot, és ennek megfelelően támogatta annak ismételt tárgyra tűzését az országgyűlésen, de gyakorlati okokból mégsem tudta elfogadni az indítványt. A legfontosabb ellenérvet az időszüke jelentette: az Országbírói Értekezlet legfontosabb feladatának azt tartotta, hogy addig, amíg az Országgyűlés kodifikációhoz fogni nem tud, ideiglenes rendszabályokat alkossanak annak elkerülésére, hogy az egyes vármegyékben, illetve általánosságban véve az egyes bíróságokon ne alakuljon ki eltérő gyakorlat az ítélezésben, ami rövid távon anarchiához vezethetett volna.²³ A bírák többsége az elmúlt évtizedben megismerte ugyan az osztrák jogot, de annak fenntartását a büntetőjog terén elvetették. Az 1843-as javaslatot viszont azért nem tartották lehetséges alternatívának, mert a maga 1300 §-ával azonnali hatállyal egészen biztosan nem lehetett volna hatályba léptethető (hiszen sem a bírák, sem a nép nem ismerte).²⁴ Az egyedüli lehetőség a többség véleménye szerint az volt, ha az 1848 előtti gyakorlatot az 1848. évi változásokkal összhangba hozva ismét hatályba léptetik.

A résztvevők a legfontosabbnak a büntetőjog területén a törvény előtti egyenlőség megvalósítását tartották, amivel kapcsolatban kétféle elképzelés is felmerült. Egyesek valamennyi, korábban csak a nemesekre vonatkozó garanciális szabály valamennyi honpolgárra történő kiterjesztését javasolták. Voltak azonban, akik a közbiztonság fenntartására való hivatkozással cenzushoz (pl. írni-olvasni tudáshoz vagy a politikai jogok gyakorlásához) kötötték volna azt, hogy kik részesülhetnek ezekben a kiváltságokban.²⁵ Ez a kérdés főként a botbüntetés elvetése, illetve fenntartása körül forgott, ugyanis több résztvevő véleménye szerint a legszegényebb rétegeknél, kiknél a legnagyobb a bűnelkövetés valószínűsége, testi büntetéssel lehet a büntetés célját leghatásosabban elérni.

A másik ellenérv inkább elvi szintű volt, és az „oktrojálás” kérdésével függött össze. A Bach-korszak rendkívül negatív tapasztalatai miatt senki sem kívánt olyan javaslatot felterjeszteni, amely törvényalkotásra irányult volna. A grémium saját magát nem tekintette törvényalkotásra felhatalmazottnak,²⁶ viszont 1861 februárjában

²³ RÁTH (l.j. 3.) 52–53.

²⁴ RÁTH (l.j. 3.) 54.

²⁵ RÁTH (l.j. 3.) 55.

²⁶ MESZER Artúr: *Országbírói értekezlet és Osztrák polgári törvénykönyv* (Budapest: Politzer Zsigmond kiadása 1897) 7.

a résztvevők közül senki sem volt biztos abban, hogy mikor kerülhet sor az Országgyűlés összehívására. Ez egyfelől azt jelentette, hogy amennyiben törvénymódosítást javasoltak volna egy adott ügyben, annak bekövetkezésére valószínűleg éveket kellett volna várni, és így huzamosabb ideig fennmaradt volna a jogbizonytalanság. Azt viszont senki sem merte felvállalni, hogy a királyt felkérjék, hogy rendeleti úton szabályozzon országgyűlési tárgykörbe tartozó kérdéseket,²⁷ hiszen ez az elmúlt évek gyakorlatának elismerését jelentette volna. Ebből következően, mivel az 1843-as javaslatot nem lehetett mindennemű változtatás nélkül elfogadásra felterjeszteni, az 1848 előtti joggyakorlathoz való visszatérés tűnt az egyedüli alkotmányos megoldásnak.

A többség ugyanakkor nem kívánt lemondani az 1843-as javaslatról, így az a javaslat született, hogy alternatív formában terjesszék fel a javaslatot szentesítésre, illetve javasolják az uralkodónak az 1848 előtti törvények megfelelő visszaállítását. Deák Ferenc – bár nem értett egyet az értekezlet döntésével – előadta, hogy mivel az Országbírói Értekezlet feladata a törvénykezés alkotmányoszerű helyreállítása, éppen ezért nem intézhet oly jellegű javaslatot a királynak, hogy „az egyik ez, ha nem tetszik, a másikat ajánljuk”²⁸ – amennyiben a résztvevők nem tudják pártolni az ő javaslatát, akkor a régi büntető gyakorlat visszaállítását kell javasolniuk.

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok rendelkezései a bünvádi eljárásról

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok meglehetősen röviden, mindössze 9 §-ban foglalkoztak a büntetőjog, azon belül is főként a bünvádi eljárás kérdésével.²⁹ A szűk értelemben vett büntető anyagi jogi kérdésekről mindössze három szakasz szólt, amelyek két nagyon fontos elvet fektettek le. Kimondták, hogy „a nemesek és nemnemesek által elkövetett bűntettek büntetés módjának, nemének és mértékének meghatározása tekintetében, a nemes és nemnemes között többé különbség nem lehet”, azaz deklarálták a büntetőjog területén is a törvény előtti egyenlőség polgári követelményét. Garanciális szabályként szerepelt az a tétel, hogy „a nemnemes” lesz az, amelyik „a nemeshez emeltetvén”, ugyanazokkal a jogokkal bír majd a jö-

²⁷ Magyarország alaptörvényei közjogi fejtegetésekkel. Írta: Egy Jurista (Pest: Lauffer és Stolp 1861) 158–164.

²⁸ Lásd RÁTH (l.j. 3.) 80–82.

²⁹ RÁTH (l.j. 4.) 248–251.

vőben. Rendelkezett büntettek esetén a testi büntetések eltörléséről, valamint a büntettek, illetve a kihágások megkülönböztetésének fenntartásáról.

A 9. § egy olyan, szintén rendkívüli fontossággal bíró elvet fogalmazott meg, amely jelen van korunk büntetőjogában is – nevezetesen a terheltre nézve enyhébb büntető törvény alkalmazásának követelményét. Igaz, ezt kissé szokatlan formában tette, hiszen összekapcsolta e kérdést, az osztrák jogot a magyar jog viszonyával, és a kettőt egymással szembeállítva jelentette ki, hogy a magyar törvények „szelídebbek lévén”, ezek alapján kell meghozni az ítéletet (mind büntettek, mind kihágások eseteiben).

A 3–8. § büntetőeljárási kérdésekkel foglalkozott, egyrészt deklarálta az előzetes letartóztatás, védelemmel, perorvoslatokkal stb. kapcsolatos szabályok terén azt az elvet, hogy a nemesekre vonatkozó, jóval több garanciát tartalmazó szabályok lesznek irányadók valamennyi honpolgár esetében, másrészt rendelkezett a perek gyorsítása érdekében a sommás eljárások újbóli bevezetéséről.

Összegzés

A fentiekből látható, hogy az Országbírói Értekezlet idején nemcsak a magánjog, hanem a büntetőjog ügye sem volt eldöntött kérdésnek tekinthető. A végeredményt tekintve véve azt mondhatjuk, hogy egy jól megindokolt, az alkotmányos elveket tiszteletben tartó döntést hoztak az értekezlet tagjai. Kérdésként legfeljebb azt tehetnénk fel, hogy milyen következményekkel járhatott volna, ha másként dönt az Értekezlet, és az 1843-as javaslat hatályba léptetését ajánlja. Ferenc József így is hozzájárulását adta volna az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokhoz? A „csonka” Országgyűlés időszerűtlensége miatt leszavazta volna a javaslat ezen részét? Ezekre a kérdésekre valószínűleg sosem tudjuk meg a választ, de ezen vita is mutatja a tárgyalt korszak, és azon belül is az Országbírói Értekezlet fontosságát a magyar jogfejlődés szempontjából.

Mezey Barna ■

A börtön ókori kezdetei

Adalékok a szabadságvesztés történetéhez

1. Az ind mitológia meghatározó alakjának, minden ember ősapjának, Manunak tulajdonítják a Dharma Sastrák első darabját, a Manu-szmritinek szerzőségét. Függetlenül Manutól vagy legendabéli szerepétől, a szanszkrit törvénykönyvek történetének egyik legjelentősebbikéről van szó, mely hosszú évszázadokig határozta meg az ind jog, azon belül is a büntetőjog gyakorlatát. A Manu törvényeiként ismert, feltehetően az 1. vagy 2. században lejegyzett, de a Kr. e. 9. századra datált jog pedig ismerte a szabadságvesztés büntetést. Börtönbüntetéssel fenyegetettség több bűncselekmény esetében is fennállt, börtönbüntetés kiszabására is számos alkalommal került sor, még ha nem is sorolhatjuk a gyakran kiszabandó büntetések közé.¹

Rövid házi fogságtól a meghatározott középtartamú börtönbüntetésen át az életfogytiglani szabadságvesztésig.² Világos a büntetésekre vonatkozó rendelkezés is: „A gonosz embert háromféle eljárással fékezze meg [a király] teljes erejéből, (minden igyekezettel): *bezárással*, bilincsekbe veréssel és különféle testi büntetéssel.”³ Magáról a börtönépületről is szólt a jogalkotó. „Az összes *börtönöket* pedig a király az országút mellé helyezze, ahol megnyomorítva és megcsúfítva közszemlére legyenek kitéve a gonosztevők.”⁴ Kulluka kommentárja szerint ennek

■ Rektor, tanszékvezető, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék

¹ JANY János: *A világ főbb jogrendszerei: a nem-nyugati kultúrák* Budapest, https://bt.k.ppke.hu/uploads/articles/8976/file/a_vilag_fobb_jogrendszerei.pdf 88. [2014-04-01]

² SCHICK Sándor: *A büntetőjog őskora. Adalék a népek lélektanához* (Budapest: Aigner Alajos kiadása 1878) 192.

³ Manu IX. 310. In *Manu törvényei (Manava Dharmasastra)*. Szanszkritből fordította BÜCHLER Pál. (Kiadja az Erdélyi Múzeum Egyesület Jog-és Társadalomtudományi Szakosztálya. Budapest: Benkő Gyula Cs. és Kír. udv. könyvkereskedése. 1915) 314.

⁴ Manu IX. 288. (lj. 3.) 179.

a rendelkezésnek fő célja, hogy visszatartsák a bűnözéstől a potenciális bűnelkövetőket, s emellett a leírásból a büntetés-végrehajtásról is nyerhetünk információkat. „A börtönházakat az egész világ előtt látható királyi országúton állítsa fel [a király], ahol lábukon és kezükön bilincset viselve, éhségtől és szomjúságtól gyötörve, hosszúra nőtt hajjal, körömmel és szakállal, lesoványodva láthatók legyenek a gonosztevők és mindenféle meg nem engedett tettek elkövetői, a vétkes tettektől való elrettentés céljából.”⁵ Néhány konkrét tényállás esetében is találkozunk a szabadságvesztés-büntetéssel, így például a vaisja esetében, aki kétszer-született kasztú nővel közösült, a büntetés egyesztendei bebörtönzés és teljes vagyonszerzés volt,⁶ a házastársi státusz megváltozása („pótlása”) ellen lázadó feleség pedig azonnal fogsággal bűnhődött.⁷ Általában a börtön brahmanára nem szabható ki (ez feltehetően kapcsolatban áll azzal, hogy a brahmanát testi büntetés nem illethette),⁸ de a tolvaj brahman élethossziglani szabadságvesztés-büntetést szenvedett tettéért.⁹

2. A Konfuciusz nevéhez fűződő *Su King* (Írások könyve), mely a kínai ősi források foglalata, és Kr. e. kb. 2200-tól Kr. e. 771-ig beszéli el császárainak történetét, s számos rendeletet, jogszabályt és hivatalos iratot tartalmaz illusztráció gyanánt, egyik bizonyítéka annak, hogy börtönök már a civilizáció korai időszakában léteztek.¹⁰ A gyűjtemény megemlékezik arról, hogy VIII. Fuen császár Kr. e. 2000 körül börtönt építtetett. A *Su King* említi azt is, hogy Yao császár három politikai bűnözőt száműzetéssel és egyet szigorú fogsággal büntetett.¹¹

A *Fa Jing* (Törvények törvénye), Kína első (Kr. e. 4. században) összeállított, s feltehetően akkor már háromszáz éves törvénykönyve külön foglalkozott a börtönre vonatkozó szabályozással.¹² A Han-dinasztia Kr. e. 3. századból származó törvénye a szüleit törvénysértéssel megvádoló fiúgyermeket, még ha állításának igaza bebizonyosodnék is, háromesztendei börtönrel rendelte büntetni. Szándékos emberölés kigondolása, feltéve, hogy az elkövető azonos rangbéli ellen szőtt terveket,

⁵ BÜCHLER (l.j. 3.) 248.

⁶ Manu 375. BÜCHLER (l.j. 3.) 141.

⁷ Manu IX. 83.; BÜCHLER (l.j. 3.) 157.

⁸ JANY (l.j. 1.) 76.

⁹ SCHICK (l.j. 2.) 192.

¹⁰ V. ö. HÉJJAS István: *Ókori keleti filozófiák* http://www.tarrdaniel.com/documents/Taoizmus/Kinai_jegyzet.pdf 7–9.

¹¹ Norman JOHNSTON: *Forms of Constraint. A History of Prison Architecture* (Urbana and Chicago: University of Illinois Press 2000) 5.

¹² Lewis LYONS: *A büntetés története* (Budapest: Magyar Könyvklub Rt. 2005) 74.

határozott tartamú börtönnel járt. Ha alacsony rangú hivatalnok ötödik rangban állót megütött, büntetése egy év börtön volt, ha rang nélküli tisztviselőként tette ugyanezt, két esztendőre zárták börtönbe.¹³ A Hanok egyébként a büntető eljárás részeként definiálták a börtönt.¹⁴

Az ún. Tang törvénykönyv a 7. században megerősödött Tang-dinasztia jogrendjét megalapozó jogkönyvbe formált gyűjtemény, és szisztematikus büntetőjogi szabályozást tartalmazott. (A törvényekre, rendeletekre, eseti rendelkezésekre, utasításokra használt világos terminológia csak jóval később, a Tang-korban alakult ki.)¹⁵ Az első fejezet, mely a büntetőjog általános tanaival foglalkozott, négy büntetési nemet nevezett meg: a halálbüntetést (megfojtást vagy lefejezést), a testi fenytést (könnyű és nehéz botot), az élethosszig tartó száműzetést és (az egy, másfél, két, két és fél vagy három évig terjedő) határozott időtartamú börtönbüntetést.¹⁶ A kollektív felelősség elvének egyik legtisztább megnyilvánulása volt a kínai családi fogság. Miután a Tang szabályai szerint „a gonoszt gyökeresen kell kiirtani”, lázadás esetén nemcsak az elkövetőt, hanem annak apját és fiait is kivégezték, valamennyi rokonát az ükapa leszármazóiig bezárólag eladtak rabszolgának (csak a nők választhattak rabszolgasors és élethossziglani száműzetés között). Csekélyebb bűnnél az előbbi felelősségi konstrukció alapján az elkövető 10-15 közeli rokonát, hozzátartozóját fűzték rabláncra és vezették őket, nőket, férfiakat vegyesen, a börtönbe. A fogvatartottakat szorosan egymáshoz bilincselték a börtönben. Ha elérkezett a rabok szabadulásának időpontja, a vasban eltöltött hosszú idő, a sanyargatások után kivették őket a nyilvánosság elé, a piacra, a tömeg közepébe. Ólomlap a nyakukon, vasbilincsek kezükön-lábukon bizonyították a nép előtt büntetésük súlyát. Súlyosabb esetben a szabadulót hónaljánál fogva úgy lógatták fel, hogy lábujja ne érje a földet. Ha egy hónapot kibírt, s túlélte a tortúrát, akkor szabadon engedték.¹⁷

Jany úgy kommentálta, hogy a Tang-kódex külön fejezetben foglalkozott a börtönüggyel.¹⁸ A Tang-korszakban a szülő halála esetén a gyászidő letelte előtt a vagyonfelosztás bűncselekménynek minősült, és börtönbüntetéssel járt. Hason-

¹³ LYONS (l.j. 12.) 81.

¹⁴ JANY (l.j. 1.) 96.

¹⁵ SALÁT Gergely: *Az ókori kínai Qin állam büntetőjogának rendszere* (doktori disszertáció tézisei) (Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nyelvtudományi Doktori Iskola 2006) 5.

¹⁶ LYONS (l.j. 12.) 78–79.

¹⁷ TILLO EISENHARDT: *Strafvollzug* (Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz: Verlag W. Kohlhammer 1978) 15.

¹⁸ JANY (l.j. 1.) 97.

lóképpen a házassági szabályok megsértése. A gyászrendszeren kívül létrejött házasság büntetése egy év börtön volt. A feleséget a férj büntetlenül ütlegethette, míg maradandó sérülést nem okozott neki, a férj a feleség általi megütése ellenben több évi börtönbüntetést eredményezhetett.¹⁹

A büntető eljárás során a vádlottat letartóztatták, s többnyire bilincsbe verve várta tárgyalását. A Tang-törvény az ártatlan gyermek gyilkosát két év börtönnel fenyegette.²⁰ Amennyiben igazolható volt a férj, ill. a feleség rokonságába tartozók ellen elkövetett súlyos bűncselekmény, legyen az gyilkosság, vagy akár bármiféle testi sértés, ez mindkét házassággal szemben érvényesíthető válóokká vált. Ha a fennálló feltételek dacára a házassági kapcsolatot nem számolták fel (miután a jog a döntés lehetőségét elvonta a felektől, és a szétválást kógens parancssá tette), ez a magatartás büntetendő cselekménynek számított, melynek szankciója úgyszintén börtönbüntetés volt.²¹

A kínai kultúra egyik alapköve mindmáig a hagyománytisztelet. Ez a társadalom életében oly fontos általános érték a jogalkotás tartósságára, de még inkább a büntető praxisra rányomta bélyegét. Aligha véletlen, hogy a Han-kor (Kr. e. 206 – Kr. u. 220) és a Tang-korszak (Kr. u. 618–907) ránk maradt, fentebb idézett törvényei még évszázadokkal később is csaknem változatlan formában éltek tovább, mint Tóth J. Zoltán kimutatta, esszenciájukban szinte a császárság bukásáig.²²

Egy ásatáskor a régészek Xian tartományban 723-ból származó írást találtak, mely arról tanúskodott, hogy a buddhista templomokat a börtönökhöz közel építették, ezáltal is segítve a fogvatartottak gondozását, megjavítását.²³ A halálbüntetést a buddhizmus hatására 810-ben eltörölték, és a halálbüntetéseket életfogytiglani börtönbüntetésre váltották.²⁴

3. A Kr. e. 11. században, amikor Egyiptom fennhatósága alá hajtotta Etiópiát, a győztesek Sabacos etióp királyt kényszerszolgálatra ítélték, amit értelemszerűen a haláláig tartó fogva tartással párosítottak.²⁵ A fogvatartottak munkaerejének kihasználása régi ötlet. Annyira ősi, hogy megelőzte a szabadságvesztés tényleges gon-

¹⁹ JANY (l.j. 1.) 115–116.

²⁰ JANY (l.j. 1.) 118–119.

²¹ JANY (l.j. 1.) 152.

²² TÓTH J. Zoltán: „A halálbüntetés az ókori Keleten” *Jogelméleti Szemle* 2006/2. szám <http://jesz.ajk.elte.hu/tothj27.html> [2014-04-01]

²³ JOHNSTON (l.j. 11.) 5.

²⁴ JANY (l.j. 1.) 126.

²⁵ JOHNSTON (l.j. 11.) 5.

dolatát is. A szabadságelvonás lényegében kísérőjelensége volt csupán a kényszer-munkának (munkakényszernek). Azt mondhatjuk, hogy kezdetben a munkáltatás jelentette a főcél, s az azt biztosító börtön csak szükséges kényszerűséggént kísérte a munkát.²⁶ A fáraók Egyiptomában a hadifoglyokat bányákban, kőtörőkben, csatorna- vagy templomépítkezéseken dolgoztatták. A munkát vasban végezték, s Diodórosztól tudjuk, hogy a bányában semmiféle tekintettel nem voltak a végrehajtás során a betegek, gyengék, aggastyánok, nők problémáira. A foglyok folyamatos ütlegetések alatt görnyedve végezték egyhangú munkájukat halálukig.²⁷ Ez a feljegyzés arra utal, hogy a bányamunkán nemcsak hadifoglyok dolgoztak, de hogy azok elítélt bűnözők lettek volna, arról nincsen adat.²⁸ Csak a Ptolemaioszok idejéből származnak az első fennmaradt bizonyítékok arra nézve, hogy megjelentek a hadifoglyok mellett a bűnözők is a bányamunkán. Abban azonban mindmostanáig bizonytalankodnak a kutatók, hogy vajon a büntető ítélettel érkezők számára konstruált új szabadságvesztés-büntetési nemmel, egyfajta jogilag tételezett szankcióval van-e dolgunk, vagy csupán az uralkodói elhatározásra épülő munkaerő-hasznosítás céljából történt a változás.²⁹ A bányamunka mellett minden kétséget kizáróan működtek börtönök. Van, aki ezekkel kapcsolatosan óvatosabban fogalmaz, s úgy tartja, hogy elsősorban vizsgálati fogság céljait szolgálták.³⁰ Mások, mint a nagy ecsetvonásokkal dolgozó Reebbs, különösebb bizonyítás nélkül veszik át a szokásos sztereotípiát, hogy ti. a börtön kizárólag előzetes letartóztatási funkciókat látott volna el, tehát a büntetőeljárásra vagy ítéletének végrehajtására váró letartóztatott őrzésére szolgált volna csak.³¹ Mindenesetre az bizonyosnak látszik, hogy az erre a célra épített börtönökben a rabokat megbilincselve tartották.³²

4. *A klasszikus görög szerzők* több ízben említik a börtön intézményét is. Hérodotosz leírja, hogy Kleomenészt, Lakedaimónia királyát előrehaladott tébolya miatt el kellett zárni, és kalodában tartották öngyilkosságáig.³³ Másutt beszámol

²⁶ Georg FUMASOLI: *Ursprünge und Anfänge der Schellenwerke – Ein Beitrag zur Frühgeschichte des Zuchthauswesens* (Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag 1981) 9.

²⁷ EISENHARDT (l.j. 17.) 16.

²⁸ FUMASOLI (l.j. 26.) 9.

²⁹ FUMASOLI (l.j. 26.) 9.

³⁰ EISENHARDT (l.j. 17.) 16.

³¹ Winifred REEBBS: *Geschichte der Knastarchitektur Die Suche nach dem richtigen Vernichtungsbau* (Grafenau-Döffingen: Trotzdem Verlag 1987) 3.

³² EISENHARDT (l.j. 17.) 16.

³³ HÉRODOTOSZ: *A görög-perzsa háború*. Ford. TERÉNYI István (Budapest: Gondolat 1967) 251.

Miltiadész Parosz elleni csúfos vereségéről, minek következtében hazatérésekor elfogták, s törvényszék elé kellett állnia. A vereségért Xanthipposz halált kért a fejére. Védői érdemeire való tekintettel annyit tudtak elérni az esküdtbírósnál, hogy a halálbüntetést ötven talentum pénzbüntetésre változtassák át.³⁴ Arról már Plutarkhosz számol be, hogy a neves hadvezér, a marathóni győző nem tudta kifizetni a büntetéspénzt, s így börtönben halt meg.³⁵

Az Athénban szokásos büntetési nemek (a polgári szabadság elvesztése, rab-szolgasorba kerülés, megszégyenítés, pénz- és vagyonbüntetés, pellengér, testi büntetések, halálbüntetések [méreg, kötél, fullasztás, égetés, pallos, lebunkózás, karóba húzás, szikláról letaszítás] mellett felbukkant a szabadságvesztés büntetése is. Amellett, hogy a börtön egyik fő funkciója kétségtelenül a biztonsági fogság végrehajtása, olykor bűncselekmények szankcionálására is szolgált. Ilyen esetekben a börtönben az ellátás államköltségre történt.³⁶

A görögöknél a börtön klasszikusan sokfunkciós jelenség volt, hiszen az előzetes és büntető feladatok mellett arra is alkalmazták, hogy az elkövetőt az ítélethozatalig fogva tarthassák, illetve hogy az adósokat rákényszerítsék a tartozásuk megfizetésére. A börtön a büntetés-végrehajtás szolgálatában lehetőséget biztosított, hogy összegyűjtsék a bűnözőket a csonkolásos büntetések vagy a testi büntetések végrehajtásához.³⁷ Mint tudjuk, büntetésként is szolgált.³⁸ S mint a spártai Agisz históriájából ismerjük, a halálbüntetéseknek is otthont adott. „Megvárták, míg [Agisz] megfürdik, szembe mentek vele és barátságosan köszöntötték, melléje csatlakoztak, beszélgettek és tréfálkoztak vele, mint fiatalkori jó barátjukkal mindaddig, míg oda nem értek, ahol egy mellékutca a börtönhöz vezetett. Mikor ehhez az utcasarokhoz érkeztek, Ampharész hivatalos minőségében vállára tette a kezét, és így szólt: »az ephoroszok elé vezetlek, Agisz, hogy felelj politikai működésedért«... és mivel az elhagyatott utcán senki sem sietett segítségére, betuszkolták a börtönbe. Leonidász azonnal ott termett egy nagyobb zsoldos csapattal, és kívülről körülvette a börtönépületet. Ekkor az ephoroszok bementek Agiszhoz, majd a geruszia tagjaiért küldöttek, és amikor ezek a börtönbe érkeztek, bírósági tárgyalást tartottak... kimondták rá a halálos ítéletet, és a hivataloszolagnak megparancsolták, hogy vessék a dekhaszba. Ez az a helyiség a börtönben, ahol a halálraítélteket meg szokták

³⁴ HÉRODOTOSZ (Ij. 33.) 271.

³⁵ PLUTARKHOSZ: *Párhuzamos életrajzok* (Budapest: Magyar Helikon 1965) 541.

³⁶ EISENHARDT (Ij. 17.) 16.

³⁷ JOHNSTON (Ij. 11.) 6.

³⁸ EISENHARDT (Ij. 17.) 16.

fojtani. Amikor Damokharész látta, hogy a szolgák nem merik Agiszt megfogni... maga hurcolta el Agiszt a kivégző helyiségbe. ...Agisz úton a bitófa felé megpillantotta a szolgát, amint az iránta érzett rokonszenvből könnyezett. »Ne sirass engem, jó ember, mert azáltal, hogy ennyire a törvény és az igazság ellenére kell meghalnom, nagyobb leszek elpusztítóimnál«. Ezekkel a szavakkal önként tette nyakát a hurokba.”³⁹ A börtön egyébként csak az enyhébb végrehajtási módok esetén szolgált a kivégzés színhelyéül (a méreggel, illetőleg kötéllel történő foganatosításakor). Ellenkező esetben, tehát minősített halálbüntetések végrehajtásánál a városon kívül, a hóhér házában került sor az egzekúcióra. Miután a kínzás a legtöbb poliszban mint a kivégzés súlyosbítása volt szokásban, annak összekapcsolása a hóhér házával nem jelent különleges megoldást.⁴⁰

Athénban a börtön közkeletű neve desmotreion volt, vagyis a „láncok háza”, mely arra utal – legalábbis Krauß szerint –, hogy a börtönben aligha lehetett bilincsek nélküli elzárás. Legyen a börtön biztonsági vagy végrehajtó funkciójú intézmény, személyzetre mindenképpen szükség volt. A börtönök felügyelete Kleiszthenész reformjai után az ún. „tizenegyek” kezében volt. A testület tíz tagját évenként és phülénként választották, a tizenegyedik pedig a jegyző volt. A „tizenegyek” testülete nem hivatalos alkalmazottakból állt. A börtönök konkrét irányítása a felügyelő vagy felvigyázó kezében volt, aki a börtön vezetőjeként gondoskodott a fogvatartottak megfelelő őrzéséről és gondozásáról, a vizsgálati foglyok bíróság elé kíséréséről, a büntetést szenvedettek elbocsátásáról büntetésük tartamának lejártakor.⁴¹ A börtönbüntetés a lopás szokásos szankciója volt, egyéb esetben mellékbüntetésként szabták ki, súlyosbításként. Démoszthenész jegyezte fel az ötnapos börtönt, melyet lábvasban kellett kitölteni. Gyakori volt a pénzbüntetésekhez fűzött alkalmazása mellékbüntetésként.⁴² A szabadságelvonásnak mint kiegészítő vagy büntetést súlyosbító megoldásnak jelentőségére világít rá Bohne, amikor felidézi a gyakorlatot, hogy a testcsonkító ítélettel sújtottak végrehajtásakor nem elégedtek meg a fizikai büntetéssel, hanem átmenetileg korlátozták az érintett szabadságát, s a járókelők elrettentése okán megfelelő fogvatartó helyen megtekinthetővé tették őket.⁴³

³⁹ PLUTARKHOSZ (Ij. 35.) 1274–1275.

⁴⁰ KARL KRAUSS: *Im Kerker vor und nach Christus* Schatten und Licht aus dem profanen und kirchlichen Kultur- und Rechtsleben vergangener Zeiten (Freiburg: Akademische Verlagsbuchhandlung J. C. B. Mohr 1895) 51.

⁴¹ KRAUSS (Ij. 40.) 50.

⁴² KRAUSS (Ij. 40.) 49.

⁴³ GOTTHOLD BOHNE: *Die Freiheitstrafe in den italienischen Stadtrechten der 12-16. Jahrhunderts Bd. I.* (Leipzig: 1922) 75.

Karl Krauß még több börtön létezéséről beszámolt, így Böotiában egy „kényszertartózkodási hely”-nek nevezett fogvatartó intézményről, hivatkozott a bizánci Stephanus *Ethnicájában* ismertetett korinthuszi tömlöcre, mely egy verem volt, telezsúfolva tolvajokkal és elítélt rabszolgákkal, „maga a pokol”.⁴⁴ A peloponnészi Messzéné „thesaurusnak” nevezett börtönében itta ki méregpoharát Philopoimen. A földalatti verembe sem levegő, sem fény nem szivárgott be. Az egyetlen kijáratot nem ajtó, hanem egy odahengergetett kötömb fedte le.⁴⁵

5. A szabadságvesztés büntetés és a börtönök bevett intézményére tanúságtevő a filozófus elmélyült elemzése az ideális szabadságvesztés-képletekről. Plátón az istentelenség büntetése kapcsán szögezte le, hogy „*börtönbüntetés* várjon mindnyájukra; börtön azonban három van az államban: egy közös a piac táján, a bűnösök legnagyobb részének testi őrizetbe vétele számára, egy másik az éjjel összeülő tanács háza közelében; ez a javítóintézet nevet viseli; végül egy harmadik a mezők közepén elhagyatott és minél kietlenebb vidéken, amely már nevével is büntetésre emlékeztet”.⁴⁶ A második két fogvatartó intézményről utóbb részletesen is ír, annak funkciójáról vallott nézetei tehát világosak. Mint írja, az istentagadás számtalan verziója közül „csak két fajt érdemes megkülönböztetni: ezek közül a képmutató vétke nem csak egy vagy két halálra érdemes; a másiknak ellenben csak arra van szüksége, hogy a fogságban észre térítsük... azokat, akik csupán belátás hiánya folytán, gonoszhajlamok és alantas jellem miatt hibáztak, a *javitó intézetbe* utalja a bíró.”⁴⁷ A szabadságvesztés-büntetés legalább öt esztendőre szól, teljes elkülönítésben kell végrehajtani, az ún. éjszakai tanács tagjain kívül senkit sem láthatnak, senkivel sem beszélhetnek, senkivel sem találkozhatnak az elítéltek. A tanács tagjai „lelkük javára és észre térítésük végett” beszélgetnek velük, s ugyanők jogosítottak arra, hogy megállapítsák: megjavultak, s visszatérhetnek-e a társadalomba, vagy még további nevelésre van szükségük. A nevelhetetlenekre vagy visszaesőkre halál várt. A vallási bűncselekmények másik körét (holtak lelkeivel társalgók, isteneknek áldozók, varázsénekekkel bűvölők [tehát ősi szertartásokat foganatosítók]) elkövetőt „a bíróság arra ítélje, hogy a törvény értelmében az ország közepén levő börtönbe vettessék, s *vele soha többé szabad ember ne érintkezhessék*”.⁴⁸ A har-

⁴⁴ KRAUSS (l.j. 40.) 52.

⁴⁵ PLUTARKHOSZ (l.j. 35.) 1159.

⁴⁶ PLATON: „Törvények” X. k. 907. In *Platón összes művei II. kötet* (Budapest: Magyar Filozófiai Társaság 1941) 988.

⁴⁷ PLATON (l.j. 46.) 989.

⁴⁸ PLATON (l.j. 46.) 989.

madik börtöntípusról nem szól Plátón, az a megjegyzése azonban, hogy „a bűnösök legnagyobb részének” fogva tartására szolgál, azt sugallja, mintha ez az intézmény a nem vallási bűncselekmény elkövetőnek valamennyije előtt nyitva állana. Kevésbé értelmezhető ez a fejtegetés úgy, mint Reeb's tette, aki szerint Plátón a börtönnek három alaptípusát különböztette volna meg: előzetes ház (biztonsági őrizet az eljárásra várók fölött), csavargók és ehhez hasonló megjavítását célzó intézetek (javítóházak) és a bűnözők megbüntetésére szolgáló börtön.⁴⁹ Az általa felállított kategóriákra semmi sem utal, még ha tény is, hogy a görög filozófus által javító intézetnek nevezett börtön (melyben korántsem kis bűnözők és csavargók lennének) és az életfogytiglani végrehajtást szolgáló intézet sugall is valami hasonló érzetet. Magam inkább a szerző által megfogalmazott ideológiai veszély mértékének értékelését érzem a különbségtételben: a szerinte veszedelmesebb ősi vallások híveit a közösségtől messze telepítve kell őrizni. Az meg végképp nem olvasható ki a *De Legibus* szövegéből, amit Johnston vél felfedezni benne, hogy ti. Plátón azt javasolta volna, hogy a börtönbüntetések időtartamát – életfogytig terjedően – a bűncselekmény jellegétől, az elkövetés körülményeitől és az elkövető személyiségétől függően határozzák meg.⁵⁰ Dolsperg felhívja a figyelmet arra, hogy jóllehet viszonylag kevés a bizonyítékunk arra vonatkozólag, hogy a börtön a szankciórendszer stabil oszlopát képezte volna, de az a tény hogy Démoszthenész, Szókratész és Plátón egyaránt a büntetés gondolatával kötötte össze a börtön fogalmát, megkérdőjelezhetetlenné teszi ebbéli funkcióját.⁵¹

Rövid tallózásunk az ókori fogva tartás történetjének forrásaiban nyilván nem szolgálhat a börtön ókori történetének megalapozásához, de szándékunk szerint mindenképpen alátámasztja azt a vélekedést, hogy a börtön a büntetés-végrehajtásnak is olyan ősi alapját képezi, mely érdemes a kutatásra, különösképpen évszázadokon át hagyományozott jellegzetességei miatt. A jogi kultúrtörténet nem csupán kuriózumok feltárására vállalkozik, hanem olyan jelenségek és intézmények vizsgálatára is, melyek évezredek tradícióit konzerválva alakíthatják, alakítják gondolkodásunkat.

⁴⁹ REEB'S (l.j. 31.) 3.

⁵⁰ JOHNSTON (l.j. 11.) 6.

⁵¹ FRANZ DOLEISCH VON DOLSPERG: *Die Entstehung der Freiheitstrafe unter sauberer Berücksichtigung des Auftretens moderner Freiheitsstrafe in England*. Strafrechtliche Abhandlungen, 244. (Breslau: Schletter'sche Buchhandlung Franck & Weigert] 1928) 12.

Völgyesi Levente ■

Büntető szankciók az építésügy és műemlékvédelem jogtörténetében

A büntetőjogi szabályok között a magyar jogtörténet elmúlt két évszázadában az építésügyi és műemlékvédelmi előírások megszegéséből eredő törvényi vagy rendeleti tényállások, minősítésük és jogkövetkezményeik szerény módon húzódnak meg a látványos büntető jogintézmények mögött, miközben mind az építőipar, a nemzetgazdaság jelentős szektora,¹ mind kulturális örökségünk épített környezeti elemeinek megóvása legalább olyannyira fontos nemzeti kulturális és gazdasági érdek.

A büntető tartalmú építési jogi normák megjelenése nagyrészt egyidős az építési jog egyéb szabályainak megjelenésével, bár egyesek – például a *városrendezésről és az építésügyről* szóló 1937. évi törvényhez képest némely büntető rendelkezések – fél évszázaddal korábban jelentek meg.

Időrendben mind a műemlékekről, mind az építésügyről szóló törvényeket megelőzte a *Csemegi-kódex*. Az 1878. évi V. törvénycikk külön nem nevesíti büntettként vagy vétséggként a műemlék megrongálását vagy megsemmisítését, de a 420. és 421. szakaszok a kulturális javak, valamint az ingatlanok rombolásának büntetését már elrendelik. A kódex XXXVI. fejezete a más vagyonának megrongálása címet viseli. Itt helyezkednek el az említett szakaszok. A szabályozás szerint büntetendő az, aki vallási szertartásra rendelt épületet vagy más tárgyat, úgyszintén, aki sírt vagy síremléket, nyilvános emlékszobrot, közkönyvtárban őrzött könyvet, kéziratot, vagy a tudomány, művészet vagy ipar céljaira szolgáló nyilvános gyűjteményben őrzött egyéb tárgyat, nyilvános levéltárban vagy közhivatali irattárban

■ Adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék

¹ ÁCS Barnabás – RAPPAI Gábor: „Magyarázható-e üzemgazdasági okokkal a gazdasági szerkezetváltás Magyarországon?” *Statistikai Szemle* 83. évf. 2005/2. 106.

őrzött okmányt, iratot vagy más tárgyat jogtalanul megrongál, elpusztít vagy megsemmisít. A cselekmény vétség, amely három évig terjedhető fogházzal és ötven forinttól ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Mind a befejezett, mind a kísérleti stádiumba eljutott cselekmény büntetendő.²

A következő szakasz már kifejezetten az ingatlant tekinti a büntetőjog által védendő tárgynak. Így aki másnak ingatlanvagyonát jogtalanul elfoglalja vagy szándékosan és jogtalanul megrongálja, vagy annak a földtől el nem választott termékét felhasználja, amennyiben súlyosabb büntetés alá eső cselekmény nem forog fenn, és az okozott kár öt forint értéket felülmúl, vétséget követ el, és három hónapig terjedhető fogházzal, valamint kétszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Ezen tényállás esetén – mivel magános érdek sérült – a bűnvádi eljárásnak csak a sértett fél indítványára volt helye.

A törvény hivatalos indokolása tartalmazza a *rongálás* fogalmának pontos meghatározását. Rongálás alatt csekély sérülésnél komolyabb, a sértett tárgy minőségéhez képest annak lényeges és jelentékeny rontása kell, hogy történjen, amely által az rendeltetésére alkalmatlanná vagy teljesen használhatatlanná vált, vagy csak lényeges javítás után lehetne helyreállítani, illetve lehetne használható állapotba hozni. A megrongálás értékcsökkenést feltételez.

A Btk. 420. szakaszához fűzött indokolásban külön kiemelésre került, hogy az ott őrzött dolgok vallási, muzeális, illetve kulturális értékén van a hangsúly, tehát nem maga a gyűjteményi hely, hanem a gyűjtőkörbe tartozó értékek védettek, ugyanígy a különös történeti vagy művészeti értékű ingatlanok is. A 421. szakaszhoz fűzött igen részletes indokolás az ingatlan megrongálásához nem fűz magyarázatot, inkább – a tárgykörünkön kívül eső – birtokfoglalásról értekezik.³

A Csemegi-kódexszel egységet képező kihágási büntető törvénykönyv 117–119. §-ai relevánsak témánk szempontjából. A vétségi minősítés mellett tehát kihágási alakzattal is találkozhatunk. Ezek a szabályok elsősorban az építési szabályszegéseket büntetik, illetve az épületek balesetmentes használatát és az építmények közötti közlekedés zavartalanságát hivatottak szavatolni. Így aki építkezés vagy valamely épület javítása vagy lebontása, vagy az állvány felállítása vagy leszedése alkalmával a biztonság szempontjából kiadott szabályokat megszegi, egy hónapig terjedhető elzárással és kétszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel bün-

² 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a bűntettekről és vétségekről 418. §

³ Az 1875-ik augusztus hó 28-ára kihirdetett Országgyűlés Főrendi Házának irományai. VII. kötet (Budapest: Pesti Könyvnyomda 1878) 362–364.

tetendő. Ugyanezen büntetés éri azt is, aki roskadó (sic!) épületét a hatóság meghagyására s az az által megszabott időben le nem rontja, vagy a hatóság meghagyásához képest ki nem javíttatja, és addig is az életbiztonság szempontjából szükséges intézkedéseket meg nem teszi.

Aki szilárd anyagból levő tárgyat mások veszélyeztetésével eldob vagy levet, valamint az is, aki olyan tárgyakat, amelyek eldőlése vagy leesése által az utcán, udvaron, folyosón vagy más, a közforgalomtól el nem zárt helyen levő egyének megsérülhetnek, a kellő megerősítés nélkül állít ki vagy függeszt fel, ötven forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Ugyanígy büntetendő; aki településen a szabad közlekedést akadályozza vagy nehezíti azáltal, hogy a fennálló szabályok megszegésével az utcán vagy tereken árukat, hordókat, ládákat, tűzi- vagy épületfát, kényeket vagy más nagyobb halmazt képező anyagokat lerak vagy lerakat; vagy olyan tárgyaknak megengedett lerakása esetében, a figyelmeztető jeleket fel nem állítja; illetve a figyelmeztető jeleket ledönti vagy elviszi, s a mennyiben ez lámpa volna, azt eloltja; továbbá a megengedett lerakás esetében, azon tárgyakat a hatóság által meghatározott időre el nem szállítja.⁴

A következő törvény a műemlékvédelemről szólt, amelynek harmadik fejezete külön foglalkozott a büntető szabályozással, négy szakasz erejéig.

Azon elkövetőket, akik történeti vagy művészeti emlék becsével bíró, földben levő építményt (régészeti védelem) vagy a föld színén levő építménynek (műemlék épületek) történeti vagy művészeti emlék becsével bíró eltakart tartozékát felfedezte, s azt a törvény 2. §-ban meghatározott bejelentést elmulasztotta, kihágás miatt 5–100 forintig terjedhető bírságban marasztalták. Humánus volt a jogszabály, mert nem lehetett marasztalni olyan személyt, akiről műveltségi állapotánál fogva fel lehetett tételezni, hogy a felfedezett tárgy emlékecsének ismeretével nem bírt.

Az, aki műemléket vagy ennek tartozékát önhatalmúlag ledöntötte, lebontotta vagy megrongálta, illetve fenti cselekményeket elrendelte vagy saját telkén megengedte – ha cselekménye nem merített ki súlyosabb bűncselekményt – kihágásért felelt, s a bírság mellett tűrni tartozott, hogy a műemléket, amennyiben helyreállítható volt, az ő költségén állíttassa helyre a hatóság. Ha a fenti törvényellenes cselekményt világi vagy egyházi önkormányzati szerv határozta el, annak igennel szavazó határozathozó tagjait a bírság egyetemlegesen terhelte.

Az ügyben járásbíróság járt el. Ezt azzal indokolták, hogy a műemlékvédelem a magántulajdon korlátozásával járt, ezért a közigazgatási szerv helyett – a klasszikus

⁴ 1879. évi XL. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról 117–119. §§

három hatalmi ág viszonyos ellenőrző és korlátozó voltából fakadó garanciális okokból – a független bíróság eljárásának létjogosultsága tagadhatatlan.⁵ A behajtott bírság a műemlékek fenntartására szolgáló alapba került. A kihágási büntetőeljárás kizárólag a vallás- és közoktatásügyi miniszter kívánatára volt megindítható. A pénzbírság szabadságvesztés büntetésre át nem volt változtatható.⁶

A dualista korszakban több általános jellegű jogszabály nem született, a következő, immáron átfogó építésügyi szabályozás – amely nem nélkülözte a büntető szabályokat sem – a múlt század harmincas éveiben született meg.

A törvény – mint előbb említésre került – büntető rendelkezéseket is tartalmazott. Kihágást követett el, és pénzbüntetéssel büntetendő volt az, aki hatósági engedélyhez kötött telekfelosztást vagy építkezést engedély nélkül végzett, vagy már felépült épületet engedély nélkül vett használatba, vagy a telekfelosztási, az építési vagy a használati engedély rendelkezéseit nem tartotta meg. Ha a kihágást emberi tartózkodásra is használt épülettel kapcsolatban követték el, és az fontos közérdeket veszélyeztetett vagy sértett, a kihágást két hónapig terjedhető elzárással kellett büntetni. Függetlenül attól, hogy az építtető kihágás miatt felelősséggel tartozott-e, az építésügyi hatóság rendbüntetésként az ingatlan értékének egytized részéig terjedhető pénzbírságot szabhatott ki az építtetőre, ha az építkezést engedély nélkül vagy az engedélytől eltérő módon végezték, s ebből az építtető vagyoni előnyhöz jutott. A pénzbírságot közzadók módjára kellett behajtani, és az a települést, Budapesten és környékén a fővárosi pénzalapot illette meg.⁷

A megfelelő büntetés biztosítása érdekében a törvény felhatalmazta a belügyminisztert, hogy egyes jogsértéseket kihágássá nyilvánítson. A törvény indokolása leírja, hogy építkezés körében gyakori eset, hogy valamely jogszabály megszegése esetén a kiszabható legmagasabb büntetés is aránytalanul csekély a vétkes fél által elért haszonhoz és a megsértett közérdek fontosságához képest. Így, ha valaki az építési költség egy részének megtakarítása céljából az előírtnál kevésbé szilárd épületet épít, az életbiztonságot veszélyeztetheti; ha pedig több lakbérjövétel elérése céljából a megengedettnél magasabb épületet emel, az egész városképet

⁵ Indokolás a „műemlékek fenntartásáról” szóló törvényjavaslathoz in *Az 1878. évi október 17-re hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai XIV. kötet 572. szám* (Budapest: Pesti Könyvnyomda 1880) 187.

⁶ 1881. évi XXXIX. törvénycikk a műemlékek fenntartásáról 15–18. §§ in *Az 1878. évi október 17-re hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai XXV. kötet 1164. szám* (Budapest: Pesti Könyvnyomda 1881) 292–296.

⁷ 1937. évi VI. törvénycikk a városrendezésről és az építésügről 27–28. §

elronthatja. Ezért a törvény lehetővé tette, hogy az építésügyi hatóság indokolt esetben a közérdek sérelmét vagy veszélyeztetését jobban megközelítő pénzbírságot szabhasson ki. Ilyen pénzbírság természetesen nemcsak a rendőri, büntetőbíróság által megállapított büntetésen felül, hanem akkor is kiszabható, ha elévülés miatt vagy más okból büntető eljárás nem indítható vagy büntetés nem róható ki. A pénzbírságokból származható bevételt a törvényben foglalt célok megvalósítására kellett felhasználni.⁸

A fenti építésügyi törvény túlélte a *fordulat évét*, s csupán 1964-ben született meg az új építésügyre vonatkozó jogszabálycsomag. Az 1964. évi III. törvény nem tartalmazott büntető típusú konkrét szankciókat. A büntető szabálysértési rendelkezések rendeleti szinten kerültek meghatározásra. Így pénzbírsággal volt sújtható az, aki valamely cselekményével a rendezési tervet oly mértékben megszegte, hogy ezáltal a tervezett rendezés végrehajtását megakadályozta vagy lényegesen költségesebbé tette. Aki az építésügyi hatósági engedélyhez kötött terület-felhasználást, telekalakítást, építési vagy bontási munkát, illetőleg gépfelállítást engedély nélkül vagy az engedélytől eltérő módon végeztetett, illetőleg végzett; az állékonyságot, az egészséget, az élet- vagy közbiztonságot közvetlenül veszélyeztető építményt (építményrészt) az építésügyi hatóság által megállapított határidőben nem bontotta le vagy megfelelően nem javította ki, és a lebontásig, illetőleg a kijavításig nem tette meg a szükséges biztonsági intézkedéseket; az építmény építése, javítása vagy lebontása, illetőleg állvány felállítása vagy szétszedése alkalmával a biztonsági szabályokat megszegte, és ezáltal az egészséget, az élet- vagy közbiztonságot veszélyeztette; műemléket gondatlanul megrongált, illetőleg azon műemléki hatósági hozzájáruláshoz kötött munkálatot ilyen hozzájárulás nélkül vagy a hozzájárulástól eltérő módon végeztetett, illetőleg végzett; az építkezés során előkerült építészeti emléket vagy építménnyel kapcsolatos képzőművészeti alkotást az építésügyi hatósághoz haladéktalanul be nem jelentette, és a lelőhelyet a hatóság intézkedéséig nem hagyta érintetlenül, azt szintén pénzbírsággal sújtották.

Kisebbsúlyú szabálysértést követett el az, aki használatbavételi engedélyhez kötött építményt ilyen engedély nélkül adott vagy vett használatba, illetőleg az építményt az építésügyi hatóság engedélye nélkül a használatbavételi engedélyben meghatározott rendeltetéstől eltérő célra használta; a telek vagy az építmény jó karban

⁸ Indokolás „a városrendezésről és az építésügyről” szóló törvényjavaslatához in *Az 1935. évi április 27-ére összehívott Országgyűlés Felsőházának irományai IV. kötet 188. szám* (Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1937) 243.

tartására vonatkozó kötelezettségének elmulasztása következtében az egészséget, a testi épséget vagy a közbiztonságot azáltal veszélyeztette, hogy az építmény alkotórésze, tartozéka leeshetett, eldőlhett, illetőleg csapadék-, szennyvíz vagy egyéb folyadék rendeltetésellenesen az építmény emberi tartózkodásra használt részébe vagy közterületre folyt; közterületet hatósági engedély nélkül a rendeltetéstől eltérő célra vett igénybe vagy az engedélytől eltérően használt; újfajta építési anyagot, szerkezetet, építési módot vagy építőipari szerelvényt hatósági engedély nélkül vagy az engedélytől eltérően alkalmazott.⁹ Ezek az előírások csupán néhány évig voltak hatályban, mert ezeket a szabályokat később a szabálysértésekről szóló 1968. évi I. törvény melléklete hatályon kívül helyezte, tekintettel arra, hogy a különböző ágazatokra vonatkozó szabálysértéseket egységes jogszabályi környezetbe terelték.

Így az 1968. esztendőben az építésügyi szabálysértéseket más – elzárással¹⁰ nem, csupán pénzbírsággal büntetendő – szabálysértésekkel együtt megfelelő részletességgel új kormányrendeletbe foglalták.¹¹ A kormányrendelet VII. fejezetének I. címe az építésügyi igazgatás szabályainak megszegését szankcionálta. Pénzbírsággal volt sújtható az *engedély nélkül építkező*. Aki építésügyi hatósági engedélyhez vagy hozzájáruláshoz kötött, illetőleg bejelentési kötelesség alá eső terület-felhasználást, telekalakítást, építési vagy bontási munkát, illetőleg gépfelállítást engedély (hozzájárulás) nélkül vagy attól eltérő módon végzett, vagy a bejelentési kötelességének nem tett eleget, megvalósította a szabálysértést. Ugyanígy volt szankcionálható az engedély nélküli használatba vétel vagy az engedélyben meghatározott rendeltetéstől eltérő használat. Szabálysértést követett el az is, aki anélkül, hogy arra jogosult lett volna – építkezés körében – magántervezést vállalt, úgyszintén aki más által készített tervet sajtjaként igazolt.

A jogszabály külön nevesítette a *műemlékvédelmi szabálysértést*. Aki műemléket gondatlanul megrongált, illetőleg azon műemléki hatósági hozzájáruláshoz kötött munkálatokat ilyen hozzájárulás nélkül vagy a hozzájárulástól eltérő módon végzett, továbbá az építkezés során előkerült építészeti emléket vagy építménnyel kapcsolatos képzőművészeti alkotást az építésügyi hatósághoz haladéktalanul nem jelentett be, és a lelőhelyet a hatóság intézkedéséig nem hagyta érintetlenül, megvalósította a szabálysértési magatartást.

⁹ 30/1964 (XII.2.) Korm. rendelet az építésügyről szóló 1964. évi III. törvény végrehajtásáról 28. §

¹⁰ A szabálysértésekről szóló 1968. évi I. törvény 19. § (1) bekezdése

¹¹ 17/1968 (IV.14.) Korm. rendelet az egyes szabálysértésekről, VII. fejezet: építésügyi, lakás- és helyiséggazdálkodási szabálysértések, 133–143. §§

A II. cím alatt szerepeltek egyéb építésügyi szabálysértések. Ezek közül kiemelkedik az *építés biztonsági szabályainak megszegése*. A tényállás szerint azok az elkövetők tartoztak ebbe a kategóriába, akik az építmény építése, javítása vagy lebontása, illetőleg állvány felállítása vagy szétszedése alkalmával az életre, testi épiségre és egészségre vonatkozó biztonsági szabályokat megszegtek. Bár csak részben, de a *tilos fakivágás* vagy *hirdető-berendezések kihelyezése* is beletartozhatott az építésügyi szabálysértések kategóriájába.

A *Csemegi-kódex*et az 1961. évi V. törvény (Btk.) helyezte hatályon kívül. A törvény – elődjéhez hasonlóan – csupán a *rongálás* tényállását határozza meg, de már az ingatlanokat külön nem is nevesítette.¹² Az ezen tényállással kapcsolatos szerzői polémia – kerülendő az önisméltást – az 1978. évi IV. törvény jelen tanulmányban történő tárgyalása kapcsán kerül kifejtésre.

Az 1978. évi IV. törvény tartalmazza a *műemlék megsemmisítése* törvényi tényállást a 216. § alatt. Ennek értelmében aki a tulajdonában álló műemléket megsemmisíti, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel volt büntetendő.¹³ Figyelemre méltó, hogy az Országgyűlés elé beterjesztett javaslat ezt a szakaszt még nem tartalmazta.¹⁴ Pedig ezen szakasz híján védtelenné váltak volna a műemlékek. A műemléki értékben rejlő kiemelt fontosságú társadalmi érdeket ugyanis a *rongálás*¹⁵ jogintézménye önmagában nem óvta volna meg – tekintettel a *rongálás* igen eltérő tényállására –, amelyet a Btk. indokolása az alábbiak szerint fejtett ki.

A rongálás jogi tárgya a tulajdon. A javaslat e tényállással a tulajdonjog elleni olyan támadásokkal szemben nyújtott védelmet, amelyek a vagyontárgy állagát megsemmisítik vagy károsítják. A vagyontárgy megjelölés egyébként mind az ingót, mind az ingatlant felölelte. Az idegen vagyontárgy megrongálása csak abban az esetben okozhatott kárt, ha a vagyontárgynak értéke volt.

Az elkövetési magatartás a megrongálás, illetve a megsemmisítés. A megsemmisítés a vagyontárgy állagának megszüntetését vagy olyan fokú károsítását jelentette, amelynek következtében eredeti állapotába már nem volt visszaállítható.

¹² A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény 302. §

¹³ 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről XV. fejezet: az államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közelet tisztasága elleni bűncselekmények, II. cím: a rendészeti bűncselekmények tárgykörben

¹⁴ Törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről in *Az 1975. évi július hó 4-ére összehívott Országgyűlés naplója* I. kötet 48. szám (Budapest: 1982) 47.

¹⁵ Btk. 324. §

A megrongálás a dolog állagának olyan károsítását jelentette, amelynek folytán annak értéke csökkent. Nem volt feltétele a megrongálás megállapításának a vagyontárgy használhatóságának sérelme.

Az elkövetési tárgy az idegen vagyontárgy. Saját dolognak a megrongálása, illetőleg megsemmisítése nem minősült rongálásnak, vagyon elleni bűncselekménynek. Ebben látható a különbség a *műemlék megsemmisítése* és a *rongálás* tényállása között. A műemlék megsemmisítésekor – legyen az akár a rongáló tulajdonában – a társadalmi érték sérül, hiszen a védett érték itt valójában a nemzeti kulturális örökség, amely olyan közérdek, melyet a tulajdonossal szemben is szükséges érvényesíteni. Ezt a *rongálás* tényállása nem tette lehetővé. A javaslat bár a rongálásnak a gondatlan alakzatát is büntette, ha a vagyontárgy a társadalmi vagyon része, és az okozott kár legalább jelentős, de ez a műemlékek esetében nem nyújtott elégséges védelmet.¹⁶

A *rongálás* törvényi tényállásának megfogalmazásában végül az általános minősítésű (műemléki szempontból nem védett) ingatlanok a bűncselekmény alap eseteként lettek a rongálástól megvédendő tárgyak. Mellettük – minősített bűncselekményként – a kulturális örökségi értéket megtestesítő *műemlék ingatlanokra* fokozottan terjedt ki a büntetőjogi védelem, bár az előzőekből már logikusan következik, hogy csupán a végleges törvényszövegben, mert a tervezetből ez is kimaradt. A tervezetben csupán a *muzeális* tárgy kifejezés szerepelt, tehát a kulturális örökség ingó elemeire terjedt ki a büntetőjogi védelem.¹⁷ A törvényi tényállás minősített eseteként tehát végül a kihirdetett törvényben a műemlékek megrongálása, illetve megsemmisítése is szerepelt, amennyiben az a rongáló szemszögéből nézve idegen tulajdonban volt.¹⁸

Ez a szerény és rövid történeti utazás bepillantás engedett nyerni abba a közel egy évszázados fejlődésbe, ahogyan az egyes építésügyi és műemlékvédelmi normákban fellelhető büntetőjogi szabályok a szakágazati szabályokat tartalmazó szaktörvények és végrehajtási rendeleteik kereteiből kiszakadva és összegyűlve – egységesen – a büntetőjogi corpus részévé váltak, elkülönülve ezáltal a közigazgatási és magánjogi szabályoktól, eleget téve ezáltal a modern állam tisztán, világosan és egyértelműen kategorizáló jogszabály-alkotási követelményeinek.

¹⁶ Törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről in *Az 1975. évi július hó 4-ére összehívott Országgyűlés naplója* I. kötet 48. szám (Budapest: 1982) 243–244.

¹⁷ Törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyvről in *Az 1975. évi július hó 4-ére összehívott Országgyűlés naplója* I. kötet 48. szám (Budapest: 1982) 67.

¹⁸ Btk. 324. § (3) bek. b) pont (rongálás) és (4) bek. b) pont (megsemmisítés)

II.

Szemere Bertalan
Magyar Rendvédelem-történeti
Tudományos Társaság

Boda József ■

Büntetés-végrehajtás az Egyesült Nemzetek Szövetségének válságkezelésében

A mai globalizált világunkban zajló konfliktusok kezelésében mind a katonai alakulatoknak, mind a rendvédelmi szervezeteknek megvan a saját feladata. A konfliktusok jellege a XXI. század elejére jelentősen megváltozott, és egyre több speciálisan felkészített rendvédelmi szakemberre van szükség. Itt jelentkezik egyik fő feladatként a helyi rendvédelmi szervezetek – köztük a büntetés-végrehajtási szervezetek – átvilágítása, átszervezése és számukra színvonalas képzés biztosítása.

Az új helyzetnek megfelelően megváltozott az országoktól kért rendvédelmi személyi állomány összetétele is. Ma már nem rendőri megfigyelő csoportokat kérnek a nemzetközi szervezetek – mint a klasszikus békefenntartás idején –, hanem pályázatokat írnak ki a különböző szakértői helyek betöltésére, még akkor is, ha akár ezerfős létszámmra van szükség.

Változás történt a békefenntartó tevékenység végrehajtásában is. A missziókban a békeépítés és a rendvédelmi intézmények létrehozása, reformja, működtetése került előtérbe, ami speciális ismeretekkel és gyakorlattal bíró szakembereket igényel (jogászok, közigazgatási szakértők, büntetés-végrehajtási szakemberek, vám- és pénzügyőrök, oktatók, bűnmegelőzési szakemberek stb.).

Hazánk békefenntartási irányelveit az Európai Unió (EU), az Egyesült Nemzetek Szervezete, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ), a North Atlantic Treaty of Organisation (NATO), azaz az Észak-atlanti Szerződés Szervezete, a Multinational Force and Observers (MFO), azaz a Többnemzetiségű

■ Tanszékvezető egyetemi docens, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézete, Polgári Nemzetbiztonsági Tanszék

Erők és Megfigyelők tagságából adódó követelmények, Magyarország Alaptörvénye, nemzeti biztonsági és külpolitikai stratégiája, a BM és a HM vezetésének iránymutatásai határozzák meg.

Az EU és a többi nemzetközi szervezet határozatai alapján a missziós feladatokra történő felkészítés a tagállamok feladata, amelyet Magyarországon megalkulása óta (1999) a Nemzetközi Oktatási Központ (NOK) végez. 1999-től a mai napig több mint 1000 fő hazai és külföldi szakember felkészítését hajtotta végre, ebből közel 400 főt EU-s válságkezelői feladatokra, melyből több mint 100 fő volt a nem rendvédelmi szakember (ügyész, újságíró, minisztériumi köztisztviselő és közalkalmazott). Emellett – a Külügyminisztérium (KÜM) felkérésére – oktatókat biztosított Magyarország az afganisztáni és az iraki rendőrök felkészítéséhez.

Az Egyesült Nemzetek Szövetsége (ENSZ) a legnagyobb és a legrégebben alakult válságkezelő szervezet, szerepe jelenleg is növekedni látszik. Tagadhatatlan, hogy a kis országok részére ez az egyetlen érdekképviselői fórum, ahol érdekeiket hatékonyan tudják képviselni a nagyhatalmak ellenében. Az ENSZ-nek a világ válsághelyezeteinek kezelésében továbbra is fontos szerepe lesz, főleg azokon a területeken, amelyek nem esnek az USA érdekeltségi körébe. Ilyenek például az európai, a közép-ázsiai, az afrikai térségek. A világszervezetnek a United Nations Department of Peacekeeping Operations (DPKO), azaz az Egyesült Nemzetek Békafenntartó Művelési Főosztályán külön osztály foglalkozik a büntetés-végrehajtási feladatok szervezésével, irányításával és a missziók szakszemélyzettel való ellátásával.

Az ENSZ egy másik szervezete, a Department of Political Affairs (DPA), azaz a Politikai Ügyek Főosztálya felelős a politikai és békeépítő missziók irányításáért.¹

Az Európai és Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ), amely jelenleg 57 tagállamot foglal magában (köztük az Amerikai Egyesült Államokat és Oroszországot is) regionális szervezatként a jövőben nagyobb mértékben kívánja kiterjeszteni tevékenységét a rendvédelem területére. 2001-ben az EBESZ bécsi központjában létrehoztak egy úgynevezett Stratégiai Rendőri Ügyek Hivatalát, amely a volt Jugoszlávia és a volt szovjet utódállamok területén folytat képzési és tanácsadói tevékenységet. Jelenleg 17 területi missziót irányít a szervezet, ebből hat a Nyugat-Balkánon, öt pedig Közép-Ázsiában zajlik. A missziókon belül önál-

¹ www.un.org/en/peacekeeping [2014-04-01]

lóan folynak a rendvédelmi programok. Sajnos csak elvétve akad köztük olyan, amely a helyi büntetés-végrehajtás fejlesztésére irányul.²

Az EU-ban az elmúlt évtized során a nemzetközi válságkezelés feltételrendszere alapvető változásokon ment keresztül. Növekedett a polgári válságkezelő szervezetek, a rendőrség, a határőrség, a büntetés-végrehajtás, a vám és pénzügyőrség, a polgári közigazgatás, a bíróság, az ügyészség, a média és a migrációs szakemberek iránti nemzetközi igény. A büntetés-végrehajtás azonban nem jelent meg önállóan az EU-válságkezelésben, bár számos válságkezelő misszióban foglalkoztak büntetés-végrehajtási feladatokkal, így a The European Union Integrated Rule of Law Mission for Iraq (EUJUST LEX-Iraq), azaz az Európai Unió Iraki Integrált Jogállamisági Missziója, a European Union Coordinating Office for Palestinian Police Support (EUPOL COPPS), azaz az Európai Unió Palesztin Területen Működő Jogállamisági Missziója, a European Union Rule of Law Mission Kosovo (EULEX Kosovo), azaz az Európai Unió Koszovói Jogállamisági Missziója, a European Union's capacity building effort in the Horn of Africa and the Western Indian Ocean (EUCAP NESTOR), azaz az Európai Unió teljesítőképességfokozó erőfeszítése a Szomáliai-félsziget és Nyugat-indiai-óceán elnevezésű missziókban is. A tagállamok felajánlásai alapján közel 300 fő (bíró, börtönőr és ügyész) áll a jogállamiságot erősítő missziók rendelkezésére.

Az EU jelenleg 16 válságkezelő misszióban vesz részt, ebből 9 Afrikában zajlik. Jellemző a mai válságok típusára, hogy a tizenhatból 4 katonai, a többi pedig polgári válságkezelő misszió.³

Az Afrikai Unió (AU), amely 53 tagállamból álló regionális szervezet, 2002. VII. 9-én jött létre elődjé, az Organization of African Unity (OAU) azaz az Afrikai Egységszervezet átalakításából. Az AU-t az EU példájára hozták létre. Az összes afrikai ország a tagja, Marokkót leszámítva. Az AU békefenntartói 2013 végén négy misszióban vettek részt, több mint 66 000 fővel. Két misszió céljai között szerepelt a jogállamiság erősítése.⁴

A NATO komoly erőt képvisel, és sikeres békefenntartó akciókat tudhat maga mögött (Bosznia, Macedónia, Koszovó), ezért a jövőben is várható ilyen irányú alkalmazása. A szervezet jelenleg öt békefenntartó misszióban vesz részt, közel 100 000 fővel. A NATO a válságkezelés teljes területét (fegyveres harc, békefenntartás,

² www.osce.org/home/43692 [2014-04-01]

³ eeas.europa.eu › ... › EEAS › Security and Defence

⁴ www.effectivepeacekeeping.org › Research

kiképzés, logisztikai ellátás, hírszerzés és humanitárius segítségnyújtás) képes átfogni, levegőben, szárazföldön és vízen. Bár a NATO 2011 óta támogatja az afganisztáni jogállamiság erősítését, konkrétan nem vesz részt a büntetés-végrehajtási feladatokban.⁵

A világban jelenleg zajló konfliktusok és válságok természetét csak akkor értethetjük meg, és leszünk képesek hatékony kezelésükre, ha belátjuk, hogy ezek nem rövid idejű átmeneti feszültségek. Ezek a válságok a nemzeti és nemzetközi érdekek elkerülhetetlen átalakulásából adódnak.⁶

A nemzetközi válságok megoldására hagyományos békefenntartó műveletek már 1948 óta folynak. Az úgynevezett első generációs békefenntartó műveletekben még csak katonák vettek részt, és a feladat a harcoló felek szétválasztása, a további harcok megakadályozása volt.

A második generációs békefenntartó műveletek kezdetét az Operations des Nations Unies au Congo (ONUC), azaz a Egyesült Nemzetek Kongói Missziójához köthetjük, ahol első alkalommal került sor az ENSZ-rendőrök bevetésére 1960–1964 között.⁷

A harmadik generációs (rendvédelmi) békefenntartó műveletek kezdetét 1989-re, a United Nations Transition Assistance Group (ENSZ UNTAG), azaz az Egyesült Nemzetek Namíbiai Átmenetet Segítő Csoportja missziójának kezdetére tesszük, amelyben Magyarország 22 fővel képviseltette magát.

A sikeres namíbiai misszió után felértékelődött a rendvédelmi szerepvállalás. Az ENSZ történetének addigi legösszetettebb és legnagyobb létszámú nemzetközi akciója a Pol Pot vezette vörös khmerekről hírhedté vált távol-keleti országban, Kambodzsában indult el 1992-ben. Több mint 26 000 fő vett részt benne, köztük 129 magyar rendvédelmi szakember is.

Az ENSZ Kambodzsában átmeneti hatalomként tevékenykedett, ahol az eredményes hatalomgyakorlás érdekében több szervezetet működtetett:

⁵ www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52060.htm [2014-04-01]

⁶ Henry KISSINGER volt amerikai külügyminiszter, diplomata így ír a világban végbemenő változásokról: „Változást idézhet elő akár egy résztvevő állam belső struktúrájának átszerveződése, de változashoz vezethet a politikai élet demokratizálódása, a gazdaság globalizálódása és nem utolsósorban a hírközlés forradalma. Henry KISSINGER: *Korszakváltás az amerikai külpolitikában? A 21. századi Amerika diplomáciai kérdései* [ford. MAGYARICS Tamás] (Budapest: Panem–Grafo 2002) 11.

⁷ BODA József: *A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI. században.* (Budapest: Hadtudományi PhD disszertáció Kézirat ZMNE 2006)

- az ENSZ-főtitkár külön megbízottja és törzse irányította a kambodzsai missziót;
- a Polgári Közigazgatási Igazgatóság a központi és a tartományi szintű közigazgatást vonta ellenőrzése alá;
- a Katonai Kontingens felügyelte a tűzszünet betartását, a fegyveres erők leszerelését, átképzését és a teljes ENSZ-állomány biztonságát volt hivatott garantálni;
- az ENSZ Polgári Rendőrsége feladatul kapta a helyi rendőrség közvetlen felügyeletét, átképzését, és a választásokhoz szükséges megfélemlítéstől mentes légkör megteremtését;
- a Választási Szakértői Szervezet végezte a választásra jogosultak összeírását, a választások megszervezését és lebonyolítását;
- a Menekültügyi Szervezet feladata a több mint 360 000, főleg Thaiföldön élő menekült hazatelepítése volt;
- az Emberi Jogi Bizottság és szervezetei végezték az emberi jogi panaszok kivizsgálását, és együttműködve az ENSZ Rendőrséggel az ilyen jellegű bűncselekmények nyomozását;
- az Újjáépítési Szervezet fontos szerepet töltött be a háborúban szinte teljesen tönkrement út- és vasúthálózat újjáépítésében.

A helyzetet nagymértékben nehezítette, hogy mind a négy politikai párt saját közigazgatással, haderővel és rendvédelmi testülettel rendelkezett. Emellett a Vörös Khmerek szinte már az akció kezdetétől kivonultak Phnom Penhnből, és nem működtek együtt az ENSZ tagjaival, sőt több alkalommal támadást intéztek ellenük.

Az ENSZ rendőrség feladatai voltak:

- a helyi rendőrség közvetlen ellenőrzése;
- tanácsadás;
- a lakosság és a rendőrség lefegyverzése;
- a fegyverek begyűjtése;
- menekültkonvojok kísérése, menekülttáborok őrzése;
- a járásokba visszatelepült menekültek sorsának figyelemmel kísérése;
- emberi jogi panaszok, bűncselekmények kivizsgálása;
- az ellenzéki pártok irodáinak őrzése közösen a helyi rendőrséggel;
- panaszok, bejelentések fogadása, kivizsgálása;
- a választási kampány rendőri biztosítása;
- az összeírás és a szavazás rendőri biztosításának, híradásának megszervezése és végrehajtása;
- a helyi tulajdon és földviták kezelése.

Az ENSZ Rendőrség volt az a szervezet, amely a legmélyebben épült be a helyi közigazgatásba, amelynek révén az ENSZ széles körben ismertté és elismertté vált Kambodzsában.⁸

Először itt, a kambodzsai békefenntartó misszió során fordult elő, hogy a United Nations Transitional Authority in Cambodia (ENSZ UNTAC), azaz az Egyesült Nemzetek Szervezetének Kambodzsai Átmeneti Hatósága átvette a helyi közigazgatás felügyeletét. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a helyi hatóságok (országos, tartományi és járási hivatalok, a hadseregek és a rendvédelmi szervezetek) szoros, napi felügyelet mellett végezték munkájukat. A felügyelet természetesen kiterjedt a büntetés-végrehajtási intézetekre is, bár sem az ENSZ Polgári Rendőrsége, sem az ENSZ Emberi Jogi komponense nem rendelkezett büntetés-végrehajtási szakemberekkel.

Az ENSZ és a büntetés-végrehajtás támogatása

Az ENSZ alapokmányában rögzített céljaiból fakad a békefenntartási tevékenysége. Az ENSZ Alapokmánya hat olyan intézményt hozott létre, amely a szervezetten belüli munkamegosztást kifejezve, hatáskörét tekintve egy-egy fő területért „felelős”: Közgyűlés, Biztonsági Tanács, Gazdasági és Szociális Tanács, Gyámsági Tanács, Nemzetközi Bíróság és a Titkárság.⁹

A főtitkár-helyettes (békefenntartási) irányítása alá több ENSZ szervezeti részleg tartozik.

A DPKO felelős azért, hogy elősegítse és támogassa a tagállamok és a főtitkár erőfeszítéseit a nemzetközi béke és biztonság fenntartásában, elérésében és erősítésében.

⁸ Lásd BODA (7. lj.) 23–25.

⁹ Az ENSZ céljait az Alapokmány a következőkben határozza meg:

- „– a nemzetközi béke és biztonság fenntartása,
- a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatok kifejlesztése,
- a nemzetközi együttműködés létesítése a nemzetközi gazdasági, szociális, kulturális és humanitárius problémák megoldása, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartásának előmozdítása érdekében legyen az egyes nemzetek által e közös célok elérése érdekében kifejtett tevékenység összehangolásának központja.”

DRAGON Sándor: *Az ENSZ nemzetközi békefenntartó tevékenysége*. Szakdolgozat. (Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi és Államtudományi Egyetem Társadalomtudományi Kar, Külügyi Szak Kézirat 2002) 5-10.

A főtitkár-helyettes alapvető feladata a világban zajló ENSZ-békeműveletek irányítása, felügyelete a Közgyűlés és a Biztonsági Tanács határozatainak szellemében, a főtitkár utasításai alapján. Az alárendeltségében működő főosztályokon és osztályokon keresztül kapcsolatot tart a tagállamokkal és a működő missziókkal.¹⁰

Az ENSZ tevékenységéért 1988-ban Nobel-békedíjat kapott, melyet általános egyetértés fogadott. Az ENSZ béketeremtő és fenntartó tevékenysége, újabb eredményeivel és feladatkörének kiterjesztésével a szervezet minden hiányossága, gyengesége és felemás intézkedései ellenére az együttműködés egyik legfontosabb eszközévé vált az alapokmány céljainak megvalósítása során.

Az ENSZ több szervezete foglalkozik válságkezeléssel: a Department of Field Support (DFS), azaz a Művelti Területeket Támogató Főosztály, a DPA és a DPKO. Ezen szervezetek feladatrendszerében öltött testet a büntetés-végrehajtási tevékenység felügyelete is a missziók területén.

Jelenleg több mint 83 000 fő katona és közel 13 000 fő rendőr, 15 békefenntartói és egy különleges politikai misszióban szolgálja a békét.¹¹

A XX. és XXI. századi békefenntartó műveletek egyik sarkalatos tapasztalata, hogy szükség van a békefenntartó missziókban olyan szakemberekre, akik tapasztalatokkal rendelkeznek egy demokratikus alapokon álló büntetés-végrehajtási szervezet működtetésében.

¹⁰ A főosztályok feladatai:

- a lehetséges új békefenntartó műveletek részére az előre nem látható költségvetés tervezése;
- a tagállamokkal folytatott tárgyalások alapján biztosítani a végrehajtáshoz szükséges katonai, polgári és rendvédelmi személyzetet, a katonai egységeket, valamint a szükséges eszközöket és szolgáltatásokat;
- politikai és vezetési irányelvek, útmutatások kidolgozása, és támogatás nyújtása a békefenntartó műveletekhez;
- kapcsolatot tartani a konfliktus résztvevőivel, a BT tagjaival, a BT határozatainak végrehajtása érdekében;
- vezetni és irányítani azokat az „integrált művelti csoportokat”, amelyek a békefenntartó műveleteket felügyelik és vezetik;
- tanácsot adni a BT-nek és a tagállamoknak kulcsfontosságú békefenntartási kérdésekben, ide értve a biztonsági szektor reformját, a jogrendet, valamint a volt fegyveres csoportok leszerelését, hazaküldését és a társadalomba való újbóli beillesztését;
- elemezni a békefenntartással kapcsolatban felmerülő politikai kérdéseket, a legjobb gyakorlatot, továbbá új békefenntartási politika, eljárások, elvek kialakítása;
- koordinálni a taposóaknákkal kapcsolatos valamennyi ENSZ-tevékenységet, aknamentesítési programok kidolgozása és támogatása békefenntartó és vészhelyzetekre vonatkozólag.

¹¹ www.un.org/en/peacekeeping [2014-04-01]

E szakemberek a DPKO-szervezetekben fejtik ki tevékenységüket a büntetés-végrehajtási rendszerek támogatásával, melynek során a nemzetközi normák és szabványok érvényre juttatását segítik elő. E normák közé sorolható az EJENY és a Foglyokkal való Bánásmód Általánosan Elfogadott Minimális Szabályai (*ENSZ 1955*).

Az első ENSZ büntetés-végrehajtási szakértőket a koszovói műveletben alkalmazták. Az ENSZ vezetése felismerte, hogy a válságok utáni helyzet normalizálása nem nélkülözheti a büntetés-végrehajtási szakemberek munkáját, ezért úgy döntött, hogy a 2000. évtől valamennyi ENSZ békefenntartó misszió mandátumában (kivéve Sierra Leonét) szerepelteti a büntetés-végrehajtási feladatokat is, azok kezeléséhez pedig szakértőket biztosít. 2007-től ehhez megteremtette a vezetés és irányítás központi feltételeit is az Office of Rule of Law and Security Institutions (OROLSI), azaz a Jogállamisági és Biztonsági Szervezetek Irodája létrehozásával a Békefenntartó Műveletek Főosztályán belül. Az iroda részeként működik a Law and Judicial Advisory Service (CLJAS), azaz a Büntető Jogi és Bírói Tanácsadó Szolgálat. A CLJAS két részből áll, a bírói csoportból és a büntetés-végrehajtási csoportból. Az iroda feladata emellett a készenléti büntetés-végrehajtási képességgel kapcsolatos feladatok irányítása is.

2009-ben már 184 büntetés-végrehajtási szakértő dolgozott a különböző missziókban. Ekkor 16 ország büntetés-végrehajtási szakemberei 11 misszióban tevékenykedtek. Munkájuk eredményeként Elefántcsontparton 11 börtönt újítottak fel, Dél-Szudánban 1800 volt katonát képeztek át börtönőrnek, Haitin 200 börtönőrt részesítettek alapképzésben, Libériában pedig a 15 vidéki börtönből 12 intézményt újra alkalmassá tettek az elítéltek befogadására.

A DPKO Büntetés-végrehajtási Csoportja négy alapelv figyelembevételével fejti ki működését:

- *az emberi jogok tiszteletben tartása*, ennek érvényre juttatása érdekében a büntetés-végrehajtási rendszerek kapacitásának növelését elősegítő programok létrehozása, aminek előfeltétele a fogva tartott állomány alapvető emberi jogainak biztosítása.
- *a nemzeti vezetés és részvétel*, ennek megvalósítása céljából a nemzeti büntetés-végrehajtási állomány által jóváhagyott, támogatott, és hazai szereplőkkel együtt kialakított programok kivitelezése a történelmi hagyományok tiszteletben tartásával;
- *a partnerség* szellemében kerül sor a büntetés-végrehajtási rendszereknek nyújtott támogatásra, amely magában foglalja a fejlesztést, ösztönzi a szakmai programkészítést, és megkönnyíti az átmenetet a fenntartható és hosszú távú fejlődésre;

– *a nemek közötti egyenlőség* biztosítása érdekében figyelembe veszik a fogva tartott nők, férfiak és a fiatal felnőttek különböző szükségleteit, erőfeszítéseket tesznek azoknak az egyedi diszkriminációs politikáknak és gyakorlatoknak a megszüntetésére, amelyek akadályozzák az érintetteket abban, hogy zavartalanul megvalósíthassák teljes és egyenlő jogaikat a társadalomban.

A büntetés-végrehajtó csoport célkitűzései a békefenntartó műveletek során, a büntetés-végrehajtási területen:

- támogatja egy életképes, biztonságos és emberséges büntetés-végrehajtási rendszer felállítását, amely az alkalmazandó nemzetközi szabványokra épül;
- kezdeményezi olyan környezet kialakítását, amely hozzájárul a büntetés-végrehajtási személyi állomány és a fogvatartottak egészségének és biztonságának a javításához;
- ösztönzi olyan szakmailag kifogástalan és elszámoltatható munkakörnyezet kialakítását, amely hozzájárul a személyi állomány felelősségteljes és a társadalmilag elfogadható magatartásának kialakításához, és megfelelő börtönszolgáltatásokat nyújt;
- elősegíti a nemzeti büntetés-végrehajtási stratégia létrehozását, kidolgozását ott, ahol erre igény mutatkozik.

A missziókban működő büntetés-végrehajtási tanácsadó csoportok feladatai többirányúak:

- tanácsadási feladatokat végeznek a büntetés-végrehajtási szervezetek országos parancsnokságai számára a szervezet átalakításával, átszervezésével kapcsolatban;
- tanácsadó és mentori szolgáltatásokat látnak el;
- fejlesztik a helyi büntetés-végrehajtási szakemberek képzését, és hozzájárulnak a nemzeti képzési képességek fejlesztéséhez;
- segítséget nyújtanak partnerkapcsolatok kiépítéséhez a kormányzati és nem kormányzati szervezetekkel.

A büntetés-végrehajtási csoport négy kulcsfontosságú kézikönyvet és képzési programot dolgozott ki.¹²

2009-ben hozta létre a büntetés-végrehajtási csoport a svéd büntetés-végrehajtási szolgálattal közösen az ENSZ-missziókba telepítendő büntetés-végrehajtási szakemberek első egységes képzési modelljét. A tapasztalatok alapján egyenként ötnapos tanfolyamprogramokat hoztak létre. E programok: a műveleti szintű büntetés-végrehajtást támogató program békefenntartó missziókban és a stratégiai szintű büntetés-végrehajtást támogató program békefenntartó missziókban.

¹² www.un.org/Depts/dpko/dpko/orolsi [2014-04-01]

2011-ben létrehozásra került a Justice and Corrections Standing Capacity (JCSC), azaz az Igazságügyi és Büntetés-végrehajtási Készenléti Képesség program az ENSZ logisztikai központjaként működő olaszországi Brindisiben. A program céljai az újonnan induló ENSZ békefenntartó missziók igazságügyi és büntetés-végrehajtási csoportjában dolgozó munkatársak tevékenységének megtervezése és helyszíni beindítása, valamint a már működő missziók megerősítése, segítségnyújtás és támogatás biztosítása a helyi igazságügyi és büntetés-végrehajtási szervezetek részére, amikor azonnali beavatkozásra van szükség.¹³

A válságkezelésekben a büntetés-végrehajtási szakterület képviselőire szolgáló szervezeti keretek és a szabályozó okmányok létrehozása nyomán került sor a személyi állománnyal szemben támasztott szakmai elvárások rögzítésére. Ezek:

- legalább 5 éves szakmai (lehetőleg vezetői) tapasztalat;
- felsőfokú végzettség;
- az emberi jogok és az elítéltek jogainak ismerete, és ezen ismeretek gyakorlatban történő alkalmazásának képessége;
- angol és francia nyelvismeret;
- alapvető számítógép-kezelői ismeretek;
- képes legyen fejleszteni a megszerzett technikai ismereteit;
- legyen gépkocsivezetési gyakorlata.

A jelöltnek vállalnia kell, hogy legalább 12 hónapot szolgál az adott misszióban, amely 6-12 hónappal meghosszabbítható. Fizetését a saját kormánya biztosítja, az ENSZ pedig a misszióban érvényes napidíjat adja, amiből az illető a saját megélhetését (lakásbérlet, étkezés, helyi és nemzetközi [haza] utazás stb.) kell, hogy megoldja.

Az egyes missziókban azonban természetesen eltérő nehézségekkel néznek szembe a büntetés-végrehajtás területén dolgozók.¹⁴

¹³ www.un.org/Depts/dpko/dpko/orolsi [2014-04-01]

¹⁴ Haitin a 2010. januári földrengés után 5000 elítélt szökött meg. A következő egy évben az ENSZ büntetés-végrehajtási szakemberei segítségével sikerült a szökevények zömét elfogni és a börtönök nagy részét helyreállítani.

– Hasonló nehézségekkel kellett szembenéznie az ENSZ büntetés-végrehajtási komponensének Elefántcsontparton, ahol a 2010. évi válogott választást követő zűrzavarban 12 000 elítélt szökött meg a börtönökből.

A büntetés-végrehajtási csoport tízféle szakértő részvételére számít a missziókban:

- képzési tanácsadó;
- stratégiai tervező tanácsadó;
- büntetés-végrehajtási mezőgazdasági tanácsadó;
- mentor;
- orvosi és egészségügyi tanácsadó;
- műszaki tanácsadó;
- női és fiatalkorú igazságügyi tanácsadó;
- fogvatartottak oktatási tanácsadója;
- pszichológiai/lelki tanácsadó;
- börtön-nyilvántartási szakértő.¹⁵

2012-re már szinte a duplájára emelkedett azon büntetés-végrehajtási szakemberek száma, akik a tizenegy különböző békefenntartó misszióban teljesítettek szolgálatot. A missziókban 45 nemzetközi szakértő, 10 nemzeti szakértő, 350 büntetés-végrehajtási szakértő és 30 országból 21 ENSZ-önkéntes vett részt.¹⁶

A DPKO a tagállamokkal és a nemzetközi szervezetekkel a büntetés-végrehajtás területén széles körű együttműködésre törekszik. Ennek keretein belül 2009-től büntetés-végrehajtási konferenciát szerveznek, amely rendezvények témája a békefenntartó környezetben végzett büntetés-végrehajtási testületek munkájára fókuszál.

2009-ben a DPKO megállapodást kötött az International Corrections and Prisons Associationnel (ICPA), azaz a Nemzetközi Büntetés-végrehajtási Szövetséggel a büntetés-végrehajtási tevékenység elősegítésére a békefenntartói környezetben.

2011-ben a DPKO támogatásával megalakításra került a Group of Friends of Corrections (GFC), azaz a Büntetés-végrehajtás Barátainak Csoportja társadalmi szervezet azzal a céllal, hogy elősegítse a főosztály kezdeményezéseit szakértőkkel és kutatásokkal, illetve politikai támogatást nyújtson.

Szintén a DPKO kezdeményezésére létrehozásra került a Rule of Law Community of Practice Electronic Network (RLCPEN), azaz a Jogállamisági Közösség Gyakorlati Elektronikus Hálózata, azzal a céllal, hogy javítsa a területen dolgozók ismereteit, és továbbítsa a hálózathoz tartozók számára a legfrissebb kutatási eredményeket, közleményeket. A hálózat a világhálón működik, és segíti a főparancsnoksági törzs,

¹⁵ [www.un.org/en/peacekeeping/issues/rule of law](http://www.un.org/en/peacekeeping/issues/rule%20of%20law) [2014-04-01]

¹⁶ [www.un.org/en/peacekeeping/issues/rule of law](http://www.un.org/en/peacekeeping/issues/rule%20of%20law) [2014-04-01]

a missziókban dolgozó büntetés-végrehajtási szakértők szakmai tapasztalatainak cseréjét. 2012-ben a hálózatba 516-an regisztráltak, és 229 világhálós csatlakozási pontot tartalmazott, az adatbázisban pedig 1264 dokumentum szerepelt. A rendszer az ENSZ számítógépes hálózatának keretében működik.

A DPKO jelentős lépéseket tett annak érdekében, hogy a büntetés-végrehajtási területen is rendelkezésre álljanak a szükséges szakmapolitikai dokumentumok, kézikönyvek és egyéb segédeszközök. Az ICPA-val közösen börtönmodelleket terveztek különböző környezeti helyszínekre és különböző kultúrákra alapozva. Az Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), azaz az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatalával közösen létrehozták az ENSZ Jogállamisági Mutatóját tartalmazó segédletet. A 135 mutatóból 42 a büntetés-végrehajtásra vonatkozik. Haitin, a Kongói Demokratikus Köztársaságban és a Libériában zajló békefenntartó missziókban részletes összehasonlító tanulmányt készítettek az előzetes letartóztatás hosszúságáról és körülményeiről. A tanulmány azonosította a nemzeti és a misszióra vonatkozó követelményeket az előzetes letartóztatások időtartamára vonatkozólag.¹⁷

Magyarország az ENSZ-missziók büntetés-végrehajtási feladatainak a megvalósításából is kivette a részét. A tekintélyes múltra visszatekintő magyar büntetés-végrehajtás¹⁸ a rendszerváltás nyomán jelentős mértékben átalakult. Ekkor visszakanyarodott a magyar állam szovjet megszállását megelőző polgári korszak büntetés-végrehajtásához. Egyben pedig a XX. század közepétől megvalósult nyugat-

¹⁷ [www.un.org/en/peacekeeping/issues/rule of law](http://www.un.org/en/peacekeeping/issues/rule%20of%20law)

¹⁸ MEZEY Barna: *A büntetőjogi felelősségre vonás intézményi hátterének kialakulása a 18–19. században. Az önálló magyar büntetés-végrehajtás jogi és szervezeti kereteinek kiépítése* (Budapest: ELTE-ÁJK 1990); MEZEY Barna: „A modern magyar polgári börtönügy alapjainak kialakítása a dualizmus első éveiben” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)* 1993/4. 70–86.; MEZEY Barna: *A magyar polgári börtönügy kezdetei* (Budapest: Századvég 1995); MEZEY Barna: „A büntetés forradalma, a börtönépítészet. A büntetés-végrehajtás architektúrális feltételeinek megváltozása a 18–19. században” in KAJTÁR István – SEKERES Róbert (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok* (Pécs: [k. n.] 2001) 293–310.; MEZEY Barna: „Deák szerepe a börtönügy polgári átalakításában” in SZABÓ András (szerk.): *Deák Ferenc emlékezete* (Budapest: Akadémiai 2003) 34–46.; MEZEY Barna: „Az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság történeti előfeltételei Magyarországon” in KISS Daisy – VARGA István (szerk.): *Magister artis boni et aequi. Studia in honorem Németh János* (Budapest: ELTE Eötvös 2003) 671–686.; MEZEY Barna: „A kiegyezés fogházügye statisztikai adatok tükrében. Adalékok a magyar börtönügy állásához 1867-ben” in BALOGH Miklós et al. (szerk.): *A statisztika és a közigazgatás elkötelezettje. Ünnepi kötet a 60 éves Katona Tamás tiszteletére* (Budapest: ELTE-ÁJK – Központi Statisztikai Hivatal 2008) 353–364.

európai büntetés-végrehajtási tapasztalatok adaptálására is sor került.¹⁹ Változtak a szabályzók, és új gondok jelentkeztek, amelyre meg kellett találni a megoldást. Ennek volt az egyik feltétele a megfelelően felkészített, kiképzett személyi állomány. A továbbfejlődés legcélravezetőbb útja a mások által már bevált tapasztalatok hasznosítása volt. A büntetés-végrehajtás vezetése az Igazságügyi Minisztérium segítségével már 1991-től felhasználta a nyugat-európai országok által felajánlott lehetőségeket a személyi állomány képzési szintjének emelésére és a nemzetközi tapasztalatok hasznosítására.

A nemzetközi válságkezelésben azonban egészen a 2000-es évek közepéig nem vettek részt a magyar büntetés-végrehajtási szakemberek. Ez több okra is visszavezethető. Az egyik ilyen ok a missziós nyelvismeret (angol, francia, spanyol), a másik pedig a minisztériumi és az országos parancsnokság támogatásának a hiánya. Ez az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk után változott meg, amikor is 2006-tól dr. HUSZÁR László bv.ddtbk. szakértőt vezényelték az Európai Unió iraki integrált jogállami missziójába. Feladata jogállami szakértőként az Iraki Igazságügyi Minisztériummal és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságával (BVOP) való kapcsolattartás volt. Ezt a beosztást 2006. IX. 1. és 2007. V. 31. között látta el, majd 2011-ben újra visszatért a misszióba mint annak vezetője. A kiküldetése a misszió befejezésével ért véget 2013. XII. 31-én. Személyében ő volt az egyetlen, aki büntetés-végrehajtási szakértőként háborús körülmények között dolgozott, és vezetőként egy európai uniós jogállamisági missziót irányított.

2007-től a BVOP is kivette a részét a nemzetközi segítségnyújtásból. Büntetés-végrehajtási szakembereink elsősorban az Európai Unió misszióiban teljesítettek szolgálatot. Ezenkívül a Belügyminisztérium Nemzetközi Oktatási Központjával együttműködve iraki és palesztin büntetés-végrehajtási vezetőket fogadtak továbbképzésre és szakmai tapasztalatcserére Magyarországon. Ezen szakmai programok pénzügyi háttérét általában a KÜM biztosította a Nemzetközi Fejlesztési Együttműködési Programra rendelkezésre álló keretből.

¹⁹ LÖRINCZ József: „A rendszerváltás és a büntetés-végrehajtás” *RTF Főiskolai Figyelő Plusz* 1994/1. 49–53.; LÖRINCZ József: „Büntetőpolitika és a börtönügy a koalíciós korszakban 1945–1949” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)* 1996/7. 52–62.; LÖRINCZ József: „Harmonizációs törekvések és problémák a magyar börtönügyben a rendszerváltás időszakában” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)* 2007/15. 75–80.; LÖRINCZ József: „A sztálini büntetőpolitika és konzekvenciái a hazai igazságszolgáltatásban” in NAGY Ferenc (szerk.): *Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére* (Szeged: Pólay Elemér Alapítvány 2007) 234–244.

A magyar rendvédelmi szervezetek 1989 óta vesznek részt a nemzetközi békefenntartásban. Ez idő alatt közel ezer rendvédelmi és közigazgatási szakember (bíró, büntetés-végrehajtási tiszt, határőr, rendőr, tűzoltó, vám- és pénzügyőr, választási szakértő) teljesített külszolgálatot különböző béketámogató és újjáépítő missziókban. Erre a speciális feladatra külön fel kellett készíteni a részt vevő személyi állományt. A képzési idő általában 2-3 hét itthon és 1-2 hét a küldetés helyszínén, a feladattól függően. A képzésbe általában bevonásra kerültek a célország és a magyar külügyminisztérium diplomatái, a misszióban már szolgált magyar és külföldi rendvédelmi szakértők, katonák. Ezek az általában egy évre szóló kiküldetések nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a részt vevő személyi állomány szakmai és nyelvi tudása jelentősen fejlődjön. A nemzetközi megmérettetés és tapasztalat növeli az önbizalmat és a magabiztos tudást. Szerteágazó nemzetközi kapcsolatok kiépítésére ad lehetőséget minden ilyen feladat, amit azután a nemzetközi együttműködésben lehet kamatoztatni.

Nagy Ákos Péter ■

Tömpe András 1945. évi vidéki körútjainak jelentései

Hazánk II. világháborút követő sorsát elsősorban azok a nemzetközi szerződések határozták meg, amelyeket a tengelyhatalmak ellen szövetkező nagyhatalmak a világháború alatt, illetve a II. világháború után megkötöttek.¹ Az ország sorsát másodsorban pedig a későbbi magyar kormányok döntései fémjelzik. E szerződések és döntések által behatárolt mozgástérben igyekeztek a politikai erők elgondolásaikat megvalósítani a magyar rendvédelem formálása terén. A pártok módszerei pedig a politikai nézeteikkel szoros összhangban álltak. A jövő társadalmáról és a demokráciáról, valamint a magyar nemzet sorsáról kialakított nézetek érvényre juttatásának első fázisába tartozott, hogy miként viszonyulnak a korábbi rendszerhez, annak szervezeteihez.

Vitéz nagybányai Horthy Miklós altengernagy kormányzó számára – miután Románia 1944 augusztusában átállt a szövetséges hatalmak oldalára – nyilvánvalóvá vált, hogy a teljes vereség elkerülése érdekében érdemi kapcsolatfelvételre van szükség. Kezdeményeznie kell a fegyverszünetet, mivel akkor már a szovjet csapatok behatoltak a trianoni határok keleti részébe. A kapcsolatfelvétel után az előzetes fegyverszüneti megállapodásra 1944. X. 11-én került sor.

■ Doktorandusz, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Doktori Iskola

¹ A teheráni egyezmény (1943. XI. 28 – 1943. XII. 1.), a jaltai értekezlet (1945. XII. 4–11.), illetve a II. világháború után a potsdami értekezlet (1945. VII. 17 – 1945. VIII. 2), valamint a Magyarországgal Párizsban megkötött békeszerződés (1947. II. 10.), amely 1947. IX. 17-én lépett életbe. *1947. évi párizsi békeszerződés*, 1947. évi XVIII. törvény. Országos Törvénytár, 1947/14. (1947. július 25.) *a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában* Kihirdette: 11800/1947. évi Kormányrendelet

A hazai kezdeményezésektől függetlenül a moszkvai magyar kommunista emigráció tagjai már évek óta készültek arra, hogy – a szovjet csapatokhoz csatlakozva – Magyarországra visszatérve a hatalmat magukhoz ragadják. A nemzetközi helyzetben és politikában bekövetkezett változások miatt azonban még nem volt érett arra az idő, hogy a Vörös Hadsereg által felszabadított/megszállt Magyarországon azonnali kommunista hatalomátvétellel tudjanak számolni. A moszkvai emigránsok részéről ezért a később létrehozott Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) árnyékában egy többéves színjáték vette kezdetét.²

Rosenfeld Mátyás (Rákosi Mátyás) és társai újjászervezték a Magyar Kommunista Pártot (MKP). A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF) – amely pártszövetségként 1944. XII. 2-án Szegeden jött létre – megkezdte az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívását, amelynek alakuló ülésére 1944. XII. 21-én került sor Debrecenben. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnökévé Zsedényi Bélát választották, az Ideiglenes Nemzeti kormány elnöke vitéz lófő dálnoki Miklós Béla vezérezredes, az első hadsereg parancsnoka lett.³ A kormány tagjai közé kerültek: vitéz Vörös János vezérezredes hadügyminiszterként⁴ és vitéz Faragho Gábor vezérezredes, a csendőrség és rendőrség korábbi főfelügyelője,⁵ közellátásügyi miniszterként.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány felállításával egy időben még szinte az ország teljes területe hadszíntér volt. A fővárosért idegen csapatok harcoltak, a Budapest megszerzéséért folytatott pusztító ostrom pedig a köztudatba „második Sztálingrád”-ként épült be. Sopronban ugyanezen időszakban még működött Szálasi Ferenc „nemzetvezető” nyilas kormánya, és környezetében ott voltak a közigazgatás őt támogató tagjai is, akik nyugatra menekülésük nyomán kerültek később angolszász csapatok fogságába.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány legelső intézkedései közé tartozott a Szovjetunióval való fegyverszüneti egyezmény létrehozása, valamint hadüzenet küldése Németországnak. Az első lépések közé tartozott továbbá a jogállamiság megteremtéséhez szükséges jogszabályok meghozatala, valamint az új közigazgatás meg-

² A Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) tagjai ugyan a szövetséges hatalmak képviselőiből kerültek ki, azonban a bizottságban mégis annak a nagyhatalomnak a szándéka érvényesült, amelynek a csapatai az adott térségben állomásoztak.

³ SZAKÁLY Sándor (szerk.): *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és adattár* (Budapest: Ister 2001) 230.

⁴ BÖLÖNY József (szerk.): *Magyarország kormányai 1848–1975* (Budapest: Akadémia 1978) 71. Lásd uo. 125.; Lásd uo. 194.; Lásd uo. 299.

⁵ Lásd SZAKÁLY (3. lj.) 93–94.

szervezése, illetve a honvédelem és a rendvédelem újjászervezése, a földreform elindítása és a háborús jóvátételekhez tartozó intézkedések megkezdése. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés azonban valójában mégis formális intézmény volt, és az Ideiglenes Nemzeti Kormány sem volt független, hiszen tevékenységét a SZEB felügyelte.

A magyar főváros ostroma 1945. II. 13-án véget ért. Február 25-re összehívták Budapestre az MKP nagygyűlését Rosenfeld Mátyás (Rákosi Mátyás) főtitkár vezetésével. A párt nagygyűlésének állásfoglalásai kötelező erejűvé váltak a párttagok számára.

Még Budapest ostromállapota idején, 1945. I. 21-jén kinevezésre került Csorba János Budapest első polgármestereként és Schick László (Sólyom László) Budapest rendőrfőkapitányaként, akinek egyik helyettese Csermanek János (Kádár János) lett. Budapesti rendőrfőkapitány-helyettesek voltak még Benjámin Olivér rendőr vezérőrnagy és Ratulovszky János rendőr vezérőrnagy. Utóbbi rendőrfőkapitány-helyettesi minőségében a megalakulóban lévő politikai rendészeti osztályok felügyeletét is feladatául kapta.

A budapesti politikai rendőrség megszervezését Eisenberger Benjámin (Péter Gábor) vállalta magára, akinek egyik helyettese Fehér Lajos lett. Ezzel párhuzamosan Debrecenben – Erdei Ferenc belügyminisztertől kapott megbízása alapján – Tömpe András is hozzálátott a politikai rendőrség megszervezéséhez. Segítői Tímár István, Piros László, Dékán István és Villányi András voltak. A Tömpe András által vezetett csoport Debrecenből Budapestre utazott, és az Eisenberger Benjámin (Péter Gábor)-féle csoporttal párhuzamosan kezdte meg működését.⁶ Kettejük hatalmi vilongásainak okán⁷ – az Ideiglenes Nemzeti Kormány által rendeletben később kihirdetett csendőrségi felosztásnak megfelelően⁸ – Eisenberger Benjámin (Péter Gábor) a Magyar Államrendőrség Budapesti Politikai Rendőrség Osztályának vezetőjeként, Tömpe András pedig a Magyar Államrendőrség Vidéki Politikai Rendőrség Osztályának vezetőjeként kapott kinevezést.⁹

⁶ KRAHULCSÁNY Zsolt – MÜLLER Rolf: *A politikai rendészeti osztályok 1945–1946* (Budapest: Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – L'Harmattan 2009)

⁷ BACZONI Gábor: „Pár(t) viadal. A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya 1945–1946” in GYARMATI György (szerk.): *Trezor 2. A Történelmi Hivatal Évkönyve 2000–2001* (Budapest: Történelmi Hivatal 2000) 79–111.

⁸ 1690/1945. (V. 7.) ME rend. *a csendőrség felosztásáról és az államrendőrség megszervezéséről* Magyarországi Rendeleték Tára, 1945/I. 131–133.

⁹ Lásd KRAHULCSÁNY–MÜLLER (6. l.)

Rövid idővel később Debrecenből Budapestre költözött az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány is. Nagy erőkkkel folytatták az államélet újjászervezését felölélő tevékenységet, amit még Debrecenben kezdtek el.¹⁰

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány egyik legelső intézkedéseként „az ideiglenes nemzetgyűlés által 1944. évi december hó 21. és 22. napjain Debrecenben adott meghatalmazás alapján az ideiglenes nemzeti kormány az ország közbiztonságának megszervezése és egységes irányítás alá helyezése végett”¹¹ a Magyar Királyi Csendőrséget rendeleti úton megszüntette, személyi állományát feloszlatta. Ma már alapvető szakirodalom áll rendelkezésre, amely a magyar csendőrségről alkotott képet jelentősen árnyalja.¹²

A két pilléren nyugvó kontinentális rendvédelmi modell szerinti polgári magyar rendvédelmi szisztéma helyett egypillérű rendvédelmi modell kialakítására törekedett az MKP, ebből ugyanis könnyebb volt az átmenet a szovjet típusú rendvédelemre, illetve a rendvédelmet a saját irányítása alá vonhatta. A pártállami rendvédelemre történő átmenet során a Magyar Királyi Csendőrséget kiiktatva annak hatáskörét az új rendőrségre ruházták át, amelynek a személyi állománya a sürgőszerű létszámgyarapításból és az újjászervezésből, valamint a „B listázás”-ból fakadóan az MKP szimpatizánsaiból volt feltölthető. Így tehát biztosítható volt a „ki kit győz le” időszakban a rendvédelem terén monopolhelyezetbe juttatott rendőrségnek az MKP-hoz való hűsége.¹³

A frontok háta mögött fokozatosan épült ki a szovjet katonai igazgatási rendszer, valamint az új magyar közigazgatási rendszer is kiépülőben volt, amely a később kialakított rendszer alapjául szolgált, és a társadalom teljes átalakítását tűzte ki célul. „A Horthy-rendszer helyébe lépő új rend annyira más volt, hogy teljesen új társadalmi, hatalmi és végrehajtó szerveket kellett létrehozni.”¹⁴ Egymás-

¹⁰ SZÜCS László (szerk.): *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1944. december 23. – 1945. november 15. Á–B. kötet* (Budapest: Magyar Országos Levéltár – Akadémia 1997)

¹¹ 1690/1945. (V. 7.) ME rend. Lásd (8. l.).

¹² PARÁDI József: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított közbiztonsági őrtestület 1881–1945* (Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság 2012); SZAKÁLY Sándor: *Akik a Magyar Királyi Csendőrséget 1919–1945 között vezették. Történelmi-statisztikai áttekintés a magyar királyi csendőrség felső vezetőiről* (Budapest: Magyar Napló 2013)

¹³ 1700/1945. (V. 7.) ME rend. *a Magyar Államrendőrség felállításáról* Magyarországi Rendeletek Tára, 1945/I. 133–135.

¹⁴ BACSA Gábor: „A rendőrképzés 1945–1950” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)* 2007/16. 7–14.

tól függetlenül, egymásról nem tudva az egykori illegális kommunista párt tagjai elkezdtek szervezni a rendőrséget.¹⁵ A korábbi illegális kommunista párt Budapesten tartózkodó meghatározó tagjai – Csermanek János (Kádár János), Eisenberger Benjámin (Péter Gábor) és Fehér Lajos – hozzáláttak Budapest közbiztonságának megszervezéséhez.

Az új magyar rendőrséget megszervező személyek előtt két minta állhatott: egyfelől ismerői és elszenvetői voltak a Magyarországon is honos nyugat-európai minta alapján létrehozott, a csendőrség és a rendőrség két fő pillérén nyugvó magyar rendvédelmi modellnek, másfelől ott volt a szovjet pártállami modell, amelynek jó ismerői voltak a szovjet emigrációban élő magyarországi kommunisták, így az MKP prominensei [Rosenfeld Mátyás (Rákosi Mátyás), Singer Ernő (Gerő Ernő), Nagy Imre stb.] is. Nyilvánvalóan azt a modellt választották, amely az általuk előnyben részesített társadalmi berendezkedés és közigazgatási viszonyok között már működött.

Az MKP-nak és nem utolsósorban vezetőjének, Rosenfeld Mátyásnak (Rákosi Mátyás) stratégiai okokból is fontos volt, hogy a kormány alakításakor Erdei Ferenc belügyminiszter, a Nemzeti Parasztpárt újjáélesztője mellett Zöld Sándor és Löwy Herman (Farkas Mihály) helyettesek személyében a belügyi tárca vezetői közé a kommunista párt is delegálhatta az embereit. Rosenfeld Mátyásnak (Rákosi Mátyás) 1945. III. 17-én Dimitrov Georgi Mihajlovnak címzett levelében olvasható: „A rendőrség kérdésében jelentkeznek a Szociáldemokraták és a többi párt is. Morognak a kommunista monopólium miatt és (demokratikus paritást) követelnek. Minthogy a legfőbb rendőrségi vezető pozíció a mi elvtársaink kezében van, ebben a kérdésben valamit engednünk kell. Itt persze ügyelnünk kell arra, hogy a kulcs-pozíciók a mi kezünkben maradjanak.”¹⁶

E levél is jól példázza, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztériumát közben tartó MKP a szovjet minta szerint kezdte meg működését.

A Tömpe András-féle csoport és Eisenberger Benjámin (Péter Gábor) helyettese, Fehér Lajos nagy erőkkkel kezdték el beszervezni a partizánokat, a proletár fiatalokat és a korábbi rendszerek erőszakszervezeteinek általuk megbízhatónak vélt alkalmazottait a politikai rendőrség kötelékébe.

¹⁵ Az Ideiglenes Nemzeti Kormányának a csendőrség feloszlásáról és az államrendőrség megszervezéséről szóló 1690/1945. (V. 7.) rend. csak 1945. V. 20-án került aláírásra majd kihirdetésre, az új államrendőrség szervezetei azonban már a jogi szabályozás megszületése előtt felállításra kerültek.

¹⁶ PIL. 274. f. 10. cs. 114. öe.

A rendőrség szervezése és működtetésének megindítása a fővárosban is rendkívüli nehézségekbe ütközött. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az első időkben igyekezett átvenni ez előző rendőrség azon tagjait, akikre a szaktudásuk miatt szükségük volt, és nem voltak támogatói a korábbi kormány tevékenységének. Csermanek János (Kádár János), Budapest rendőrfőkapitány-helyettese „Szigorúan bizalmas!” minősítéssel ellátott jelentése tartalmazza: „Minden nehézség ellenére már közvetlenül a szovjet csapatok bevonulása után megkezdődött a nemzetőrség szervezése ... A munka rendkívül nehéz volt, az orosz hatóságok a kapitányságokról, a lakatnyákból vitték el a rendőröket. A naponta szolgálatba induló rendőröknek alig 50%-a érte el a szolgálati helyét. A rendőrök elvitele olyan méreteket öltött, hogy jelenleg 2000-3000 főnyi rendőrtiszt és legénység van fogolytáborban. Az orosz parancsnokságok, főleg eleinte, igen nagy nehézséget okoztak és okoznak munkánkban. A megalakult rendőrségeket és főkapitányságokat megrohanták az NKVD szervei, és állandó jelenlétükkel és olyan kívánságaikkal, melyeket teljesíteni nem tudunk, az időnk jelentős részét elvonják, és munkánkat bénítják.”¹⁷

1945. II. 25-én Budapesten, a romokban heverő fővárosban került sor az MKP országos nagygyűlésére. Az MKP soraiba tartozó azon személyeknek, akik a rendvédelem megszervezését végezték, öntudatuk megerősítéséhez igen erősen járult hozzá mindaz, ami a kongresszuson elhangzott. A MKP Tömpe Andrást bízta meg azzal a feladattal – amely feladatra a felhatalmazást belügyminiszteri rendelet adott –, hogy munkatársaival járja végig a vidéket, és előre meghatározott szempontok szerint készítsenek összefoglaló jelentéseket a vizsgált területről. A vizsgálat eredményét Tömpe András 1945. április–július időszaka közötti jelentéseiben összegezte.

„Jelentés a Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. vármegyei rendőrségéről.”¹⁸ A jelentés 6 oldal terjedelmű. Az irat 4 fejezetből áll, illetve 6 mellékletet is tartalmaz. A jelentéstétel dátuma 1945. IV. 14.

Az első fejezet a vármegye általános földrajzi-politikai helyzetét vázolja, és megállapítja, hogy a pártok között e térségben a legerősebb a Nemzeti Paraszt Párt (NPP), a leggyengébb és számszerűen nem jelentékeny az FKgP, valamint a Szociáldemokrata Párt (SzDP). A jelentés kitért a kisszámú nagybirtokosság és a területen élő svábság, valamint a munkaszolgálatból visszatért zsidók helyzetére is.

A második fejezet a rendőrség kiépülésével foglalkozott, amely működését e közigazgatási területen 1945. II. 22-én kezdte meg, „...amikor a Belügyminisz-

¹⁷ MÁTHÉ Áron: „Malenkij robot – az elhurcolások hazai felelősei” *Valóság* 2009/1. 60–66.

¹⁸ Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. 94–102., 191–196.

térium Bernáth József rendőr-főkapitányt a szervezéssel megbízta”.¹⁹ E fejezet három pontban részletező módon taglalta a vármegyei rendőr-főkapitányság legfőbb jellemzőit:

Az első pontban a vármegyei főkapitány személyét, szakmáját, életkorát, MKP-hez való viszonyának taglalását és legfőbb személyi tulajdonságának néhány vonását ismertette. Kitért a főkapitányság helyettes vezetőinek nevére, szakmájára, korábbi foglalkozására és akkori pártállására. A jelentés hasonló módon kitért a munkatársak legfontosabb körére is (fogalmazói kar, felügyelői kar, detektív-csoport). Minden esetben alkalmasságukhoz, illetve alkalmatlanságukról Tömpe András a saját véleményét is hozzáfűzte, gyakorlatilag röviden minősítette őket. Ezen „quasi” minősítések a későbbiek során jogalapot szolgáltatottak arra, hogy nevezett személyeket leváltásuk tisztségükből, vagy pozíciójukban megerősítsék. Tömpe András nyomatékosító hangsúllyal jelezte: „Megbeszéléseink alapján kitűnt, hogy a vármegyei rendőrkapitányságnak nincs módja saját területéről megfelelő erőket beállítani a politikai és a bűnügyi osztály élére, valamint detektív-csoportvezetőnek. Ezenkívül feltétlenül szükség van egy rendőri büntető bíróra. Fenti kiküldését a Minisztériumtól várja.”²⁰

A második pontban a vármegyéhez tartozó négy járási rendőrkapitányság közül kiemelten csak a mátészalkaival foglalkozott, mert csak azt volt alkalma felülvizsgálni. „Ennek vezetője Mikó Kálmán volt rendőr, a Magyar Kommunista Párt tagja. Igen aktív, intelligens, jó képességű fiatalember... A többi járási kapitányságon... általános a panasz, hogy a rendőrség nem foglalkozik kellő odaadással a nyilasok és a reakciók elleni harccal, hanem ezzel szemben túlzott aktivitással avatkozik be a zsidó vagyonok visszaadásának kérdésébe... Ügyvitelük nem pontos, jegyzőkönyveik hiányosak, eljárásaik kapkodóak... A szakerők hiánya lépten-nyomon feltűnik.”²¹

A második fejezet harmadik pontjában az internálótábor helyzetét mutatta be. Ebben rögzítette az internálótábor helyét (Mátészalka), helyzetét és a tábor körülményeit. Foglalkozott az internáltak összetételével, egészségügyi helyzetével, ellátásával és munkakörülményeivel. „Az internáló tábor parancsnoka Jakab Ignác volt hentes, volt munkaszolgálatos, a Magyar Kommunista Párt tagja. Fiatal, erélyes ember, aki látható igyekezettel teljesíti feladatát.”²² A helyszíni szemle megállapításai közé

¹⁹ Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. lj.)

²⁰ Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. lj.)

²¹ Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. lj.)

²² Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. lj.)

tartozott, hogy az őrsemélyzet létszámát jelentősen emelni, a fegyelmet megerősíteni és a biztonsági berendezéseket megerősíteni szükséges. Továbbá az internáltak termelékenységét növelni, fogva tartásukat szigorítani, hozzátartozó általi látogatásaikat tiltani kellett a továbbiakban.

Tekintettel arra, hogy Mátészalkán Tömpe András ennek feltételeit nem látta biztosítottaknak, ezért jelentésében kiemeléssel jelezte, hogy „...célszerű volna az itt élő 110 fő internáltat Nyíregyházára küldeni, és az ottaniakat ide.”²³

A jelentés harmadik fejezete a rendőrség tevékenységéről tudósított: név szerint felsorolta a népbíróság elé állított, reakciós személynek bélyegzett helyi prominenseket. „Iktatott politikai ügydarabok száma 1945. február 23-tól április 10-ig 92. A bűnügyi és közrendészeti osztály iktatott ügydarabjainak a száma ugyanezen idő alatt 251.”²⁴ Áttekintette a terület nemzeti bizottságokkal közös tevékenységét is (nyilasok, volksbundisták, fasiszták... ügyeit). Feltárta, hogy a vármegyében szolgálatot teljesítő honvédek soraiban olyan egyének is voltak, akik a múltban nyilas tevékenységet folytattak. „Ezek letartóztatása függőben maradt, mivel a kiegészítő parancsnok a hadügyminiszter úr rendeletére hivatkozva nem akarta a belügyi hatóságoknak kiszolgáltatni őket. (...) keresztülvittem, hogy ne álljon ellen hatóságaink munkájának, és egyidejűleg őrizetbe is vetettem Dr. Baka Lászlót, a fehérgyarmati kiegészítő parancsnokát, aki több tanú vallomása szerint ott éveken keresztül nyilas tevékenységet fejtett ki.”²⁵

A jelentés negyedik fejezete a teendőket fogalmazta meg. Minisztériumi segítséggel személyi változtatásokat javasolt a rendőrség és a vármegyei közigazgatás területén, a nemzeti bizottságok ellenőrzését javasolta. A rendőr-főkapitányság elvi megerősítését kérte a honvéd egyénekkal szembeni eljárások indításának fogantatására. Jelentését 30 napon belüli visszatérő ellenőrzés szükségességének rögzítésével zárta.

A tárgyalt időszakban hasonló főkapitánysági látogatásokra más vármegyében is sor került, például – a Budapest, 1945. V. 18-ai dátumozású, Tömpe András által aláírt irat – a Heves vármegyei főkapitányságon tett látogatásáról szóló jelentés. Ezen jelentések mellett ugyanezen iratcsomóban találhatóak dátum és aláírás nélküli levéltári anyagok is.

A fentebb említett iratok szerkezetüket és tartalmukat tekintve csak részben hasonlatosak a részletesen ismertetett Szatmár, Ugocsa és Bereg vármegyékről

²³ Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. l.)

²⁴ Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. l.)

²⁵ Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. l.)

szóló jelentéshez. A Heves vármegyei látogatás egyúttal a rendőr-főkapitány – Dancza János – leváltásáról és Jelenffy Szilárd „rendőrtörzsfelügyelőnek” a vármegye főkapitányi tisztségébe történő helyezéséről, valamint néhány vezető tisztségben lévő rendőrtiszt vizsgálatáról szólt. Ezen túl a második fejezet a folyamatban lévő ügyek közül egyházi vezető személyek korrupció-gyanú miatti őrizetbe vételéről szólt. A jelentés utolsó szakasza Tömpe András és a SZEK képviselőjének Heves vármegyei tapasztalataival kapcsolatos tárgyalásáról szól: „Az orosz ellenőrző bizottság főnöke Heves vármegyében a vele lefolytatott tárgyalások folyamán felhívta figyelmemet arra, hogy a megyében röpcédulák jelennek meg, és szóban is erős propaganda folyik a demokratikus elemek megfélemlítésére és szovjetellenes propaganda folytatására. Tekintettel arra, hogy a fegyverszüneti egyezmények ennek hathatós üldözését írják elő, a maga részéről is követeli, hogy a rendőrség politikai osztálya kifogástalanul dolgozzék.”²⁶

A pécsi jelentésben a vármegyei rendőrfőkapitány és Pécs város rendőrfőkapitánya személyét – annak ellenére, hogy mindketten a baloldalihoz tartozó emberek voltak – Tömpe András meglehetősen élesen kritizálta, és leváltásukat javasolta.

Tudósít a városban uralkodó állapotokról és az orosz parancsnokok „megértést nélkülöző” magatartásáról, amelynek következtében „a városban oroszellenes hangulat alakult ki”. Kifogásolta jelentésében, hogy „a pécsváradi katonai parancsnok a rendőrség által letartóztatott fasiszták és volksbundisták elengedését kieroszakolja”. Jelentése zárásában további kifogásként rögzítette, hogy „a Független Kisgazdapárt városi vezetője Per Viktor káplán, aki a Bajcsy-Zsilinszky emlékünnepeken tartott beszédében a Szent-Istváni állameszmét dicsérte...”, valamint befejezésképpen szót ejtett arról a tüntetésről is, amely a vármegyei tisztviselők internálásának megakadályozása céljából szerveződött.²⁷

A levéltári anyagok között található egy 1945. VII. 4-én írt összefoglalás is,²⁸ amely önálló számozású, és 3 gépelt oldal terjedelmű. Aláírást ugyan nem tartalmaz, ugyanakkor a záró mondatból az derül ki, hogy az iratot az MKP Központi Vezetősége számára készítették, és annak szerzője minden valószínűség szerint Tömpe András volt, mivel a szövegjavítások az ő kézírásával láthatóak az iraton.

Az irat három részből áll, a rendőrség, a pártszervezetek és a reakció témaköre szerint taglalja az összefoglalás mondandóját.

²⁶ Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. l.)

²⁷ Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. l.)

²⁸ Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. l.)

A rendőrségről szóló részben – korábbi helyszíni látogatásai alapján – úgy ítélte meg, hogy a korábban már leváltott és a belügyminisztérium által ideiglenes jelleggel megbízott főkapitányok megfeleltek, hiszen „kivétel nélkül komolyan fogják fel küldetésüket és arra törekszenek, hogy erős fegyelmet és korrupciómentességet biztosítsanak az önkormányzati rendőrségen. Régi és sok helyen felületesen igazolt rendőrtiszteket alkalmaznak szakközegként, akiktől tanulnak és a rendőrség oktatására használják fel őket.” A politikai osztályok vezetői azonban „nem mindenütt” tudtak megfelelni.²⁹

A rendőrségek szakmai megerősítésére két javaslattal élt: egyrészt kiszálló csoportok megszervezésével gondolta a helyi munkát megerősíteni, másfelől az alapvető oktatás elindítására tett lépéseket. „Egyhónapos rendőrkolák felállítását rendeltük el a látogatott megyékben. Egy hónap múlva minden megyében 40-50 főnyi előképzésben részesült új rendőr fog a főkapitány rendelkezésére állni.”³⁰

A pártszervezetekkel kapcsolatosan legfőbb javaslata volt: „...hogy a Központ minden megyei titkársághoz egy-két felelős szervezőképes elvtársat küldjön Budapestről, akik a járási titkárságokat és a községi szervezeteinket rendszeresen, állandóan látogatnák, azok munkáját ellenőriznék és instruálnák őket.”³¹

A reakcióról megállapította, hogy: „A közigazgatás megtisztítására szélesebb körű felmentést kell adni a képesítés alól a közigazgatásba elhelyezendő új emberek számára, és ezt határozottan ki kell mondatni a közigazgatás újjászervezéséről szóló rendeletben.”³² Kritikával illette az igazolóbizottságokban és a népbíróságokon dolgozó elvtársak munkáját, sürgette a tankerületi főigazgatók és igazgatók kicserélését, és a megfelelő emberek kiválasztását igényelte a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) szervezeteinek élére. Az irat befejező szakaszában az összefoglalás szerzője maga is elismerte, hogy javaslatai nem adatokon, csupán személyes tájékozódásán alapultak.

Az MKP Központi Vezetősége számára nemcsak a rendvédelmi, illetve honvédelmi szervezetek legfelsőbb vezetői jelezték a problémákat, hanem a kommunista pártnak elkötelezett vezetők javító szándékú kritikáikkal ugyancsak megkeresték őket.

Ilyen volt Érsek Tibor – Budapest VI. kerületi katonai vezetője – Löwy Herman (Farkas Mihály) elvtársnak írt levele, amely több problémát jelzett.³³

²⁹ Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. lj.)

³⁰ Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. lj.)

³¹ Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. lj.)

³² Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. lj.)

³³ Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. lj.)

Érsek Tibor leírta, hogy a rendvédelem gondjainak nem kellő időben történő felismerése azt eredményezte, hogy a háború utáni időszakban a közbiztonság olyan mértékben leromlott, ami már magát az újjáépítést is veszélyeztette. Szerinte a főkapitányság személyi állománya túlterhelt volt, hiszen kerületenként nem volt ritka az 5000-7000-es aktaszám sem. Gyakoriak voltak továbbá a fegyveres rablások, az alvilági személyek számát pedig tízezres nagyságrendűre becsülte. A magyar bűnözőket erősítették a vlaszovistáknak hívott orosz katonaszökevények is, illetve jelentős számban tartózkodtak Magyarországon a levélíró szerint olyan fasiszta elemek, akiknek célja az oroszellenes tüntetések szervezése és az orosz katonák dezertálásra való felbujtása volt.

A rendőrség állapota Érsek Tibor véleménye szerint siralmas volt. „...Erős rendőrség nélkül pedig nincs újjáépítés. A rendőrség állományában magas a fluktuáció, amelynek oka egyrészt a fizetés esetlegessége, rossz az állomány felszerelése, nincs gépkocsipark, elégtelen az élelmezés, és nincsenek meg a nyomozáshoz szükséges segédeszközök sem.”³⁴

Az állandó emberhiány legnagyobb hátránya volt, hogy szinte lehetetlennek bizonyult az oktatás megszervezése, mivel az oktatásra vezényeltek munkáját nem tudták pótolni. Ez hátráltatta a személyi állomány szakmai és világnézeti átképzésnek ütemét. Érsek Tibor a rendőri vezetőket illetően is kritikát fogalmazott meg Lőwy Herman (Farkas Mihály) számára. Szerinte sok támadás érte a szervezetet azért, mert a MKP túlságosan is a kezében tartotta a rendőri vezetői pozíciókat. A kommunista vezetők szerint nem voltak elég szigorúak, valamint a fegyelem fenntartására is képtelenek voltak.

Megítélésem szerint a Tömpe András-féle jelentések jól érzékeltetik azt, ahogyan a MKP a magyar rendőrségnél – az állam többi alrendszeréhez hasonlóan – egyeduralomra tört. A jelentésekből kiolvasható néhány meghatározó jelenség.

– Annak ellenére, hogy a belügyminisztérium vezetője az NPP tagja, mégis nyilvánvalóan a szovjet rendszer szerinti modell érvényesült, a szervezés alatt álló rendvédelemtől a kommunista ideológia tanításai domináltak. Ezen ideológia képvisezése elvárás volt a rendőrség személyi állománya számára. Az új közigazgatási csúcsvezetők az MKP irányában lojális emberek köréből kerültek ki. A Szovjetunióból a moszkoviták ugyan egy kész közigazgatási rendszer kidolgozásával jöttek haza, de a keresztülviteléhez nem volt meg a szakértelemmel rendelkező apparátusuk.

³⁴ Lásd Politikatörténeti Intézet Levéltára. 274. f. MKP Központi Vezetőség iratai 11. cs. 6. öe. (18. lj.)

– Az állami szervezetek a SZEB-hez csatolt szovjet vezetés szoros kontrollja alatt működtek, és az általuk adott utasításokat kérdés nélkül végre kellett hajtaniuk. A szovjetek rendkívül megnehezítették az Ideiglenes Nemzeti Kormány munkáját, mivel a szovjet katonák a korábbi tárgyalások megállapodásaiból nem következő cselekedeteket valósítottak meg, az ország teljes területét, lakosságát és vagyonát szabad prédának tekintették. A szovjet visszaélésekkel szemben a magyarok – köztük a kommunisták is – eszköztelenek voltak.

– Tisztázatlan volt a hatósági hatáskörök elhatárolása, abból fakadóan pedig minden hatóság jogosultnak érezte magát arra, hogy beleszóljon más hatóságok tevékenységébe.

– A legfőbb feladat egy új – a lenini elvek szerint felépített – társadalom kialakítása volt. A felszabadító/megszálló szovjet hatalom és az Ideiglenes Nemzeti Kormány egyöntetűen a kollektív bűnösség elve szerint gondolkodott és járt el különböző népcsoportok esetében (például: malenkij robot, svábság elűzése).

– Az iratokból kiderült, hogy mely társadalmi csoportok számítottak ellenségnek: a korábbi rendszer erőszakszervezeteinek és közigazgatásának tagjai, a nyilas párt tagjai, a korábbi nemesi osztály, a magyarországi németek, a történelmi egyházak képviselői, illetve a baloldali testvérpártok tagjait is gyanúval kezelték, valamint a koalíciós pártok embereinek perifériára való helyezése is gyakorlattá vált. Az új társadalmi rendszer kialakítása együtt járt az internálótáborok felállításával, amelyek később – részben a kollektív bűnösség elve alapján – az oda kerülők tömeges megaláztatásával embertelen fogva tartásuk helyszínévé vált.

– A rendszer következetlenségére lehet példaként felhozni, hogy Tömpe András a fegyelmi vonatkozású kérésekben nem tények, hanem az általa – pártállása alapján – megbízhatónak ítélt személyek elmondására alapozva hozott fegyelmi jellegű ügyekben egyszemélyi döntéseket. Ezen döntések éppúgy lehettek kinevezések, mint elmarasztalások, amelyek akár az adott személy teljes szabadságának elvesztését is jelenthették.

– A hatalom szempontjából pozitív kezdeményezésnek tekinthető, hogy a rendőrség kötelékébe a legkülönbözőbb területekről, különféle pozíciókba bekerülő – legtöbbször hiányos műveltséggel vagy alacsony iskolázottsággal rendelkező – személyek képzésben részesüljenek. Az is megállapítható, hogy ugyan volt akarat a képzésre, ugyanakkor arra alkalmas intézmények, képzési programok nem álltak rendelkezésre. A Tömpe András által javasolt, vármegyénként elindítandó képzések gyorstalpaló jellegűek voltak, amelyek egy hónapos kiképzést jelentettek a meglehetősen iskolázatlan állomány számára.

Tömpe András jelentései 1945 kora tavaszáról datálódnak. A feltehetően előre megadott szempontrendszer alapján elkészített jelentések olvasását követően meg-

állapítható, hogy a – Tömpe Andrást felhatalmazó – moszkoviták már eleve egy olyan rejtett stratégiával érkeztek Magyarországra, amelyből egyértelműen körvonalazódik, hogy kezdeti céljuk sem a SZEB által is szorgalmazott koalíciós kormányzás folytatása, hanem az egyeduralom kiépítése volt. Ahhoz, hogy ezt a célt elérhessék, az egyik legfontosabb taktikai lépésnek a belügy, valamint azon belül a rendőrség megszerzése és kontrollálása bizonyult, hiszen a közigazgatást és a rendvédelmet uraló belügyi tárcán keresztül vezetett az út a rendszer saját igényük szerintivé formálásához, egy későbbi proletárdiktatúra kialakításához és az egypárti, totalitáriánus rendszer kiépítéséhez.

Összességében megállapítható, hogy a Tömpe András-féle jelentések célja nem a magyar rendvédelem fejlesztésére, hanem a proletárdiktatúrába való átmenet kivitelezésére irányultak. A magyar kommunisták által a rendőrséghez delegált személyek, így Tömpe András szakmai felkészültsége, gyakorlati tapasztalatai nem is tették alkalmassá a szakmai fejlesztés irányítására. Kiválóan megfelelt azonban annak a célkitűzésnek a kivitelezésére, hogy részt vegyen a rendőrség MKP befolyása alá vonásában.

Parádi József ■

A határszéli csendőrség a kivételes hatalom időszakában

Az első világháború időszakában a határszéli csendőrségnek a kivételes hatalom idejében kifejtett tevékenysége megértéséhez négy téma megismerése nélkülözhetetlen. Nevezetesen:

- a magyarországi kivételes hatalom jellegével;
- a korszak magyar határőrizetével;
- és a Magyar Királyi Csendőrség dualizmuskori helyzetével,
- illetve a határszéli csendőrség lényegével indokolt tisztában lenni.

A kivételes hatalomról szóló törvényeket a XIX. század végén, illetve a XX. század elején Európa országaiban sorra elfogadták. Alapvetően kétféle modell érvényesült. A szabadságjogok korlátozása és az abból fakadó teendők a porosz minta szerint a haderő kompetenciájába, míg a brit minta szerint a polgári kormány hatáskörébe kerültek. Az Osztrák–Magyar Monarchiában a témakört – a birodalom két felében, az Osztrák Császárságban és a Magyar Királyságban – eltérő módon szabályozták. Az Osztrák Császárságban a XIX. században több törvényt is alkottak a kivételes hatalom témakörében. Valamennyi törvény a porosz mintát követte. Ezzel szemben a Magyar Királyságban – hosszas fontolgatás után, a közös haderő sürgetésének nyomán – a XX. században hozták létre a kivételes hatalomról szóló törvényt, amely azonban nem a porosz, hanem a brit mintát követte.¹ A magyar törvényi szabályozás szerint – aminek a magyar kormány a háború folyamán mindvégig érvényt is tudott szerezni – a rendvédelmi testületek a polgári közigazgatás

■ Nyugalmazott főiskolai tanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

¹ MEZEY Barna: „A kivételes hatalom” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)* 1994/5. 4–6.

kompetenciájában maradtak, a hadműveleti területek kivételével. Ebből fakadóan a Magyar Királyi Csendőrség jogállásában lényeges változások a kivételes hatalom időszakában sem jöttek létre.²

A dualizmuskori magyar határőrizet nemzeti határőrizet-történetünk fontos időszaka, mivel ebben az időben tértek át a korábbi katonai határőrizetről békeidőszakban a rendvédelmi testületek által megvalósításra kerülő határőrizetre. Ennek a változásnak az elméleti alapját a Karl von Clausewitz elméleti munkásságába foglalt azon felismerés alkotta, mely szerint a haderő alakulatait határőrizeti feladatok végrehajtására igénybe venni értelmetlen pazarlás. A katonai alakulatokat ugyanis – a határőrizeti teendők eredményes végrehajtása érdekében – meg kell fosztani a nehézfegyverzetüktől és dekoncentráltan kell elhelyezni a határ mentén. Ebből fakadóan pedig a határőrizeti feladatok ellátására igénybe vett alakulatok a harcértéküket elveszítik. Ezért Karl von Clausewitz az államhatárok békeidőszaki őrzésére a rendvédelmi testületeket javasolta.³

A Magyar Királyságban az ország határainak az őrzésében a Magyar Királyi Pénzügyőrség⁴ és a Magyar Királyi Csendőrség⁵ határ menti csapatai vettek részt. Ezen alakulatok látták el az úgynevezett zöldhatár-őrizetet, amelyben mindkét testület egy-egy lépcsőt alkotott. A határforgalom ellenőrzéséből a csendőrség a kishatárforgalom felügyeletében való részvétellel vette ki a részét. A távolsági határforgalom ellenőrzését teljes egészében, és részben a kishatárforgalom felügyeletét, valamint a határrend betartatását, illetve a határőrizetben résztvevő vagy abba bevonható erők tevékenységének az egyeztetését és szükség szerinti irányítását is a Magyar Királyi Határrendőrség látta el.⁶

A magyar határőrizet történetében a dualizmus időszakában alakult ki az a határőrizeti rendszer – amely Európa nyugati felében már korábban meghonosodott –, melynek az volt a lényege, hogy békeidőszakban a határokat rendvédelmi testületek őrizték. E feladatot általában a pénzügyőrség vagy a csendőrség látta el, a rendőrségek pedig csupán részfeladatokat teljesítettek. Ezzel szemben a dualiz-

² 1912. évi LXIII. tc. a kivételes hatalomról

³ Carl von CLAUSEWITZ: *A háborúról* [ford. HAZAI Samu] (Veszprém: OOK Press 1999)

⁴ PARÁDI József: „A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium határőrizeti feladatai az Osztrák–Magyar Monarchia magyarországi vámhatárain 1867–1914” *Hadtörténelmi Közlemények* 1989/2. 177–196.

⁵ PARÁDI József: „A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti szolgálata” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)* 2010/22. 77–91.

⁶ PARÁDI József: „A polgári magyar állam első határőrizeti szakszerve, a Magyar Királyi Határrendőrség 1906–1914” *Hadtörténelmi Közlemények* 1986/3. 541–570.

mus kori Magyar Királyság határőrizetében a Magyar Királyi Határrendőrség vezető szerepet kapott.⁷

A Magyar Királyi Csendőrség – Európa államainak csendőrségeihez hasonlóan – a XIX. században fénykorát élte. Ebben az időben Európa valamennyi országában bevezették a csendőrség intézményét, mivel a társ rendvédelmi testületekhez viszonyítva gyorsabban, olcsóbban, hatékonyabban és hosszú távon volt képes vidéken a polgári viszonyoknak megfelelő közbiztonságot létrehozni és fenntartani.⁸

Magyarországon némi kitérővel vezették be a csendőrség intézményét. 1848 elején merült fel a magyarországi csendőrség létrehozásának gondolata. A főrendi ház tagjai körében gyűjtés is indult e célra. A Habsburg-ház azonban akkor még nem nézte jó szemmel az ügyet, így az elbukott.⁹ Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverését követően azonban – a neoabszolutista államalakulat részeként – a Habsburg-birodalomban bevezették a csendőrséget. A lombardiai csendőrség mintáját követték, ahol – mint a napóleoni császárság vazallus államaiban mindenütt, a francia közigazgatás részeként – létrehozták a csendőrség intézményét. A testületet azonban hatékonysága miatt Napóleon bukását követően is megtartották. A lombardiai csendőrség vált a neoabszolutista Habsburg-birodalmi csendőrség mintájává.¹⁰ A szervezet ugyan kitűnő hatásfokkal működött, azonban a magyar hazafiak üldözésében is jeleskedett.¹¹ Ezért a kiegyezést követően a magyar vezetés elzárkózott a testület magyarországi részének az átvételétől. Az Osztrák Császárság területén azonban a neoabszolutizmus csendőrség tovább működött.¹²

Viszonylag rövid időn belül nyilvánvalóvá vált azonban, hogy az önkormányzati rendőrségi modell a kistelepüléseken megbukott. Ekkor teljhatalommal felruházott királyi biztosokat neveztek ki a rend helyreállítása céljából azon vármegyecsoportok élére, ahol a leggyengébb volt a közrend. A királyi biztosok néhány éves drasztikus működés nyomán a rendet helyre is állították. Amint azonban a megbízatásuk lejárt,

⁷ PARÁDI József: „A dualista Magyarország határőrizeti rendszerének kialakulása” *Belügyi Szemle* 1982/10. 44–51.

⁸ REKTOR Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története* (USA Ohio Cleveland: Árpád Könyvkiadó Vállalat 1980) 30–43.

⁹ PRESZLY Lóránd: *A Magyar Királyi Csendőrség története* (Budapest: Honvédelmi Sajtóvállalat 1920) 19.

¹⁰ Lásd PRESZLY (9. l.) 20–22.

¹¹ ZACHAR József: „Tradicció és folyamatosság az osztrák rendvédelmi szerveknél” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)* 1992/3. 65–74.

¹² Lásd REKTOR (8. l.) 63–66.

az anarchia visszarendeződött.¹³ Tisza Kálmán ekkor tűzte a zászlajára a Magyar Királyi Csendőrség létrehozását. Tisza Kálmán a döntést hozó fórumokon elfogadtatta a javaslatait. Végül a magyar országgyűlés a közbiztonságról szóló 1881. évi törvénnyel hozta létre a Magyar Királyi Csendőrséget.¹⁴

A Magyar Királyi Csendőrséget az erdélyi csendőrség mintájára hozták létre. Erdélyben és Horvátországban ugyanis – a közös hadsereg kötelékében – a neo-abszolútizmusi csendőrség egy-egy ezrede fennmaradt. Mivel azonban ez a helyzet nem állt összhangban a kiegyezési törvényben foglaltakkal – mert a rendvédelem nem tartozott a közös ügyek közé –, a két csendőrkerület a politikai csatározások témájává vált. Tisza Kálmán végül is – a közös haderővel folytatott nagyvonalú egyeztetés nyomán – az uralkodó egyetértésével a magyar állam alárendeltségébe vonta a két csendőrezredet.¹⁵

A Magyar Királyi Csendőrség kezdetben 6000 fővel működött, majd fokozatosan fejlesztették a létszámát 12 000 főre. A testület hatásköre kiterjedt – a törvényhatósági jogú városok kivételével – a magyar Szent Korona alá tartozó valamennyi területre.¹⁶

A testület alapeleme az őrs volt, amely lehetett gyalogos, lovas vagy vegyes. Az őrsök létszáma többnyire 6-20 fő között mozgott. A 20 fős létszámú őrs ritka volt. Általában a 8-10 fő körüli létszámú őrs volt a jellemző. Az őrsök működési területét a domborzat jellegét, a terep fedettségét, a lakosság sűrűségét, a közlekedési hálózatot és a bűnügyi fertőzöttséget figyelembe véve határozták meg. A dualizmus időszakára a Magyar Királyi Csendőrség diszlokációjának a permanens változása volt a jellemző, melynek során a decentralizáció alkotta a döntő tendenciát. A testület vezetése igyekezett – a települések kéréseit figyelembe véve – a meglévő létszámot minél több helyen elhelyezni, ami jelentős mértékben elősegítette a testület működésének a hatékonyságát.¹⁷

¹³ CSAPÓ Csaba: *Ráday Gedeon és a szegedi királyi biztosság. A betyárvilág felszámolása* (Pécs: Pro Pannónia Kiadói Alapítvány 2007)

¹⁴ 1981. évi III. tc. a közbiztonsági szolgálat szervezéséről.

¹⁵ CSAPÓ Csaba: „Az erdélyi és a horvát–szlavón csendőrség átvétele a magyar kormány felügyelete alá 1867–1866” *Hadtörténelmi Közlemények* 1994/1. 90–112.

¹⁶ CSAPÓ Csaba: „A csendőrség és a városok 1881–1914” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)* 2000/12. 43–48.

¹⁷ FORRÓ János: „A csendőrség története. A csendőr őrs” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)* 1993/4. 132–151.

Több csendőrőrs működési felügyeletét egy-egy csendőr szakaszparancsnokság látta el. A csendőr szakaszparancsnokságokat a csendőr szárnyparancsnokságok irányították. A csendőr szárnyparancsnokságok tevékenységét pedig a csendőr kerületparancsnokságok fogták össze. A szervezet csúcsán a csendőrfelügyelő állt, akinek a munkáját volt hivatott elősegíteni a csendőrfelügyelőség. Minden parancsnokság mellé egy-egy kis létszámú őrsöt is telepítettek a parancsnokság tevékenységének fegyveres biztosítása céljából. Amennyiben egy településen több parancsnokság is működött, azokat egy elhelyezési körletbe telepítették. Tevékenységük fegyveres biztosítását pedig egy őrs látta el.¹⁸

A kerületek úgynevezett pótszárnyakkal is rendelkeztek, amelyeknek nem volt hatósági területük, az ott szolgálatot teljesítő csendőrök végrehajtó szolgálatot nem láttak el. Feladatukat a végrehajtó szolgálat eredményes ellátását közvetlenül elősegítő olyan teendők végzése alkotta, mint például a kiképzés, a hadtápmunka, a személyzeti munka stb. A testület szervezetéhez tartoztak a csendőrfelügyelőség úgynevezett közvetlen alakulatai is. Ilyen volt például a központi anyagraktár Budapesten, a pótlóidomító alakulat Zomboron, a nagyvárad központi kiképzőbázis stb. A Magyar Királyi Csendőrség szervezeti felépítésének speciális elemei voltak az úgynevezett különítmények, amelyek – általában tiszti vezetéssel működtek – valamilyen speciális rendvédelmi feladat ellátását voltak hivatottak megvalósítani. A különítmények lehetek ideiglenesek, mint például a Pöstyényi-fürdő különítmény, és állandóak, mint például a gödöllői királyi kastély külső biztosítása céljából létrehozott csendőrkülönítmény.¹⁹

A testület 12 000 fős létszámának 5%-a tartozott a tisztikarba. Ők a parancsnokságokon teljesítettek szolgálatot. A tisztikar a lakossággal hatósági személyként nem kerülhetett kapcsolatba. Feladatát az irányítás, az ellenőrzés és a képzés alkotta. A személyi állomány képzettsége magas szintű volt. A legénységgel szemben felvételi követelmény volt az írni és olvasni tudás, illetve a négy számtani alapművelet elvégzésének a képessége, amikor a társ rendvédelmi testületek legénységi állományába még analfabétákat is felvettek. A tisztek Ludovika Akadémia végzettséggel rendelkeztek, amikor a társ rendvédelmi testületek tisztikaraiban a kezdő beosztásokba való felvételhez még csupán az érettségi volt a képesítési

¹⁸ PARÁDI József: „A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági szerve a Magyar Királyi Csendőrség” *Belügyi Szemle* 1989/2. 35–40.

¹⁹ CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881–1914* (Pécs: Pro Pannónia Kiadói Alapítvány 1999)

előfeltétel. A személyi állomány próbaideje három év volt. Ezen idő eredményes leszolgálatára nyomán kerülhetett sor a véglegesítésre.²⁰

A Magyar Királyi Csendőrség ugyan rendvédelmi testület volt, ezért a belügyi tárca irányítása alá tartozott. A személyi állomány tagjai azonban katonának minősültek, ezért a honvédelmi tárca kompetenciájába tartoztak. A Magyar Királyi Csendőrség személyi állományát azok az általános jogok és kötelezettségek illették meg, mint a Magyar Királyi Honvédség tagjait. A testület úgynevezett „katonailag szervezett őrtestület” volt, ami azt jelentette, hogy a testület belső függelmi viszonyai katonaiak voltak, a személyi állomány katonai rendfokozatot viselt, a Magyar Királyi Csendőrség alapfeladatát azonban a rendvédelem alkotta.²¹

Annak ellenére, hogy a Magyar Királyi Csendőrség nem volt hatóság, mégis – a megalakulás éveit leszámolva – 90% körüli büntetőeljárásokat produkált. Az önkormányzati és az állami rendőrségeknél is jóval hatékonyabban működött. A magyar vidéken a dualizmus időszakában a Magyar Királyi Csendőrség hozta létre és tartotta fenn a polgári fejlődéshez szükséges közbiztonságot. Nem volt véletlen tehát, hogy a magyar–román és a magyar–szerb határőrizet megerősítése igényének felbukkanásakor a magyar határőrizet megerősítését a csendőrség fokozottabb bevonásával látták kivitelezhetőnek.²²

A határátléptetés, a határforgalom szabályozása a dualista államalakulat mindkét társországában meglehetősen liberális volt. Az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság határait az Osztrák–Magyar Monarchia területén tartózkodók lényegében bárhol és bármikor átlépheték. A Magyar Királyságban törvény szabályozta azt, hogy csak azon országok polgárainak a beutazását lehet útlevélhez kötni, amely államok ezt a magyar polgároktól is kéri, egyébként mindenki mindenhol útlevél nélkül utazhat. A Szerb Királyság és a Román Királyság ugyan útlevélhez kötötte az államhatárának az átlépését, azonban Magyarországon mindenki könnyen hozzáférhetett az útlevélhez. Emellett szerb és román viszonylatban kishatárforgalom is működött a határvonal mindkét oldalán 40 kilométer széles területsávon.²³ Ennek az esetleges túllépését azonban senki sem ellenőrizte. A kishatárforgalmi úti

²⁰ PARÁDI József: „A csendőr tisztképzés és a fizetési osztályokba sorolt állami alkalmazottak szakvizsgarendszere” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)* 2007/16. 100–104.

²¹ PARÁDI József: „A polgári magyar állam rendvédelmi testületeinek humán viszonyai” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)* 2010/22. 92–111.

²² Lásd (18. l.) 35–40.

²³ PARÁDI József: „A magyar határőrizet tere a kiegyezéstől a második világháborúig” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)* 2007/15. 125–128.

okmányokhoz pedig tulajdonképpen mindenki hozzáférhetett, aki azt a 40 kilométeres sávban kérte, még akkor is, ha nem ott lakott. A határon átnyúló birtokkal rendelkezők pedig földjükön szabadon mozoghattak. A határforgalom ellenőrzése sem volt rigorózus. A személyi forgalom ellenőrzését megvalósítók például utasításba kapták, hogy azokat is át kell engedni a határon, akiknél ugyan nincs úti okmány, azonban a határforgalmat ellenőrzők látásból ismerik, és emlékeznek arra, hogy úti okmánnyal rendelkezik.²⁴

A Magyar Királyság államhatárát tehát – még az Osztrák–Magyar Monarchia külső határaival egybeeső határszakaszokon is – lényegében mindenki átléphette a jogerősen elítéltek és a katonai szolgálat elől menekülők kivételével. A külső határok átlépésekor ugyan valamilyen úti okmányokra volt szükség, ehhez azonban mindenki könnyedén hozzájuthatott. A törvénybe ütköző cselekedeteket megvalósítók azonban nem a legális, hanem az illegális határátlépést választották. Ennek ugyan több oka lehetett, a két legfőbb ok azonban a csempészség és a magyar állam elleni propaganda volt. Az erdélyi gazdakörök arról panaszkodtak a földművelésügyi miniszterhez küldött leveleikben, hogy a magyar–román határon lebonyolódó illegális állatforgalom miatt az erdélyi nyájak olyan betegségekkel fertőződnek meg, amelyeket Magyarországon már felszámoltak. E betegségek miatt pedig az állatállomány eladhatatlan, a Lajtán túli piacokról is kiszorul. A határ menti hatóságok pedig arról panaszkodtak, hogy a csekély erővel ellenőrzött zöld határon keresztül mázsaszám áramlik be az országba a magyar állam egysége ellen irányuló propagandairódlalom, a nemzetiségeket lázító nyomtatványok. Nyilvánvalóan olyan „írdalomról” volt szó, amely nem állta ki a magyarországi sajtószabadság próbáját. A nyolcvanas évek végére nyilvánvalóvá vált, hogy az illegális határforgalom ellen a zöld határ őrzésének az erősítésével lehet fellépni.²⁵

A magyar–román és a magyar–szerb zöld határt két szervezet őrizte, a Magyar Királyi Pénzügyőrség és a Magyar Királyi Csendőrség határ menti szakaszai, illetve őrsei. A korabeli magyar vezetés – a magyar csendőrség eredményeiből kiindulva – a Magyar Királyi Csendőrség súlyát kívánta gyarapítani a határőrizetben,²⁶ amit a testület határőrizeti szolgálati ágának a létrehozásával valósítottak meg.²⁷

²⁴ PARÁDI József: *A dualista Magyarország határőrzete 1867–1914*. (Budapest: Bölcsészdoktori disszertáció Kézirat ELTE-BTK 1985)

²⁵ PARÁDI József: „A magyar határőrizet 1867–1945” *Határőrségi Tanulmányok* 1997/1. 11–35.

²⁶ PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1891–1914* (Budapest: Határőrség 1984)

²⁷ 1891. évi 5043. ME. rend. határőrizeti utasítás; 1891. évi 50 431. BM. rend. az 1888. évi XIV. tc-
kel beczikkelyezett magyar-román határegyezmény alapján kiadott határőrizeti utasítás tárgyában

A határszéli csendőrség létrehozásának volt még egy nem elhanyagolható oka is. A korábban számos határincidens okát képező pontatlanul kijelölt magyar–román határ témájában, több évtizedes huzavona után egyezmény született. Ennek megfelelően – közös magyar–román bizottság felügyeletével – pontosították és a terepen is kitűzték a két ország határát.²⁸

A határszéli csendőrség a Magyar Királyi Csendőrség integráns része volt. Az Osztrák–Magyar Monarchiában három csendőrség működött. Az Osztrák Császárságban a neoabszolutizmusból örökölt csendőri szervezet tevékenykedett. A Magyar Királyságban az 1881-ben felállított Magyar Királyi Csendőrség biztosította vidéken a közbiztonságot. E testületnek volt a része autonóm módon a horvát csendőrség és fegyvernemi jelleggel a határszéli csendőrség is. Bosznia-Hercegovinában pedig – mivel a tartomány sem az Osztrák Császársághoz, sem a Magyar Királysághoz nem tartozott, hanem azt az Osztrák–Magyar Monarchia két társországa közösen irányította a közös pénzügyminiszter által – önálló csendőrség működött.²⁹ Az Osztrák–Magyar Monarchia csendőrségei tehát azt a jogállást tükrözték, amely közjogi helyzet jellemezte a működési területüket. A dunai monarchia csendőrségei a szakmai irányítás tekintetében a Magyar Királyságban a belügyi tárcához, illetve az Osztrák Császárság és Bosznia-Hercegovina hasonló helyzetű minisztériumainak a kompetenciába tartoztak.

A határszéli csendőrségre – mint a Magyar Királyi Csendőrség integráns részére – ugyanazok a szabályzók vonatkoztak, mint a magyar csendőrségre. Voltak azonban olyan specifikumok, amelyek – a határőrizeti szolgálat jellegéből fakadóan – csupán a határszéli csendőrségnél voltak fellelhetők. A specifikumok létrehozására jelentős mértékben 1912-ben került sor, amikor – a Magyar Királyi Határrendőrség felállítására nyomán és a Magyar Királyi Csendőrség két évtizedes határőrizeti tapasztalatait figyelembe véve – módosították a magyar határőrizetet.³⁰ A határőrizeti teendők rendvédelmi testületek közötti felosztását megelőzően csendőrtiszti

²⁸ 1888. évi XIV. tc. az Osztrák–Magyar Monarchiának Romániával, a monarchia két állama és Románia közt fennforgott határvillongások kiegyenlítése végett a határvonal legújabb megállapítása és azzal kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában kötött, s Bukarestben 1887. évi december 7.-én november 25.-én aláírt nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről; SUBA János: „A határkiigazítás feltételeinek megteremtése a dualista Magyarországon” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)* 2010/22. 125–134.

²⁹ GALÁNTAI József: *A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák–Magyar dualizmus 1867–1918* (Budapest: Kossuth 1985) 135–137.

³⁰ Lásd PARÁDI (26. l.); 1912. évi 58 320 BM. rend. a határrendőri külszolgálat ellátása a határrendőrségi őrségek megszűntetésével

delegációt küldtek az Osztrák Császárság és Bosznia-Hercegovina csendőrségeihez a csendőrségi határőrizeti szolgálatok tapasztalatainak tanulmányozása céljából. Az Oláh Ödön³¹ által vezetett delegáció jelentésében foglalt javaslatokkal is gyarapodott a határszéli csendőrség feladatköre az 1912. évi átszervezéskor.³²

A határszéli csendőrség szervezeti felépítése némileg eltért a csendőrségnek az ország belsejében szolgálatot teljesítő részétől. A határszéli csendőrőrsök közvetlenül a kikülnített tisztek alárendeltségébe tartoztak. A kikülnített tisztek pedig a kerületparancsnokságok közvetlen irányítása alatt álltak. Ily módon a határszéli csendőrőrsök és a csendőr kerületparancsnokságok között nem két parancsnoksági szint – a szakasz- és a szárnyparancsnokság –, hanem csupán a kikülnített tisztt állt. A kikülnített tisztek a szolgálati feltételek tekintetében ugyanolyan parancsnokságnak számítottak, mint a többi szakasz-, illetve szárnyparancsnokság. Működésüket egy-egy alacsony létszámú csendőrőrs biztosította. A kikülnített tisztek munkáját pedig irodai segédszemélyzet segítette.³³ A határszéli csendőrség őrséinek

³¹ OLÁH Ödön a csendőrtiszt kar tehetséges tagjának bizonyult. Édesapja Oláh Dániel ügyvéd volt. A család Sátoraljaújhelyen élt. Az 1859. évben született Ödön fiuk Iglón érettségizett, majd a budapesti jogi fakultáson egy évet hallgatott. Ezt követően a budapesti cs. kir. hadapródiskolában, majd a mährischweiskirchener lovassági hadapródiskolában folytatta katonai tanulmányait. Hadnaggyá 1881-ben avatták. 1882-ben került a haderőtől a Magyar Királyi Csendőrséghez. Nyugállományba 1916. X. 1-vel vonult. A címzetes vezérőrnagyi rangot 1922. III. 31-én nyerte el. Legmagasabb beosztása csendőr kerületparancsnok volt. Hivatása színvonalas teljesítését több ízben kitüntetéssel ismerték el:

- 1886 a milleneumi kiállítás kapcsán „Közreműködési Érme”;
- 1898 „Jubileumi Emlékérem”;
- 1901 perzsa 3. osztályú nap és oroszlan rendjel;
- 1902 honvédelmi miniszter dicsérő elismerése;
- 1905 csendőrfelügyelői írásbeli dicséret;
- 1907 honvédelmi miniszteri dicsérő okirat;
- 1908 jubileumi kereszt;
- 1909 Ferenc József-rend lovagkeresztje;
- 1912 III. osztályú Vaskorona-rend;
- 1913 honvédelmi miniszteri dicsérő elismerés;
- 1915 hadidíszítményes vöröskereszt 2. osztályú tisztí díszjelvény;
- 1916 Ferenc József-rend tisztí keresztje hadiékítményekkel.

PARÁDI József: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári központosított közbiztonsági őrtestület 1881–1945* (Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság 2012) 245–246.

³² PARÁDI József – SUBA János – VEDŐ Attila: *A magyar-román határ és őrzése 1867–1918* (Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság 2011)

³³ PARÁDI József: „A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891–1914” *Haditörténelmi Közlemények* 1988/1. 56–92.

jelentős része rendelkezett úgynevezett nyári őrszel. A nyári őrszket a hágókra telepítették, és a hó elolvadása és leesése között működtek az anyaőrszről odavezényelt csendőrökkel. Télen a nyári őrszök épületeit lezárták. Ez a megoldás sokkal hatékonyabb volt, mintha a hágóktól viszonylag távolabb eső őrszökről küldtek volna járőrt, mivel ebben az esetben a szolgálati idő többségét a szolgálatra kijelölt hely elérésére kellett volna fordítania a csendőrrjárőrnek. A nyári őrszök a határszéli csendőrség személyi állományának egyébként jelentős fizikai leterheltségét is mérsékelték. A nyári őrszök fenntartása ugyan nyilvánvalóan többletköltséget jelentett, azonban a hatékonyság gyarapodása jóval nagyobb volt, mint a költségnövekedés.³⁴

A határszéli csendőrség szolgálatellátásában is voltak olyan elemek, amelyek az ország belsejében szolgálatot teljesítő csendőri erőknél nem fordultak elő. A határszéli csendőrség is – a Magyar Királyi Csendőrség egészéhez hasonlóan – szolgálatának többségét járőrözéssel látta el. A – korabeli szóhasználat szerint – portyaszolgálatot szabályozó elvárások azonban némileg eltértek az ország belsejében portyaszolgálatot teljesítő csendőröktől. A határszéli csendőrök számára is előírták a portyaszolgálat idejét, és hogy honnan hová kell eljutniuk. A határszéli csendőrség járőrparancsnokai azonban szabadon választhatták meg a figyelési pontok helyét és az ott eltöltött időt.³⁵

Békeidőben – a határszéli csendőrség 1912. évi fejlesztése nyomán – a határszéli csendőrségnél mintegy 1000 fő teljesített szolgálatot, 301 fő a magyar–szerb és 728 fő a magyar–román határon. A határvonal hosszát figyelembe véve – a mai fogalmaink szerint – ez a létszám csekélynek tekinthető, különösen, ha figyelembe vesszük azt is, hogy a határszéli csendőröszök a működési területükön nem csupán a határ őrzéséért voltak felelősek, hanem a közbiztonságért is ugyanúgy, mint az ország belsejében szolgálatot ellátó csendőrök, bár a határszéli csendőrség őrszin szolgálatot teljesítő csendőrök létszáma magasabb volt az átlagos csendőrörsénél. Nem szabad azonban elfeledkezni arról sem, hogy az I. világháborút megelőző években a Magyar Királyi Csendőrség személyi állományának a létszáma mintegy 12 000 fő volt. A testület személyi állományának 8,3%-a teljesített szolgálatot a Magyar Királyság útlevélköteles határszakaszain, a zöld határt őrizve.³⁶

A kivételes hatalom időszakában megvalósításra kerülő határőrizeti feladatokra történő átállás előkészítésére a háborút megelőző években került sor. Egy

³⁴ Lásd PARÁDI (33. l.) 68–84.

³⁵ Lásd PARÁDI (26. l.) 93–110.

³⁶ Lásd PARÁDI (26. l.) 100–109.

esetleges fegyveres konfliktus esetén a határ menti magyar rendvédelmi testületek és az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének az összehangolását tartalmazó tervek előkészítése 1912-ben vette kezdetét. Ekkor a területileg illetékes hadtestparancsnokságok vezérkari osztályait képviselő katonatisztek – a Magyar Királyság illetékes minisztériumainak az előzetes egyetértésével – a magyar határőrizetben részt vevő fegyveres szervezetek illetékeseivel bejárták a határ menti térséget, és a helyszínen egyeztették az elképzeléseiket egy fegyveres konfliktus esetére.³⁷

A fegyveres konfliktust közvetlenül megelőzően és a mozgósítás kezdeti időszakában a határőrizeti fegyveres szervezetek irányítása a Magyar Királyi Határrendőrségtől átkerült a határszéli csendőrséghez. A mozgósítás nyomán pedig a határ térségében felvonuló haderő – mint hadműveleti területen – átvette a közvetlen irányítást a határőrizetben részt vevő rendvédelmi testületek felett. Azokon a határ menti térségeken pedig, amelyek nem váltak hadműveleti területté, a határőrizetben résztvevő rendvédelmi testületek alárendeltségi viszonya változatlan maradt.³⁸

Ahhoz azonban, hogy a határőrizetben részt vevő rendvédelmi testületek a béke-határőrizetről viszonylag gyorsan és eredményesen áttérhessenek a fegyveres konfliktus esetén valószínűleg bevezetésre kerülő úgynevezett katonai határőrizetre, még békeidőben fel kellett készíteni ezen testületek határ menti alakulatait. Az előkészítés kiterjedt a személyi, a tárgyi és az irányítási feltételekre, illetve a rendszerre egyaránt.

A Magyar Királyi Csendőrség és a Magyar Királyi Pénzügyőrség személyi állományát úgy csoportosították át, hogy a Magyar Királyságnak az Osztrák–Magyar Monarchiával egybeeső határszakaszai mentén elhelyezkedő pénzügyőr szakaszokon és csendőrőrsökön olyan pénzügyőrök és csendőrök teljesítsenek szolgálatot, akik részesültek katonai kiképzésben, a hadra fogható korosztályokhoz tartoztak, és lehetőleg nem voltak nők. Számukra kötelező jelleggel bevezették a lövészetekkel egybekötött rendszeres katonai továbbképzést a haderő bázisain. A Magyar Királyi Pénzügyőrség azon határmenti szakaszain szolgálatot teljesítő pénzügyőrök, amely szakaszok hatósági területe hadműveleti területté vált, népfelkelő állományba kerültek. Így valósult meg a haderő kötelékébe kerülésük. A Magyar Királyi Csendőrség azon határszéli őrssein szolgálatot teljesítő csendőreit pedig, amely

³⁷ PARÁDI József – GÁSPÁR László: „A magyar határőrizeti szervek feladatai a katonai határőrizet történeti áttérés időszakában 1912–1914” *ZMKA Akadémiai Közlemények* 1987/134. 131–151.

³⁸ Lásd PARÁDI – GÁSPÁR (37. l.j.) 139–147.

őrsök hatósági területe hadműveleti területté vált, a belügyi tárca a haderőhöz vezényeltnek tekintette.

A mozgósítást illetően speciális helyzetben voltak a határ mentén élők. Az e területen élő hadköteles lakosságnak nem a haderő bevonulási központjaiba kellett bevonulnia. Az alapelv az volt, hogy helyben maradva haladéktalanul erősítsék a határőrizeti feladatok ellátásában részt vevő és a katonai határőrizetre átváltó rendvédelmi testületek helyi alakulatait. Az e térségben élő lakosságot és annak képességeit felmérték és igyekeztek „naprakészen” nyilvántartani. Nemcsak az érintettek fizikai és szellemi állapotát, illetve helyismeretét vették azonban figyelembe, hanem azt is, hogy milyen lehetőségekkel rendelkeztek, amit a katonai határőrizetre való áttérés időszakában hasznosítani lehetett. Nyilvántartásba kerültek a lovak, szállítóeszközök stb. Mozcósítás esetében a helyieket általában ezen eszközökkel együtt hívták be a határ menti bázisokra, amelyek a határszéli csendőr-őrsök voltak.³⁹

A katonai határőrizetre történő eredményes áttérés érdekében természetesen nemcsak a személyi, hanem a tárgyi feltételrendszerét is módosítani kellett. Mivel a katonai határőrizetre való áttérés terveiben a határszéli csendőrség szerepelt központi szervezetként, a határszéli csendőrőrsöket megerősítették. Ez abból állt, hogy az őrs-épületeket bővítették, hogy azok befogadóképessége gyarapodjon. Az őrsök épületegyütteseit pedig futóárkokkal, löállásokkal vették körül, valamint drótkadályrendszert is telepítettek. Az őrsök közvetlen környékét pedig – a rendszeresített személyi lőfegyverek (mannlicher-karabélyok) hatásos lőtávolságának megfelelő szélességben – a rejtőzködésre alkalmas, a kilövést nehezítő növényzettől megtisztították. Ezáltal biztosították, hogy a katonai határőrizet szempontjából kulcsfontosságú bázisokat, a határszéli őrsöket ne lehessen gyors rajtaütéssel megsemmisíteni. Felmérték továbbá, hogy a határ menti térségekben hol található olyan épületek, amelyek alkalmasak vagy alkalmassá tehetők a bevonulók felszerelésének a tárolására békeidőszakban, illetve ahol mozgósítás esetén a bevonultak elhelyezhetők. Ugyancsak fel kellett mérni a határ menti közlekedési és távközlési hálózatot, annak hosszát, objektumait és sebezhető pontját. Már békeidőben meg kellett tervezni azok őrzését és a biztonságos őrzés feltételeit (akadálymentesített járőrútvonalak, őrségi épületek kialakítása stb.) létrehozni. Fontosnak tartották a katonai határőrizetben résztvevők folyamatos hírósszeköttetését is. Ezért – mivel telefon, illetve távírdai

³⁹ PARÁDI JÓZSEF: „Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)* 1994/5. 13–17.

kiépített összeköttetés e térségben még a határszéli csendőrsők között sem állt rendelkezésre ebben az időben – a Magyar Királyi Csendőrség határszéli őrsait úgynevezett optikai távjelző készülékekkel látták el. Ezek kezelésére pedig az érintett őrsők személyi állományát a katonai képzés keretében készítették fel. Ezeket a készülékeket az őrsők a béke időszakában is használták.⁴⁰

A személyi és tárgyi feltételrendszer létrehozása nyomán kerülhetett sor – egy esetleges hadiállapot beállta esetén, amely 1914-ben be is következett – a katonai határőrizetre való eredményes átállásra.

A katonai határőrizetre való áttérés kezdeti időszakában a személyforgalmat nem akadályozták, mivel a cél az volt, hogy mindenki hazatérhessen. Ezt követően azonban a határokat lezárták. Fokozott figyelmet kellett fordítani a határ mentén felbukkanó idegenekre. A honvédelem tekintetében aggályos személyeket pedig izolálni kellett azoktól a tevékenységektől, amelyek a katonai határőrizetre hatást gyakorolhattak. Ilyenek lehettek például a helyi pályaudvarokon szolgálatot teljesítő MÁV-alkalmazottak stb. Azon személyeknek és áruknak a határon túlra juttatását pedig meg kellett akadályozni, akik (például hadkötelesek), illetve amelyek (például hajók, vasúti guruló raktér stb.) a honvédelem számára fontosak voltak.⁴¹ Az idegenek határ menti tevékenységének kísérése a határőrizetben részt vevő rendvédelmi testületek határ menti alakulataiban szolgálatot teljesítő személyi állománynak békeidőszakban is a feladatát képezte. E tevékenységet nem szabad alábecsülni. Ne feledjük, hogy – a Brusilov-offenzíva keretében – a Kárpátaljára 1916-ban betörő orosz haderő csapatai számára a legkiválóbb tájékozási adatok onnan származtak, hogy egy francia filmes stáb a háborút megelőzően filmet forgatott e területen. Csak a forgatás után derült ki, miután a stáb már eltávozott, hogy a filmforgatás csupán a francia haderő vezérkari főnöksége II. számú irodájának a Deuxième Bureau-nak, más néven Service de Renseignements-nak a művelete volt, amely a térség katonai feltérképezését tűzte ki célul.⁴²

A kivételes hatalom időszakában megvalósulásra kerülő katonai határőrizet tulajdonképpen azt jelentette, hogy már nem a békeidőszak határőrizeti metodikája szerint valósították meg a határőrizetet, de még nem is folytak támadó, illetve védelmi harcok. Ebből a szempontból elhanyagolható volt, hogy a határ mentén

⁴⁰ Lásd PARÁDI (39. l.j.) 15–17.

⁴¹ BODA József – PARÁDI József – REGÉNYI Kund Miklós: *1872 Felderítő-szolgálati utasítás. Anleitung zum Kundschafstdienste* (Budapest: Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság 2014) 70–116.

⁴² PILCH Jenő: *A hírszerzés és kémkedés története II.* (Budapest: Franklin Társulat 1936) 296.

felvonult-e az Osztrák-Magyar Monarchia hadereje, vagy sem. A lényeg az volt, hogy a konkrét támadó, illetve védelmi tevékenység elkezdődött-e, vagy sem. E helyzetből fakadóan a katonai határőrizet lényegét az alkotta, hogy megakadályozza az ellenséges felderítés tevékenységét és a haderő határra történő felvonulását elősegítő infrastruktúra állapotának a rongálását. Ennek a célnak felelt meg a katonai határőrizet lényege, melyet részben a helyi bevonulókkal, részben pedig megerősítésként az ország belsejében szolgálatot teljesítő rendvédelmi testületektől a határra irányított, elsősorban csendőrségi állományú személyekkel valósítottak meg.

A katonai határőrizetnek is fontos eleme volt – a békeidőszakhoz hasonlóan – az úgynevezett portyaszolgálat. A járőrök létszáma azonban jelentősen nőtt. Az 1-2 fős járőrök helyett 3-6 fős járőröket vezényeltek. A járőrözés egyik fő célja ugyan változatlanul a határon illetéktelenül átjutni szándékozók elfogása volt, az illetéktelenek köre azonban alapvetően megváltozott. Elsősorban a szomszédos ország fegyveres testületeinek a tagjaira terjedt ki. Az ellenséges haderők a járőreik által igyekeztek minél több és frissebb információ birtokába kerülni a túloldali határ menti területekről, illetve a határ menti magyar infrastruktúrát rongálni. A magyarországi járőrök feladata sem szorítkozott csupán a határon illetéktelenül átlépő fegyveres felderítő és diverzáns csoportok elfogására, illetve felszámolására. Ugyanúgy céljuknak tekintették a túloldali terület felderítését és a hadicélok rongálását, mint a szomszédaink a magyar térség kikémlelését és a fontosabb műtárgyak használhatatlanná tételét.⁴³

Emellett a katonai határőrizet feladatköre – a békeidőszak határőrizetéhez képest – kiegészült egy fontos teendővel. Nevezetesen a haderő felvonulásáig meg kellett védeni a határra vezető közlekedési infrastruktúrát és a határ menti azon objektumokat, amelyek hadi fontosságúak voltak. Ide tartoztak az utak, vasútvonalak, hidak, pályaudvarok, kikötők, a raktározásra és a csapatok elhelyezésére alkalmas épületek stb. Állandó őrséget kellett biztosítani a közlekedési csomópontokhoz és a fontosabb épületekhez. Emellett pedig úgynevezett vonalszakasz-őrsképeket kellett szervezni a fontosabb utak és vasútvonalak védelmére. Mivel a Magyar Királyságba a távírdai vonalakat a vasúti töltésekben helyezték el, ezért a távírdai vonalak külön őrzése indokolatlan volt.⁴⁴ Egy-egy kisebb térséghez pedig

⁴³ Lásd PARÁDI (39. l.j.) 13–17.

⁴⁴ PARÁDI Ákos: „A magyar rendvédelem civil szerveződései 1867–1945” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)* 2008/18. 64–87.

mobilizálható manővertartalékot is biztosítani kellett, hogy egy esetleges támadás esetén a helyi őrség ne maradjon erősítés nélkül.⁴⁵

Az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje csapatainak a határtérségre való felvonulása nyomán a magyar rendvédelmi testületeknek az ország belsejéből a határ mellé vezényelt személyi állománya visszatért az eredeti szolgálati helyére. A monarchiai haderő előrenyomulásának kezdetén pedig a népfelkelői állományba került pénzügyőrök a helyismeretükkel segítették az előrenyomulást. A határszéli csendőrség pedig az ellenségtől elfoglalt területen kialakított hadművelleti területnek az országhatárral érintkező peremén, a hadművelleti záróvonalon ellenőrizte a forgalmat, akadályozta meg az illetéktelenek átjutását. Abban az esetben pedig, ha az Osztrák–Magyar Monarchia csapatai visszavonulásra kényszerültek, a határőrizeti erőknek is vissza kellett vonulniuk a haderő csapataival. Abban az esetben pedig, ha az ellenséges haderő olyan időszakban támadott, amikor az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének csapatai nem tartózkodtak a határ mentén, a magyar határőrizeti erőknek – lesállítások beiktatásával – vissza kellett vonulniuk a magyarok által ellenőrzött területekre. Ebben az esetben az általuk használt objektumokat meg kellett rongálniuk, az iratanyagot pedig meg kellett semmisíteniük.⁴⁶

A katonai határőrizet a kor színvonalán kiválóan kidolgozott és jól működő szisztéma volt. Azok azonban, akik létrehozták, minden bizonnyal egyenes jelleműek lehettek, mivel nem számoltak a hátbatámadás lehetőségével. A Román Királyság ugyanis – az előző semlegességi nyilatkozatai ellenére – titokban felvette a kapcsolatot az ANTANT körökkel. Miután pedig az ANTANT odaigérte a Magyar Királyság azon részeit Romániának, ahol románok is laktak, a Román Királyság az első kedvező alkalommal belépett a háborúba az ANTANT oldalán. Románia azonban elszámította magát, mivel 1916-ban a központi hatalmak még nem voltak olyan gyengék, hogy a román offenzívára ne válaszolhattak volna. Az Osztrák–Magyar Monarchia és a Német Császárság csapatai felszámolták a román betörést és a román hadsereget, valamint megszállták Romániát.⁴⁷

Mindez azonban már nem segíthetett a magyar határőrizetben részt vevő rendvédelmi testületek határ menti alakulataiban szolgálatot teljesítőkön. A váratlan és – a magyar határőrizeti erökhöz képest – hatalmas túlerejű román hadsereg elől már nem tudtak visszavonulni. A körülfogott magyar határőrizeti szervezetek személyi állománya addig harcolt, amíg el nem esett.

⁴⁵ Lásd PARÁDI (39. l.) 13–17.

⁴⁶ Lásd PARÁDI (39. l.) 13–14.

⁴⁷ Lásd PARÁDI (39. l.) 16–17.

Székely Zoltán ■

Ügyfél-e a rendőr az intézkedésével szembeni panasz kivizsgálására irányuló eljárásban?

Bevezetés

A tanulmány célja, hogy rámutasson egy sajátos jogalkalmazási problémára, és javaslatot tegyen a megoldásra. Nevezetesen a jelenlegi szabályozás szerint a rendőri intézkedés elleni panaszt az érintett rendőrkapitány (első fokon), majd a megyei rendőr-főkapitányság vezetője (másodfokon) vagy a Független Rendészeti Panasztestület állásfoglalását követően az országos rendőrfőkapitány közigazgatási eljárásban vizsgálja ki. A bíróság előtt ugyan van lehetőség a felülvizsgálatra, de a bíróságnak csak kasszációs joga van, tehát ha a döntést jogszabálysértőnek találja, hatályon kívül helyezheti, és az eljáró szervet új eljárásra utasíthatja. A panaszos egyértelműen az ügyfél helyzetét foglalja el, de mi a helyzet azokkal a rendőrökkel, akik a megpanaszolt intézkedést végrehajtották? Számukra milyen lehetőség van annak bizonyítására, hogy a panasz megalapozatlan? Az elmúlt három évben kettő ilyen esetben láttam el jogi képviselőt az eljárás során, az egyik esetben a rendőr, a másik esetben a panaszos képviselőjében, ezek indítottak a téma behatóbb vizsgálatára. A jelenlegi, rendőrségi intézkedésekkel szembeni jogorvoslati eljárásrendet tartalmazó jogi szabályozás egyébiránt mindkét félnek problémát okoz. A panaszosban sokszor az a nézet alakul ki, hogy a rendőrség „védi a mundér becsületét”, míg a rendőrnek az az érzése, hogy a panaszosnak sokkal több joga van, mint neki, és igazából akárhogy intézkedik, nem neki adnak majd igazat. A rendőri szerv vezetőjének sem annyira könnyű a helyzete, mint gondolnánk, hiszen az ő vezetői munkájának is mércéje a beosztottai intézkedéseinek törvényessége, ugyanakkor

szintén kötelessége – az állampolgárok jogainak védelmében – feltárni és kivizsgálni a beosztottjai jogsértő intézkedéseit. Az intézkedő rendőr jelenleg a közigazgatási és a bírósági eljáráson is tanúként vesz részt egy olyan ügyben, amelynek kimenetelétől függően – a hivatásos szolgálati jogviszonyból adódóan – vele szemben az ügyben megállapított tényállás alapján fegyelmi eljárást indíthatnak, vagy egyéb szankciót alkalmazhatnak, de ugyanakkor jutalmat is kaphat, vagy ki is tüntethetik. Emiatt – tisztelet a kivételnek – ritka az elfogulatlan tanúvallomás. Viszont annak ellenére, hogy ügyféli pozíciójának törvényi feltételei fennállnak, mivel jogát, jogos érdekét személyes felelőssége révén az ügy érinti, az ügyféli jogállás nem illeti meg, ami véleményem szerint aggályos. Tanulmányomban ezt a problémát feszegetem az egyik, már lezárult ügy jogesetként történő feldolgozása tükrében, mert meggyőződésem, hogy az ellentmondást fel kell oldani.

Leszögezem, a jelen publikációnak nem az a célja, hogy a vizsgált jogesetben született jogerős döntést megkérdőjelezze, hanem az, hogy felhívja a figyelmet a vizsszásságra. Szintén fontosnak tartom kijelenteni, hogy nem a megállapított tényállást vagy a kiszabott fegyelmi szankciót vitatom, hanem az eljárásjogi szabályozás problémájára hívom fel a figyelmet. Éppen ezért a jogesetet is anonimizálva ismertetem, ugyanakkor a bibliográfiai hivatkozás szabályainak eleget teszek.

Tanulmányomat megalapozó kutatásaimat a vonatkozó uniós és magyar jogi szabályozás áttekintésével, a feldolgozott ügy iratainak vizsgálatával, a Független Rendészeti Panasztestület 2008–2011 közötti éves jelentéseinek elemzésével, valamint az érintettekkel folytatott – az ügyben történő részvételem és a kutatás idején történő – interjúk elkészítésének módszerével végeztem.

Jogeset bemutatása

K., O. és Sz. rendőrök szolgálatteljesítés közben igazoltatták F. R. francia állampolgárt. Az igazoltatott személy adatainak körözési nyilvántartásban történő ellenőrzésekor az adatbázis találatot jelzett. A jelzés szerint a személy ellen csalás bűncselekmény miatt indult büntetőeljárás lefolytatása érdekében elfogatóparancs volt érvényben. A rendőrök ezért a személyt előállították.¹ Az előállítás fogyanatosítása közben K. és O. rendőrök egy zárt helyiségben ruházatátvizsgálást hajtottak végre az előállítottan.² A ruházatátvizsgálás módját az intézkedés alá vont tolmács útján,

¹ Rtv. 33. § (1) bekezdés b) pont

² Rtv. 30. § (1) bekezdés

illetve a rendőrök által részére átadott formanyomtatványon írásban megpanaszolta. A formanyomtatványon írásos panaszát a Független Rendőri Panasztestület elérhetősége alá írta a panaszos, de a formanyomtatványt végül az érintett rendőri szerv nem küldte tovább, hanem saját hatáskörben vizsgálta ki.³

A rendőri szerv vezetője a panasz kivizsgálására irányuló közigazgatási eljárásban⁴ az intézkedő rendőröket tanúként meghallgatta,⁵ járőrjelentésüket iratként figyelembe vette. Mind a jelentésírásakor, mind a tanúként történő meghallgatás során az intézkedő rendőröknek – erre vonatkozó joguk nem lévén – nem állt módjukban a jelentésírást, illetve a tanúvallomást megtagadni,⁶ valótlan vallomás tétele, illetve valótlan állítás rendőri jelentésbe (közokiratba) foglalása esetén pedig bűncselekményt követtek volna el, erre egyébként vallomástételkor megfelelően figyelmeztették őket.⁷ A közigazgatási eljárásban megállapított tényállás alapján a rendőri szerv vezetője a panasznak helyt adó határozatot hozott,⁸ majd a megállapított tényállás alapján K. rendőrrel szemben fegyelmi eljárást indított.⁹ A szabályszerűen lefolytatott fegyelmi eljárás eredményeként K. rendőrt állományilletékes parancsnoka megrovás¹⁰ fenyítésben részesítette.¹¹

K. rendőr a fegyelmi eljárás során jegyzőkönyvbe mondva fellebbezést nyújtott be a közigazgatási eljárásban hozott határozattal szemben, mivel álláspontja szerint a tényállást a rendőri szerv vezetője csak a K. rendőr terhére róható körülmények tekintetében tárta fel. A fellebbezést a rendőri szerv vezetője érdemi vizsgálat nélkül, végzéssel utasította el, arra hivatkozva, hogy K. rendőrt az ügyféli jogok az eljárásban nem illetik meg.¹²

K. rendőr az elutasító végzést is megfellebbezte, ám a másodfokú hatóság a végzést helybenhagyta.¹³ Ezután K. rendőr közigazgatási döntés felülvizsgálata iránti kérelmet¹⁴ nyújtott be az illetékes bíróságon, amely nemperes eljárásban

³ Rtv. 92–93/B. §

⁴ Rtv. 93/B. § (1) bekezdés

⁵ Ket. 53. §

⁶ Ket. 53. § (2) bekezdés

⁷ Ket. 54. § (1) bekezdés

⁸ 29023/105-37/2011. P. számú rendőrségi irat

⁹ 1996. évi XLIII. törvény a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról (a továbbiakban: Hszt.) 128. § (1) bekezdése

¹⁰ Hszt. 123. § (1) bekezdés b) pont

¹¹ 29023/103/55-2/2011. Fe. számú irat

¹² 29023/627-3/2012. Ált. számú irat

¹³ 29000/105/114-5/2012. P. számú irat

¹⁴ Pp. 324–340/A. §

a döntést felülvizsgálta,¹⁵ a döntést – az elsőfokú határozatra is kiterjedően – megsemmisítette, és az eljáró hatóságot új eljárásra kötelezte.¹⁶ A bíróság álláspontja szerint a döntés azért volt törvénytörő, mert az eljáró hatóság érdemben nem vizsgálta meg az ügyféli jogállás lehetőségét.

Az eljáró elsőfokú hatóság a megismételt eljárásban a fellebbezést ugyanazon indokkal ismételten elutasította.¹⁷ K. rendőr természetesen fellebbezett, de a másodfokú hatóság az elsőfokú hatóság döntését ismételten helybenhagyta, azonban ezúttal megindokolta az ügyféli jogállás megtagadását.¹⁸ Az ismételten kérelmezett bírósági felülvizsgálat során a bíróság a megismételt elutasító végzést már megalapozottnak találta.¹⁹

Az alábbiakban szó szerinti részleteket idézek a megismételt elsőfokú határozat és a második bírói felülvizsgálatot lezáró végzés indokolásaiból.

„Amikor a határozatot hozó vezető a panasz elbírálása során azt vizsgálja, hogy a rendőrséggel szolgálati viszonyban álló személy a reá irányadó jogszabályi rendelkezéseket betartva járt-e el az intézkedés során, nem az intézkedést végrehajtó és a rendőrség közötti szolgálati viszony keretében állapít meg jogokat és kötelezettségeket, hanem az intézkedés alanya és a rendőrség között létrejött közigazgatási jogviszony körébe tartozó jogok és kötelezettségek felől dönt, közigazgatási határozatot hoz (1/1999. Közigazgatási jogegységi határozat).”

„[K. rendőr az F. R.-rel szemben] lefolytatott intézkedés során a hatóság tagjaként intézkedett, éppen ezért ügyféli jogok, így a fellebbezés joga sem illeti meg az általa folytatott eljárással szemben. A rendőr jogát vagy jogos érdekét közvetlenül az esetleges felelősség megindítására (sic!) irányuló eljárás érinti, amely során természetesen gyakorolhatja a szolgálati viszonyára irányadó törvényben – jelen esetben a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvényben – meghatározott eljárási jogosultságok teljes körét.”

„...kérelmezővel szembeni fegyelmi eljárás megindításának nem az az oka, hogy a rendőri intézkedés alá vont francia állampolgár panaszt tett, hanem az, hogy felmerült annak megalapozott gyanúja, hogy fegyvelemsértés történt. A fegyelmi eljárás megindítása ily módon elválzik a panaszügytől. Mindezek alapján nem álla-

¹⁵ 2005. évi XVII. törvény a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény módosításáról és az egyes közigazgatási nemperes eljárásokban alkalmazandó szabályokról

¹⁶ 15.Kpk.45.542/2012/2. számú végzés

¹⁷ 29029/627-8/2012/Ált. számú irat

¹⁸ 29000/105/114-10/2012. P. számú irat

¹⁹ 34.Kpk.44.906/2013/2. számú végzés

pítható meg az, hogy a kérelmező jogát, illetve jogos érdekét a panaszügyben hozott határozat érinti.”

Jogelemzés

Az elemzést azon hipotézis mentén építem föl, hogy az intézkedő rendőrt megilletik az ügyféli jogok, így azt mutatom be, mivel bizonyítható ezen feltételezésem. Őszintén remélem, hogy egy párhuzamos publikációban valamely kollégám az ellenkező hipotézist is részletesen kifejti, mert a konstruktív, tudományos érveket felvonultató vitánál jobb lehetőség a fejlődésre tudományterületünkön szerintem nincs.

Alapjogi korlátozás megléte, szükségességi-arányossági tesztje

Először is leszögezem, mivel alapjogot csak törvény, más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozhat,²⁰ az ügyféli jogállás megtagadása pedig a tisztes eljárásból való alapjogot²¹ korlátozza, ezért csak a vonatkozó törvényekben vizsgáltam, hogy létezik-e korlátja az intézkedő rendőr ügyféli jogállásának. Az alacsonyabb szabályzókat – beleértve a Kormánynak és tagjainak rendeleteit – nem vizsgáltam, mivel azok eleve nem lehetnek ellentétesek sem Alaptörvénnyel, sem törvénnyel.²² Fentiekből következik tehát, ha törvény olyan megfogalmazást tartalmaz, amely alapján az intézkedő rendőr a közigazgatási eljárásban az ügyféli jogállás feltételeinek megfelel, csak abban az esetben lehet tőle az ügyféli jogállás megtagadni, ha törvény e jogát kifejezetten korlátozza, továbbá a korlátozás megfelel a szükségesség és arányosság követelményeinek.²³

²⁰ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) (a továbbiakban: Alaptörvény), I. cikk

²¹ Alaptörvény XXIV. cikk (1) bekezdés

²² Alaptörvény T) cikk (3) bekezdés, 15. cikk (4) bekezdés, 18. cikk (3) bekezdés

²³ A korábban szükségesség-arányossági tesztrendszer megalapozó alkotmánybíróági határozatok az Alaptörvény 5. pontjánál fogva hatálytalanok ugyan, de az Alkotmánybíróság többször leszögezte, hogy a korábbi határozatokban kimunkált alapelvek mentén fog a jövőben is ítélni.

Ügyféli jogállás alapvető feltételeinek vizsgálata

Mindenekelőtt azonban az alapvető megfeleléségi tesztet kell elvégezni, azaz megvizsgálni, hogy a rendőr mint természetes személy az adott eljárásban megfelel-e az ügyféli jogállás kritériumainak, csak ezt követően érdemes vizsgálni azt, hogy rendőri mivolta ehhez képest korlátozza-e az ügyféli pozíció elfoglalásában. Ehhez két törvény rendelkezéseit kell megvizsgálnunk és értelmeznünk, az egyik az Rtv., a másik a Ket. A Ket. vizsgálata azért szükséges, mert az Rtv. úgy rendelkezik, hogy a panaszt közigazgatási eljárásban kell kivizsgálni.²⁴ A Ket. szabályaitól viszont a Ket. rendelkezései alapján csak akkor szabad eltérni, ha azt a Ket. kifejezetten megengedi, jogszabály legfeljebb a Ket.-ben nem szabályozott, de a Ket. szabályaival összhangban álló kiegészítő jellegű rendelkezéseket állapíthat meg.²⁵ Ezen rendelkezések nem tartalmazzák az Rtv.-ben szabályozott, panasz kivizsgálására irányuló eljárás esetére a Ket. szabályaitól való eltérést megengedő rendelkezést. Ebből következik, hogy az Rtv.-ben szabályozott eljárás során a Ket. ügyfélfogalmát kell alapul venni, ahhoz képest az Rtv. legfeljebb kedvezményesebb szabályokat állapíthat meg, bár egyes jogalkalmazók szerint a közigazgatási jog erősen diszpozitív jellegű, tehát annak szabályaitól semmilyen eltérés nem megengedett.

A Ket. alapvetően nagyon egyszerűen határozza meg az ügyfelek körét, az alapdefiníciót szó szerint is idézem: „Ügyfél az a természetes vagy jogi személy, továbbá jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet, akinek jogát vagy jogos érdekét az ügy érinti, akit hatósági ellenőrzés alá vontak, illetve akire nézve a hatósági nyilvántartás adatot tartalmaz.”²⁶

Ezen felül a Ket. ezen ügyfélfogalmat még ki is bővíti, bizonyos esetekben még a jog vagy jogos érdek ügygel kapcsolatos fennállását sem követeli meg, erre első sorban a nagy hatásterülettel rendelkező üzemi beruházások miatt van szükség.²⁷

Szintén kiterjeszti az ügyféli jogosultságot a Ket. azokra a hatóságokra vagy szakhatóságokra, amelyek feladatkörét az ügy érinti.²⁸ Ezen felül nyilatkozattételi jogot biztosít azoknak a civil szervezeteknek, amelyeknek a nyilvántartásba vett

²⁴ Rtv. 92–93/B. §

²⁵ Ket. 12–14. §

²⁶ Ket. 15. § (1) bekezdés

²⁷ Ket. 15. § (3) bekezdés

²⁸ Ket. 15. § (4) bekezdés

tevékenysége jog- vagy közérdekvédelmi jellegű, részükre a hatóság ügyféli jogállást is biztosíthat, amennyiben – a Ket. alapelveivel összhangban – célszerűbbnek látja.²⁹

Ugyanakkor korlátot is szab az ügyféli részvételnek: „...a hatósági döntés jogerőre emelkedésétől és végrehajthatóvá válásától számított, a törvényben meghatározott, legalább hat hónapos határidőn túl további ügyfél nem vehet részt az eljárásban. Ebben az esetben a határidő elmulasztása esetén igazolási kérelem benyújtásának nincs helye.”³⁰ Tehát itt egy anyagi jogi, jogvesztő határidőről beszélünk. Szintén korlátja az ügyféli jogállásnak, hogy „...az eljárás megindításáról szabályszerűen értesített ügyfél ügyféli jogainak gyakorlását törvény ahhoz a feltételhez kötheti, hogy az ügyfél az elsőfokú eljárásban nyilatkozatot tesz vagy kérelmet nyújt be. A nyilatkozat, illetve a kérelem tartalmi követelményeit a törvény vagy a felhatalmazása alapján kiadott kormányrendelet meghatározhatja.”³¹

A Ket. az ügyféli jogállás érvényesítésre bírói utat is biztosít. „Az eljárás megindítására irányuló kérelmet benyújtó ügyfélen kívüli ügyféli jogállást megtagadó végzés ellen önálló fellebbezésnek van helye.”³²

Végül, de nem utolsósorban az utolsó korlátja az ügyféli jogállásnak – természetes személy esetén – a cselekvőképesség, a természetes személynek akkor van eljárási képessége, ha a polgári jog szerint cselekvőképességgel rendelkezik. Az eljárásban való részvételét azonban még a korlátozottan cselekvőképes ügyfélnek is lehetőség szerint biztosítani kell, akár ügygondnok kirendelésével is, sőt, jogszabály kifejezetten is biztosíthatja. Ha a cselekvőképesség tárgyában kétség merül fel, az eljáró hatóság hivatalból vizsgálja az eljárási képesség meglétét, és ha annak hiányát állapítja meg, úgy az ügyfél helyett törvényes képviselőjét vonja be az eljárásba, illetve az erre vonatkozó iratok csatolásával ügygondnok kirendelését kéri, vagy ha törvény vagy kormányrendelet lehetővé teszi – az ügygondnok kirendelésére vonatkozó részletes szabályok meghatározásával –, maga gondoskodik ügygondnok kirendeléséről.³³

²⁹ Ket. 15. § (5)–(5a) bekezdés

³⁰ Ket. 15. § (6a) bekezdés

³¹ Ket. 15. § (6) bekezdés

³² Ket. 15. § (8) bekezdés

³³ Ket. 15. § (7) bekezdés

Cselekvőképesség és jogos érdek vizsgálata

A hivatásos jogviszony létesítésének és fenntartásának feltételei miatt gyakorlatilag kizárt, hogy a rendőr ne legyen cselekvőképes természetes személy.³⁴ Tehát csak azt kell megállapítanunk, hogy a rendőr jogát vagy jogos érdekét érinti-e a panasz kivizsgálásának mint közigazgatási eljárásnak az ügye. Álláspontom az, hogy természetesen igen: a rendőr előmenetele, megítélése egyértelműen azon múlik, hogyan látja el szolgálatát, köznapi nyelven fogalmazva, mennyire jól végzi a munkáját. Ezt a Hszt. bizonyos rendelkezései kifejezetten említik.³⁵ Néhány példát felsorolok, milyen kihatással lehet egy rendőrrre, ha megállapítják, hogy az intézkedésével szembeni panasz megalapozott:

- büntetőeljárást indítanak vele szemben;
- minősítése során alacsonyabb minősítést kap, ezért alacsonyabb beosztásba helyezik, illetményét lecsökkentik, vagy szolgálati viszonyát megszüntetik, elmarad magasabb beosztásba helyezése vagy előléptetése;
- fegyelmi eljárás keretében fenytést szabnak ki vele szemben, ennek következményeként elveszítheti rendfokozatát, csökkenhet az illetménye, alacsonyabb beosztásba helyezhetik, illetve szolgálati viszonyát megszüntethetik;
- magatartása miatt a jövőre vonatkozóan hivatásos szolgálatra méltatlannak ítélik, és szolgálati viszonyát megszüntetik.

Mindazonáltal ezzel nem azt akarom kifejezni, hogy ezen jogkövetkezmények alkalmazása ne lehetne jogszerű, sőt szükséges. Magam is kerültem olyan helyzetbe, hogy saját beosztottamról ki kellett mondanom, nem alkalmas arra, hogy rendőrként dolgozzon, és indítványoztam szolgálati viszonyának megszüntetését, ami meg is történt. Ugyanakkor a tisztességes eljárás követelményeinek itt is érvényesülnie kell. A gyakorlatban, ha a panaszt kivizsgáló közigazgatási eljárásban megállapítanak egy adott tényállást, a következő eljárásokban, például egy méltatlansági vagy egy fegyelmi eljárásban, illetve minősítés során a közokiratnak minősülő határozatba foglalt tényállás valódiságát minden esetben vélelmezni fogják. Ez nem is történhet másképp, hiszen közokiratról van szó, amelyet az ellenkező bizonyításáig valódinak kell tekinteni, teljesen bizonyítja a benne foglalt intézkedést vagy határozatot, továbbá az okirattal tanúsított adatok és tények valóságát,

³⁴ Lásd Hszt. 37. §

³⁵ Lásd Hszt. 48. §, 53. §, 56. § (2) bekezdés a) pont, 68. § (1) bekezdés, 70/B. §, 71. §, 76. §, 79. §, 82-83. §, 119-141. §, 149/A-149/C. §, 199. §, 7. számú melléklet

ügyszintén az okiratban foglalt nyilatkozat megtételét, valamint annak idejét és módját.³⁶

A leírtak tükrében egyértelmű, hogy a rendőrnek jogos érdeke fűződik az ügy kimeneteléhez. Mivel a rendőr természetes személy, cselekvőképes (különben nem lehetne rendőr), és jogos érdekét az ügy érinti, a Ket. ügyfélfogalma alapján ügyfélnek tekintendő abban az ügyben, amelyben az ő intézkedése elleni panaszt vizsgálják közigazgatási eljárás keretében. A Ket-hez fűzött kommentár alapján a törvény (tehát valamennyi törvény) az általános ügyfélfogalommal összhangban értelmezendő, nem értelmezhető akként, hogy a Ket. 15. § (1) bekezdése alapján ügyféli jogosultsággal, tehát joggal vagy jogos érdekekkel rendelkező személyt kizárjanak az eljárásból.

Összeférhetlenség vizsgálata

Ezek után egyértelműen már csak akkor lehet arról beszélni, hogy a rendőr ügyfélként nem vehet részt az intézkedésével szembeni panaszt kivizsgáló közigazgatási eljárásban, ha ezt számára törvény kifejezetten megtiltja, vagy az ügyféli jogállásból ezen ügycsoportra kizárja. A tiltás meglétét három törvényben vizsgáltam meg: a Ket. kizárási szabályaiban, a Hszt.-ben és az Rtv.-ben.

A Ket. nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely kifejezetten kizárná a rendőrt az ügyféli jogállásból. A Ket. kizárássra vonatkozó koncepciója egyébként sem azon alapul, hogy az ügyféli jogokat vonná meg az eljáró hatóság tagjaitól, éppen ellenkezőleg, ügyféli jogállásukat meghagyva az ügy elintézéséből, tehát a hatósági jogkörök gyakorlásából zárja ki őket.³⁷ E tekintetben érdekes a Ket.-nek azon rendelkezése, miszerint nem csak az a személy, akinek jogát vagy jogos érdekét az ügy közvetlenül érinti, továbbá az, aki az ügyben tanúvallomást tett, hatósági közvetítőként, az ügyfél képviselőjeként, hatósági tanúként vagy szakértőként járt el, valamint a szemletárgy birtokosa az, akit ki kell zárni az ügy elintézéséből. Szintén kizárja ugyanis azokat a hatóságokat, amelyeknek jogát vagy jogos érdekét az ügy érinti.³⁸ E tekintetben érdekes lehet az a kérdés, hogy vajon az intézkedést végrehajtó rendőri szerv nem eshet-e a kizárás e rendelkezésének hatálya alá, de a hipotézis

³⁶ Pp. 195. §

³⁷ Ket. 42. §

³⁸ Ket. 42. § (4) bekezdés

tekintetében ez irreleváns, ezért nem vizsgálom részletesebben. Az azonban minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy a Ket. kizárásra vonatkozó szabályai nem vonják – és természetükből adódóan nem is vonhatják – meg az ügyféli jogállást senkitől, így az intézkedő rendőrtől sem.

A Hszt. tekintetében elsősorban az alapjogi korlátokat vizsgáltam, mivel itt merülhet fel olyan, hivatásos állományúra vonatkozó törvényes korlátozás, amelyből eredően a panasz kivizsgálására irányuló közigazgatási eljárásban a megpanaszolt intézkedést végrehajtó rendőr ügyféli jogállásra jogosulatlan lenne. A Hszt. alapjogi korlátozásai a szabad mozgás és a tartózkodási hely szabad megválasztása, a gyülekezési, egyesülési jog, a véleménynyilvánítás szabadsága, az anyanyelvhasználat, a választójog, a munka és foglalkozás szabad megválasztása, valamint a művelődéshez való jog, a tudományos és művészeti élet, a tanulás és a tanítás szabadsága területén érvényesülnek.³⁹ A Hszt. a törvény előtti egyenlőség alapjogát⁴⁰ ezeken túl nem korlátozza, tehát a Ket. ügyfélre vonatkozó rendelkezései a hivatásos állományú rendőrré éppen úgy alkalmazandók, mint bármely másik állampolgár esetében. Kiemelem továbbá, hogy még a Hszt. alapjogokat korlátozó rendelkezései is meg kell, hogy feleljenek a szükségesség és arányosság elvének.⁴¹ A Hszt. rendelkezéseit ezen túl egyébiránt már csak azért sem érdemes vizsgálni, mert a bíróságok következetes álláspontja az, hogy a panasz kivizsgálása nem tartozik a szolgálati jogviszony alá, tehát a Hszt. egyéb rendelkezései nem alkalmazhatók, azok alkalmazására nem is a panasz kivizsgálása során, hanem a már fent említett módon, a kivizsgálást lezáró közigazgatási hatósági aktus közokiratként való felhasználásával kerül sor. „Amikor a határozatot hozó vezető a panasz elbírálása során azt vizsgálja, hogy a rendőrséggel szolgálati viszonyban álló személy a reá irányadó jogszabályi rendelkezéseket betartva járt-e el az intézkedés során, nem az intézkedést végrehajtó és a rendőrség közötti szolgálati viszony keretében állapít meg jogokat és kötelezettségeket, hanem az intézkedés alanya és a rendőrség között létrejött közigazgatási jogviszony körébe tartozó jogok és kötelezettségek felől dönt, közigazgatási határozatot hoz.”⁴²

³⁹ Hszt. 14-26. §

⁴⁰ Alaptörvény XV. cikk (1)–(2) bekezdés

⁴¹ Hszt. 14. §

⁴² LB 1/1999. számú KJE határozata

Hangsúlyozom, attól, hogy a közigazgatási jogviszony egyébként a panaszos és a rendőrség között jött létre, bárki más, akinek jogát vagy jogos érdekét az ügy érinti, ügyfélként beléphet az adott ügybe, és ennek a jognak vagy jogos érdeknek nem kell közvetlennek sem lennie, tehát a jog vagy jogos érdek áttételesen, a jelen ügy alapján bekövetkező másik folyamat révén is érintett lehet, az ügyfélfogalmat tehát tágan kell értelmezni. Továbbá a közigazgatás általános szabályai nem hagyhatók figyelmen kívül akkor sem, ha törvény vagy rendelet az adott eljárásra részletszabályokat állapít meg, az ügyfelek köre ilyen esetben sem korlátozható a hatóságok által, semmilyen megfontolásból.⁴³

Végül pedig megvizsgálom az Rtv. jogorvoslatra vonatkozó rendelkezéseit, bár ezek a fentiek alapján akkor sem rendelkezhetnének érvényesen az ügyféli jogállás korlátozásáról, ha valóban megtennék. Azonban ilyen korlátozást az Rtv. nem tartalmaz. Az ügyféli jogállás tekintetében, ha a személynek a rendőri intézkedés alapvető jogát sértette, akkor választása szerint panasszal fordulhat az intézkedő rendőri szervhez, vagy kérheti, hogy a Független Rendészeti Panasztestület vizsgálata és állásfoglalása után az intézkedő rendőri szerv országos vezetője bírálja el a panaszát.⁴⁴ Amennyiben az intézkedés nem járt alapjogi sérelemmel, de jogát vagy jogos érdekét érintette, akkor az intézkedő rendőri szervhez fordulhat panaszával.⁴⁵ A panaszt közigazgatási eljárásban kell elbírálni, melyre vonatkozóan az Rtv. különös szabályokat – a Független Rendészeti Panasztestület vizsgálati jogosultságai kivételével – nem állapít meg.⁴⁶ Ez azonban nem jelenti azt, hogy az eljárás kezdeményezésére jogosultak körén kívül eső személy ügyfélként ne kapcsolódhatna be az eljárásba, hiszen például építésügyi engedélyezési eljárásokban is lehet ügyfél az, aki egyébként az eljárást nem indíthatná meg, mert a kérdéses ingatlan felett nem rendelkezik, ám annak sorsa jogát, jogos érdekét érinti. Erre alapozva tehát szintén nem lehet az intézkedő rendőrt az ügyféli jogállásától megfosztani vagy azt tőle megtagadni. Ezt a jogorvoslati rendszert megreformáló törvényjavaslat miniszteri indokolása is alátámasztja, tehát a jogalkotói szándék is egyértelmű a kérdésben: „A reform egyik elemeként a panaszmechanizmus hatályos szabályozását megtartva egyértelművé teszi, hogy

⁴³ FÜLÖP Sándor: *A Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosának beszámolója 2008–2009* (Budapest: Országgyűlési Biztos Hivatala 2010) 209.

⁴⁴ Rtv. 92. § (1) bekezdés

⁴⁵ Rtv. 92. § (2) bekezdés

⁴⁶ Rtv. 93/A–B. §

az eljárásra a közigazgatási hatósági eljárás szabályai alkalmazandók. Ugyanakkor a törvényjavaslat abban is előrelép, hogy a jogorvoslati lehetőséget mindenkinek biztosítja, akinek az intézkedés jogát vagy jogos érdekét érinti, hasonlóan a közigazgatási hatósági eljárás ügyfélfogalmához.”⁴⁷

Tehát az Rtv. sem szolgáltat semmilyen jogalapot arra, hogy az intézkedő rendörnek ne lehetne ügyféli jogállása abban a közigazgatási ügyben, melyben az ő intézkedését vizsgálják. Az sem lehet erre kellő indok – különösen, mint bemutattam, mert egyébként nincs rá törvényi felhatalmazás –, hogy a jogait más eljárásokban gyakorolhatja.

Megállapítások

Mindent összevetve úgy vélem, hipotézisemet, miszerint a rendőri intézkedéssel szembeni panaszt kivizsgáló közigazgatási eljárásban a rendőrtől az ügyféli jogokat törvényesen megtagadni nem lehet, bebizonyítottam. Tehát fenntartom azon álláspontomat, hogy a jelenlegi jogi szabályozás és az erre épülő jogalkalmazói gyakorlat miatt sérül az Alaptörvény XV. és XXIV. cikke, valamint a Ket. 2. § (2) bekezdése és 15. § (1) bekezdése. Ugyanakkor ismételten felhívom a figyelmet arra, hogy ez nem a döntést meghozó hibájából, hanem a jogszabályi környezet nem megfelelő kialakításából ered. E tekintetben különösen szerencsétlen megoldásnak tartom azt is, hogy a rendőri szerv vizsgálja ki a rendőri intézkedéssel kapcsolatos panaszokat, még úgy is, hogy alapjogi sérelemre hivatkozás esetén a Független Rendészeti Panasztestület a döntés előtt állást foglal a kérdésben.⁴⁸ Már a Független Rendészeti Panasztestület is több esetben rámutatott, az Rtv. jelenlegi jogorvoslati eljárása a rendőri szerv országos vezetőjét nem kötelezi a Független Rendészeti Panasztestület állásfoglalásának figyelembevételére, mindössze köteles indokolni az attól való eltérést.⁴⁹ Ez rendszeresen oda vezetett, hogy az eltérés indokolásának pusztán formálisan, tartalom nélkül tesznek eleget. Emiatt félok, hogy a rendőri vezetők egyes ügyekben egyszerűen félreteszik a testület álláspontját, hiszen az indokolásnak formailag eleget tettek, ugyanakkor nem köte-

⁴⁷ Rtv. módosítására irányuló T/2916. számú törvényjavaslat miniszteri indokolása [2007. évi XC. tv.] 45.

⁴⁸ Rtv. 93/A. § (6) bekezdés

⁴⁹ Rtv. 93/A. § (7) bekezdés

lesek érdemben megindokolni az állásponttól történő eltérésüket.⁵⁰ Ezen eltérések volumene tekintetében felhívom a figyelmet a Független Rendészeti Panasztestület éves beszámolóiban szereplő statisztikai kimutatásokra, melyek alapján látható, hogy a Független Rendészeti Panasztestület által megalapozottnak ítélt panaszok esetében is jelentős az aránya az országos rendőri vezetés által elutasított beadványoknak.

A Független Rendészeti Panasztestület beszámolója szerint:

- 2008. évben 176 rendőri intézkedés elleni panaszból 106 eset érintett alapjogot, ebből 68 esetben állapított meg valamilyen alapjogsérelmet. Az összes eset 38 százalékában (40 eset) az alapjogsértés súlyos, míg 26 százalékában (28 eset) csekély fokú volt. Az érdemi vizsgálatot igénylő ügyek (áttétel, megküldés ORFK-ra és megszüntetés) együttes aránya az összes ügghöz (176 eset) képest: 64 százalék (112 eset, alapjog és alapjogot nem sértő ügyek együtt), míg az érdemi vizsgálatot nem igénylő ügyek (elutasítás, elutasítás és áttétel) aránya az összes ügghöz képest: 36 százalék (64 eset). Az ORFK-ra megküldött, összesen 40 ügyből a beszámoló készítéséig 37 ügyre vonatkozóan érkezett visszajelzés a Testülethez. Ezek 24 százalékában (9 eset) az országos rendőrfőkapitány a panasznak helyt adott, 57 százalékban a panaszt elutasította (21 eset), míg 19 százalékban (7 eset) a panaszt részben találta megalapozottnak.⁵¹
- 2009. évben 457 rendőri intézkedés elleni panaszból az érdemi vizsgálatot igénylő ügyek (áttétel, megküldés ORFK-ra) együttes aránya az összes ügghöz képest: 55 százalék, az érdemi vizsgálatot nem igénylő ügyek (elutasítás, elutasítás + áttétel, megszüntetés) aránya az összes ügghöz képest 45 százalék volt. Az érdemben vizsgált esetek (234 ügy) 50 százalékában történt (118 esetben), 36 százalékában nem történt alapjogsértés (84 eset), és 14 százalékában nem állapítható meg, hogy az intézkedés alapjogot sértett-e (32 eset). Az ORFK részére megküldött ügyekből (54 eset) az ORFK 37 esetben adott helyt a panasznak (68 százalék).⁵²

⁵⁰ *A Független Rendészeti Panasztestület beszámolója a 2008–2010. évi tapasztalatairól.* Jelentés (Budapest: Független Rendészeti Panasztestület 2011) 71. www.panasztestulet.hu/files/08-10_beszamolo.pdf

⁵¹ *A Független Rendészeti Panasztestület beszámolója a 2008. évi tapasztalatairól.* Jelentés (Budapest: Független Rendészeti Panasztestület 2009) 55–72. www.panasztestulet.hu/files/2008_tajekoztato.pdf [2014-04-01]

⁵² *A Független Rendészeti Panasztestület beszámolója a 2009. évi tapasztalatairól.* Jelentés (Budapest: Független Rendészeti Panasztestület 2010) 77–97. www.panasztestulet.hu/files/2009_tajekoztato.pdf [2014-04-01]

– 2010. évben összesen 531 panasz érkezett a Testülethez, melyből 512 esetben van információ arról, hogy ki küldte a panaszt. A rögzített esetek 54 százalékában (230 eset) történt alapjogsértés, 39 százalékában nem történt alapjogsértés, továbbá az esetek 7 százalékában nem állapítható meg. Az ORFK 134 megküldött panaszából 18-nak adott helyt (14 százalék), míg a fogantató rendőri szervek 202 esetben adtak érdemi választ, ebből 36 esetben adtak helyt a panasznak (14 százalék), összesen tehát (első vagy másodfokon) 54 esetben (10 százalék) adtak részben vagy egészben helyt a panaszoknak.⁵³

A fenti beszámolókat összességében vizsgálva azt állapítottam meg, hogy a fenti három évben a Független Rendészeti Panasztestület által megalapozottnak tekintett és az országos rendőri vezetés részére továbbított panaszok 46 százalékának végül az országos rendőri vezető nem adott helyt.

Véleményem szerint ez a bizonytalan jogértelmezésnek, a következtelen eljárásrendnek és annak az egyébként el nem ítélt rendőri vezetői hozzáállásnak a következménye, hogy ha lehetséges, akkor megvédi a saját és beosztottai igazát. Ez egyébként teljesen helyénvaló, de nem a döntést hozó hatóság szerepében, mert ott még a legteljesebb körű, egyértelmű, megdönthetetlen bizonyítás és teljesen pártatlan, jogszerű és tisztességes eljárás esetén is támadási felületet nyújt. Pont emiatt szerintem ezt a kérdést nem lenne szerencsés egyszerűen azzal megoldani, hogy akkor a rendőr lehessen ügyfél a jelenlegi eljárásrendben.

Szintén kérdéses a civil kontroll érvényesülése is ott, ahol valójában a civil kontroll szerepét játszó testület csak egy, akár figyelmen kívül hagyható véleményt ad, míg a kontrollt magát az érintett egyenruhással előjárói viszonyban álló másik egyenruhás döntése gyakorolja.

A helyzet alapvetően (jog)bizonytalanságot eredményez, és hosszú távon bizonyosan rombolja a rendőri szervbe vetett bizalmat, úgy az intézkedéssel érintett állampolgárok, mint az intézkedő rendőrök szempontjából. Fontos, hogy a rendőri intézkedésekkel kapcsolatban valóban érvényesüljön a civil kontroll, ráadásul úgy, hogy ez közben nem jár a rendőr mint ember és polgár jogainak aránytalan sérelmével.

⁵³ A Független Rendészeti Panasztestület beszámolója a 2010. évi tapasztalatairól. Jelentés (Budapest: Független Rendészeti Panasztestület 2010) 77–97. www.panasztestulet.hu/files/2009_tajekoztato.pdf [2014-04-01]

A probléma feloldása érdekében a rendőri intézkedésekkel szembeni jogorvoslat rendszerét át kell tekinteni, és ezeket a problémákat – lehetőleg jogalkotás útján – ki kell küszöbölni, és meg kell teremteni egy olyan új eljárásrendet, amely kiküszöböli ezen anomáliákat, melyek végül ténylegesen rengeteg felesleges gondot és idegeskedést okoznak mindenkinek, legyen az intézkedő rendőr, szolgálati előljáró vagy panaszos.

Javaslatok

Az alábbiakban összefoglalom a probléma megoldására felvetni kívánt javaslataimat, mert nem az motivált a kutatás megkezdésekor, hogy mindenáron bebizonyítsam, valaki hibázott, vagy akár az egész rendszer hibás. Ezen probléma nem a betegség maga, hanem a tünet, a rendszer elemei egymáshoz való inkompatibilitása által generált jelenség.

Javasolom az alapvető jogok biztosánál kezdeményezni a fenti jogi helyzet alapjogi vizsgálatát és szükség esetén az utólagos normakontrollra előterjesztést az alábbi kérdésekben:

- Sérti-e a rendőr törvény előtti egyenlőséghez és tisztességes eljáráshoz való alapjogát, ha az intézkedésével szemben benyújtott panaszt kivizsgáló közigazgatási eljárásban az ügyféli jogot tőle megtagadják?
- Sérti-e a panaszos tisztességes eljáráshoz való alapjogát az, hogy a rendőri szerv országos vezetője nem köteles érdemben megindokolni, ha határozatában eltér a Független Rendészeti Panasztestület által adott állásfoglalástól?
- Sérti-e a bírói út igénybevételének alapjogát,⁵⁴ hogy a bíróságnak azokban az ügyekben sincsen reformatórius jogköre, ahol az elsőfokú közigazgatási határozattal szemben csak a bírói út igénybevételével lehet jogorvoslattal élni?⁵⁵
- A fenti vizsgálatok eredményét is figyelembe véve a rendőri intézkedésekkel szembeni jogorvoslati rendszert az alábbiak szerint javaslom átalakítani:
- A jövőben a rendőri intézkedéssel szembeni panaszokat első fokon a Magyar Rendészeti Kamara, másodfokon a Független Rendészeti Panasztestület közigazgatási eljárásban vizsgálja ki.

⁵⁴ Alaptörvény XXVIII. cikk (7) bekezdés

⁵⁵ Ket. 93/A. § (9) bekezdés

- A kivizsgálás során külön vizsgálat nélkül ügyféli jogállás illesse meg a panaszost, az intézkedő rendőröket, az érintett rendőri szervet, egyébiránt az ügyféli jogállásra a Ket. szabályait kell alkalmazni, az intézkedéssel szemben panaszra ne csak az intézkedéssel érintett legyen jogosult, hanem bárki más is, akinek jogát vagy jogos érdekét az ügy érinti.
- Ha a vizsgálatban panaszos mellett az intézkedő rendőr, illetve a rendőri szerv is ügyfélként részt vesz az eljárásban, akkor meg kell kísérelni a békéltetést, ha ez sikeres, az ügyet meg kell szüntetni.
- A másodfokú döntéssel szemben közigazgatási per útján legyen helye jogorvoslatnak, ahol a bíróság reformatórius jogkörrel is bír.
- Megítélésem szerint továbbá az eljárás sikeres lefolytatásához szükséges, hogy a Kamara, illetve Testület ne csak a rendőrség által produkált dokumentumokból dolgozzon, hanem nyomozati jogosítványok birtokában szükség esetén maga vizsgálja ki legalább a nagyobb jelentőségű ügyeket.
- A határozatokat anonimizálva közzé kell tenni (jelenleg ez csak az ORFK-FRP ügyek esetében történik meg), és a rendőri állomány részére az intézkedéstaktikai vagy jogismereti képzések keretében oktatni kell.
- Be kell vezetni a hivatalból történő eljárást, a parancsnokok a parancsnoki kivizsgálások során észlelt alapjogi sérelmek és jogszabálysértések esetén hivatalból indítsák meg az eljárást.

*

A fenti javaslatcsomag gyakorlatilag kiteljesíti a civil kontrollt a rendőri intézkedésekkel szembeni panaszok kivizsgálása felett, ugyanakkor letisztázza a szerepeket is. Az általam javasolt eljárásban a panaszos panaszát első fokon a szakmai kamara vizsgálja ki – ami bevett európai és hazai hagyomány más szolgáltatási ágakban –, másodfokon pedig egy független civil testület. A rendőrség szakmai érdekeit, a rendelkezésre álló információkat, illetve az intézkedő rendőr saját álláspontját pedig ügyfélként érvényesítheti az eljárásban, megteremtve a fegyveregyenlőséget a felek között.

Meggyőződésem, hogy egy ilyen jogorvoslati rendszer hosszú távon javíthatja az állampolgárok rendőrségbe vetett bizalmát, ugyanakkor erősíti az alárendelt és a feljebbvaló közötti kapcsolatot is, hiszen a parancsnokok így kiállhatnak az embereikért anélkül, hogy jogszabályi vagy erkölcsi kötelezettségeiket meg kellene szegniük ennek érdekében. Mégpedig ezeken a területeken nagy szükség van a fejlődésre, kölcsönösen ki kell építeni a bizalmat, a megbecsülést, a tiszteletet, és erre a legjobb kiindulási alap a fair play szabályainak lefektetése.

Végezetül megragadom az alkalmat, hogy köszönetemet fejezzem ki mindazon kollégáknak, akik e tanulmány megalkotásában részt vettek, kezdve K. rendőrtől a rendőri szerv vezetőjén át az ügy előadójáig, a fegyelmi tisztig és a rendőri szerv jogtanácsosáig, sőt igazából az a helyes, ha magát F. R. francia állampolgárt is beleveszem, hiszen ez a mű nem jöhetett volna létre, ha anno nem panaszozza meg azt a bizonyos intézkedést. Őszintén bízom benne, hogy a részt vevő felek által kiállt viszontagságok nem voltak hiábavalók.

Vedó Attila ■

A Magyar Királyi Csendőrség az európai csendőr-testületek családjában

A csendőrség intézményének kialakulása

A kontinentális Európa rendvédelmi testületei közül kétségtelenül a legnagyobb hatású és legrégebbi történelmi gyökerekkel rendelkező szervezettípus a csendőrség. A francia mintaszervezet eredményei és hatékonysága a XIX. században az európai államok döntő többségét arra ösztönözték, hogy saját csendőrséget hozzanak létre.

Franciaországban már 1221-ben a katonai rendőrség egy korai típusaként külön e célra rendszeresített nyomozó őrmesterek tevékenykedtek a hadseregben. A francia hadseregben a háborús területen fosztogató zsoldosok megjelenése tette szükségessé a rendfenntartó katonai alakulatok létrehozását, akik úgy a saját, mint a megszállt területek lakosságát hivatottak voltak megvédeni. Fülöp Ágost e jogkört – külön e célra létrehozott szervezet – a Maréchassée kezébe helyezte. A francia hadsereg rendfenntartó szervezetét és ennek tagjait egyaránt így nevezték. A szervezet vezetője a „Prévot des Maréchaux”, a marsallok felügyelője volt.¹ Maga a „maréchaussée” kifejezés két szó összetételéből keletkezett: a „maréchal” lovasági őrmestert, a „chaussée” országutat jelent, ezért egyes források „útcsendőrségnek” is fordítják.²

■ Doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Doktori Iskola

¹ ÖRY Károly: „A Maréchaussée-től a Gendarmerie Nationale-ig. A Francia Nemzeti Csendőrség történelmi előzményei” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)* 1997/8. 75–77.

² NEMESSZEGHY László: „Külföldi csendőrségek. A francia csendőrség története” *Csendőrségi Lapok* 1929/6. 158–159.; 1929/7. 185–186.; 1929/8. 216–217.; 1929/9. 240–241.; 1929/10. 273–275.;

A maréchaussee hatásköre – a polgári lakosság kérelmére – fokozatosan kiterjedt a hadművelleti területeken kívül eső térségekre háborúban, majd a béke időszakában is. Több száz éves fejlődés eredményeként a francia vidék rendvédelmi testületévé vált, amely fejlődése során számos szervezetváltoztatáson esett át. A nagy francia forradalmat megelőzően a testület új nevet kapott. A maréchaussee elnevezést gendarmerie-re változtatta az uralkodó. A forradalom ugyan – más korábbi királyi szervezethez hasonlóan – a csendőrséget is elsöpörte, azonban rövid időn belül újra létrehozták a testületet. A szervezet akkor indult virágzásnak, amikor Bonaparte Napóleon átvette a hatalmat, és az államszervező munkáját kiterjesztette a csendőrségre is. Napóleon bukását követően a testület – átszervezésekkel ugyan, de – továbbra is a vidék rendvédelmi szervezete maradt.³

A XIX. század végére a francia csendőrség szervezete megszilárdult, a fegyvernemek közötti helye véglegesen tisztázódott. A háborúk és forradalmak során nyújtott önfeláldozó és hősiesség helytállása elismeréseként a csendőrséget elsőbbség illette meg a hadsereg valamennyi fegyvernemével szemben, melynek jeléül a csendőregységek díszelgéskor a jobb szárnyon álltak fel, menetben pedig mindig az élen meneteltek.⁴ A csendőrségi ügyeket a Hadügyminisztérium „Direction de Gendarmerie” (Csendőrsztály) részlege felügyelte és irányította. Maga a csendőrségi szervezet több részből állt: a csendőrségre vonatkozó törvények és rendeletek külön sorolták a vezérkart mint valamennyi szervezeti elemet irányító egységet. A csendő vezérkar alárendeltségébe egyrészt az anyaországi és korzikai csendőrség, másrészt Algír, Tunisz és Marokkó tartományok csendőrségei, harmadrészt a gyarmati csendőrkülönítmények, negyedrészt pedig a Köztársasági Gárda tartozott. A Francia Köztársaság Elnökének 1928. XII. 1-jén kelt „A csendőrség szervezetének módosításáról” szóló rendelete hat részre tagolta a csendőri szervezetet.⁵

1929/11. 305–306.; 1929/12. 335–366.; 1929/13. 367–368.; 1929/14. 406–407.; 1929/15. 433–434.; 1929/16. 475–476.; 1929/17. 502–504.

³ Lásd ÖRY (1. lj.)

⁴ TIHANYI Ferenc: „Külföldi csendőrségek. A francia csendőrség” *Csendőrségi Lapok* 1925/10. 168–169.; 1925/11. 189–191.; 1925/12. 213–215.

⁵ 1. Különleges vezérkar

2. A megyei csendőrség, amely légiókból és önálló századokból állt a szolgálat anyaországi és észak-afrikai ellátására.

3. Különítmények a gyarmatok, fennhatóság alatt álló, mandátumot nyert és megszállt területek csendőri szolgálatára.

4. A Párizsi Köztársasági Gárda Légiója

5. A Mozgó Köztársasági Gárda légiói

Az 1920-as évek végén a francia csendőrség anyaországi és korzikai létszáma összesen 24 000 főt tett ki, melyből 7000 fő lovas, 17 000 fő pedig gyalogos csendőr volt. Az első világháborúig ezt a létszámot egészítette ki a többször megszüntetett és átszervezett Mobil Csendőrség („Gendarmerie Mobile”) 2000 fős ereje.⁶

Az anyaországi csendőri szervezet sectionnak nevezett magasabb egységekre tagozódott, melyek diszlokációja a katonai körzetek beosztását követte. A section élén egy csendőrtábornok áll, aki több légió felett rendelkezik. A több megyére kiterjedő illetékességi területű csendőrlégiók élén ezredes vagy alezredes állt. Az ország területét 24 légió fedte le a katonai parancsnokságok illetékességéhez igazodva. Külön légiót alkotott Párizs és Elzász-Lotaringia csendőrsége. Az anyaországi csendőrség területi alapegységei a megyénként diszlokáló századok (compagnie) voltak. A századot őrnagy vezette. A századszint alatt szerveződött a szakaszparancsnokság, ami járási szintnek felelt meg. A századonként változó számú szakaszokat százados, főhadnagy vagy hadnagy vezette. A szervezet alacsonyabb szintjein csendőrtisztek már nem teljesítettek szolgálatot. A csendőrség alapeleme az őrs (brigade) volt, amely rendszerint 5 főből állt, és őrmester vagy tiszthelyettes vezette. Érdekes, hogy egy állomáshelyen több brigade is diszlokálhatott, akik saját parancsnokuknak voltak alárendelve, egyszemélyi vezetőjük nem volt. Előfordult, hogy egy őrsállomáson kevesebb mint 5 fő állomásozott. Ez az állomány ekkor nem alkotott külön brigade-ot, hanem a legközelebbi brigade-tól kerültek vezénylésre.⁷ Az őrsök gyalogos, lovas vagy vegyes állománnyal működtek egészen a motorkerékpárok és gépkocsik rendszeresítéséig.

Az anyaországi mintát követő gyarmati csendőrkülönítmények rendszerint századszinten szerveződtek, és létszámuk nagyon alacsony volt. A szenegáli különítmény például összesen 85 főből állt, a szíriai pedig a folyamatos toborzás ellenére 40 fő körüli létszámmal működött. Bár a népszerű csendőrségi hetilapok rendszeren népszerűsítették a gyarmati szolgálatot, felsorolva annak előnyeit, a jelentkezők száma alacsony maradt.⁸

6. Egy iskola a tisztek és tisztí növendékek kiképzésére (bár a jogszabály nem nevesíti, ez az intézmény a Versailles-i Országos Csendőrtisztí és Altisztí Iskola).

KILIÁN Zoltán: „Külföldi csendőrségek. A francia csendőrség” *Csendőrségi Lapok* 1929/20. 611–612.

⁶ KILIÁN Zoltán: „Francia csendőrélet” *Csendőrségi Lapok* 1929/19. 571–573.

⁷ Lásd NEMESSZEGHY (2. l.) 1929/6. 158–159.

⁸ Lásd NEMESSZEGHY (2. l.) 1929/17. 502–504.

A csendőri szervezet másik pillére a Köztársasági Gárda, amely a húszas évek végére Párizsi Köztársasági Gárdából és Mozgó Köztársasági Gárdából, a Gendarmerie Mobile karhatalmi utódszervezetéből állt. Az eredeti Párizsi Gárda összesen 3000 fős létszámmal látta el feladatait egy légióba szervezve. A két világháború között a Köztársasági Gárda valójában Párizs csendőrsége volt, emellett a köztársasági elnök testőrsége is. A gárda parancsnoka ezredes volt, aki közvetlenül Párizs katonai kormányzójának az alárendeltségébe tartozott. Díszelgési feladataik széles körűek voltak, többek között ők látták el a párizsi színházak ügyeletes szolgálatait, valamint a minisztériumok őrszolgálatait. A gárda őrizte a rendőrség letartóztatottjait és a vádlottakat a tárgyalás alatt. A gárda alapvető rendeltetése azonban karhatalmi volt, és szervezete ehhez mérten hű maradt a katonai gyökerekhez. Az egység két részre oszlott: a legénység nagyobb hányada a gyalogsági parancsnokság, kisebb része a lovassági parancsnokság állományába tartozott. A fegyvernemi parancsnokok alezredek voltak. A gyalogság három zászlóaljából állt (parancsnokuk őrnagy), zászlóaljanként négy századdal. Egy század két szakaszra tagozódott. A gyalogos századok létszáma 170 fő volt, tehát a gyalogsági parancsnokság hadra fogható állománya összesen 2040 főt tett ki.⁹

A lovassági parancsnokság két lovassági félezredből állt, melyet őrnagyok vezettek. Egy félezredben 2 lovasszázad, egy században négy szakasz volt. A századok létszáma 196 főt tett ki, összesen 748 lovas csendőr volt szolgálatba vezényelhető. Figyelemre méltó, hogy a 3000 fős szervezetnek csupán 6%-a, 176 fő végzett valamennyi adminisztratív, anyagi biztosítási és törzsvezetési feladatot, míg az állomány 94%-a ténylegesen végrehajtó szolgálatot látott el. A párizsi Gárda fegyverzetében is inkább hasonlított a hadsereghez, mint a csendőrséghez: gyalogsága karabély helyett gyalogsági puskával volt felszerelve, lovassága pedig a mindenkori vértesslovasság fegyverzetével bírt.¹⁰

A Mozgó Köztársasági Gárda szervezete részben különbözött mindkét csendőr szervezeti modelltől. Az összesen 2000 fős Mozgó Csendőrség felváltására tervezett szervezetet 15 000 fős kerettel alakították ki, melyből 8000 fő lovas, 7000 fő gyalogos. Az ország egész területét lefedő és bárhol bevethető karhatalmi erő 5 légióra tagozódott, melyeket ezredek vezettek. A következő szerveződési szint csak a mozgó gárdánál jelent meg, ez volt a „groupe” vagy osztály. Minden légió 3 osztályra tagozódott, melyek élén őrnagy állt. Az osztályok mindegyike 3 századot írá-

⁹ GERGELY Endre: „Csendőrség Párizs környékén” *Csendőrségi Lapok* 1934/10. 300–303.

¹⁰ Lásd GERGELY (9. l.) 300–301.

nyított, századonként 3 szakasszal. A mozgó gárda alapeleme a „brigade” volt, ami csak elnevezésében azonos a csendőrrel. A gárda esetében inkább rajként értelmezhető. A szakasz állománya gyalogos vagy lovas volt, de vegyes nem lehetett. A szakasz négy brigade-ja mindig egy állomáshelyen látta el a szolgálatot.¹¹

1929-re a 15 000 fős keretből alig 2000 fő tényleges végrehajtó szolgálatot teljesítő csendőrt sikerült kiállítani, akiket országszerte összesen 48 szakaszba szerveztek. Egy szakasz létszáma egy tiszt és 40 fő legénység volt.

Az akkori felfogás szerint a gárda csupán kiképzési keretet létesített a csendőrségi utánpótlás kinevelésére. Ennek elősegítésére az 1929 márciusában kiadott katonai utasításban elrendelték, hogy a szakasz- és rajparancsnokok a csapatoknál kötelesek évente rövid szolgálatot eltölteni, és a gárda lovas rajai részt vesznek a lovasság hadgyakorlatain.¹² Az előrelátó tervezés és az idejében elkezdett felkészülés a harmincas évekre meghozta gyümölcsét, és jó szolgálatot tett Franciaországnak.

A francia modell elterjedése Európában

Napóleon magával vitte hadjárataira a császári csendőrség válogatott alakulatait, és a megszállt területeken első intézkedései közé tartozott a csendőrség felállítása.¹³

Belgium volt az első, franciák által meghódított ország, ahol a közbiztonsági szervek megreformálása után 1795-ben létrehozták a csendőrtestületet. Az 1830-ban új alapokra helyezett csendőrség szinte teljes egészében a francia modellt ültette át a nemzeti sajátosságok figyelembevételével. A hadügyminiszter közvetlen, és az igazságügy-miniszter közvetett irányítása alatt működő testület 4 szintű volt. Az ország területe 4, majd 1919-től 6 csoportparancsnokságra oszlott, melyek alárendeltségében 2-3 csendőrszázad tevékenykedett. Ez jelentette a megyei szintet. A századok a járási szinten kerületekké, majd őrsökké szerveződtek tovább. Belgium területén az első világháború előtt 410 csendőrőrs működött. A szervezetet 1919-ben és 1927-ben megreformálták, de alapvetően megtartották a francia struktúrát.¹⁴

¹¹ Lásd GERGELY (9. l.j.) 302–303.

¹² „Szerkesztőségi közlemény lapszemle” *Csendőrségi Lapok* 1929/9. 243–245.

¹³ REKTOR Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története* (Cleveland OHIO USA: Árpád Könyvkiadó Vállalat 1980) 30–42.

¹⁴ Lásd REKTOR (13. l.j.) 31.

A következő, francia képre formált csendőri szervezet a *luxemburgi* volt, melyet 1798-ban alapított meg a császár.¹⁵

Az osztrák hadsereg felett aratott győzelmei után Napóleon 1805-ben megalapította a lombardiai és az *osztrák zsandárságot*. Az 1805. december 3-án kiadott linzi császári rendeletben egy eszkadron erővel felállított szervezet érdekessége, hogy egy francia és egy osztrák részlegre tagozódott.¹⁶ A francia vezetés alatt álló szervezeti elemeket válogatott osztrák pótzsandárokkal erősítették meg. Nyolc körzetre osztották az országot, és körzetenként öt őrsöt állítottak fel. Az őrsöket francia csendőrök vezették, akik öt osztrák pótzsandár tevékenységét irányították. A szervezet létszáma összesen 3 francia tisztből, 8 francia altisztből és 40 francia csendőrből állt, akiket 240 fős osztrák pótzsandárság támogatott. Az escadron parancsnoka egy francia ezredes volt. Fontos megemlíteni, hogy a francia és osztrák állomány ugyanazt a fizetést és felszerelést kapta. Napóleon bukása után a testületet feloszlatták, de később a lombard csendőrség mintájára újjászervezték.¹⁷

Lombardia csendőrsége külön említést érdemel, hiszen később ez szolgál majd alapul az osztrák zsandárság és a magyar csendőrtestület szervezéséhez is. A szervezeti struktúra szintén ötszintű. A lombardiai csendőrség ezredszinten szerveződött, amely öt osztályra és egy önálló szárnyra tagozódott. Ez utóbbi egyszerre volt kiképzési keretszervezet és az ezred tartaléka is, melyet csapaterős feladatoknál vettek igénybe. Ezt a megoldást más országok is szívesen átvették, közülük is a belga rendszer hasonlít legjobban az itt alkalmazotthoz. Az ezred öt osztálya két szárnyra tagozódott, így Lombardia területét tíz szárny fedte le. A szárnyak tartományi szintnek feleltek meg, és két szakaszra tagozódtak, tisztek vezetésével. A szakaszokat két-három csoport alkotta, melyeket már csendőr őrmesterek vezettek. A legalacsonyabb szintű szervezeti elem itt is az őrs volt. A szervezet létszáma is jelentősebb volt, mint a korábban Franciaországon kívül létrehozott csendőrségek esetében. Minden szárny 16 tisztből, 95 altisztből és 367 fő csendőrlegénységből állt. Érdekesség, hogy a lombardiai csendőrezred belszolgálati és igazgatási nyelve 1850-ig olasz volt, akárcsak a legénysége.¹⁸ Ez a szervezeti struktúra határozta meg később az európai csendőrségek szervezési elveit, és szolgált évtizedekig mintául a közbiztonsági szervezetek átszervezéséhez.

¹⁵ Lásd REKTOR (13. lj.) 32.

¹⁶ Lásd REKTOR (13. lj.) 40.

¹⁷ Lásd REKTOR (13. lj.) 41.

¹⁸ Lásd REKTOR (13. lj.) 42.

A német államok szintén a napóleoni háborúk idején ismerkedtek meg a csendőrség szervezetével, és rövid idő alatt mindegyikük kialakította saját zsandártestületét. Amikor 1871-ben egyesültek, már minden közigazgatási területnek megvolt a maga csendőrsége.¹⁹

1806-ban Poroszországban is felállításra került a csendőrség, három szolgálati ággal: A közbiztonsági szolgálatra a „Land-Gens d’armerie”, határrendészeti szolgálatra a „Grenz-Gens d’armerie”, tábori csendőri szolgálatra pedig a „Armee-Gens d’armerie” került létrehozásra. Az utóbbiból fejlődött ki a későbbi „Feld-Gens d’armerie”, amely több állam hadseregében is katonai rendőrséggént terjedt el.²⁰

Hollandia 1814-ben szervezte meg saját csendőri szervezetét Maréchaussée néven, amelyet szintén a francia megszállás ihletett.²¹ A szervezet sikerei még Vatikán államban is arra sarkallták a közigazgatást, hogy létrehozza saját csendőrségét (1816).²²

A francia hatás nemcsak a meghódított területeken érezte közvetlen hatását, de legnagyobb katonai ellenfelük is mintaként tekintett a közbiztonsági szervezetre. 1826-ban megszervezik az orosz csendőrséget, melynek első parancsnoka Benckendorff Sándor lett, aki a viszonylag későn megalapított szervezet ötletét Párizsból hozta. Az 1917-ig fennálló szervezet folyamatosan fejlődött, korszerűsödött, de a későbbi szovjet rendészeti szervekre tapasztalatai már kevés hatással voltak.²³

Spanyolországban 1829-ben alakult meg a Carabineros intézménye,²⁴ melyet 1833-ban a görög csendőrség követett.²⁵ Az olasz nemzeti egység elérése után 1861-ben megszervezték a francia csendőrséget alapul vevő Carabinieri szervezetét, amely mind a városokban, mind vidéken felelt a közbiztonság fenntartásáért.²⁶ Ez a szervezet táplálta az 1874-ben San Marinóban létrehozott csendőrség ötletét.²⁷

A XIX. század második felére Európa-szerte elterjedt a francia csendőrségi minta, melyet minden állam saját nemzeti hagyományaihoz és társadalmi sajátosságaihoz igazított, de a szervezet lényegét és alapvető felépítését megtartotta.

¹⁹ Lásd REKTOR (13. lj.) 33.

²⁰ Lásd REKTOR (13. lj.) 31.

²¹ Lásd REKTOR (13. lj.) 34.

²² Lásd REKTOR (13. lj.) 32.

²³ Lásd REKTOR (13. lj.) 35.

²⁴ Lásd REKTOR (13. lj.) 36.

²⁵ Lásd REKTOR (13. lj.) 37.

²⁶ Lásd REKTOR (13. lj.) 38.

²⁷ Lásd REKTOR (13. lj.) 39.

A közvetlenül francia hatásra szerveződő csendőrtestületek kora az olasz Carabinierrivel lezárult, azonban osztrák hatásra a szervezettípus tovább terjedt kelet felé. A Magyar Királyi Csendőrség 1881-es megszervezése már olyan tapasztalatok birtokában történhetett, amelyek hozzásegítették a szervezetet a kaotikus magyar közrend gyors helyreállításához. Az európai szinten elismert magas szakmai színvonal elérését nemcsak a jól bevált szervezeti struktúra átvétele, hanem annak a magyar nemzeti sajátosságokhoz igazodó alkalmazása tette lehetővé.²⁸

Korai csendőrségi szervezetek Magyarországon

A csendőri szervezet a Magyar Királyi Csendőrség felállítását megelőzően sem volt ismeretlen hazánkban. Először 1849 augusztusában Pesten indult meg egy császári csendőrezred szervezése, amely 1850-ben Kassára települt. 1850. január 18-án kelt legfelsőbb uralkodói elhatározással rendelték el a birodalmi csendőrség, a „zsandárság” felállítását az egész monarchia területére. Irányítását a Bécsben székelő csendőrségi felügyelő látta el. A birodalmi csendőrség a mintaadó francia–lombardiai hagyományt követve a birodalmi hadsereg alkotórészét, fegyvernemét képezte.²⁹

A zsandárság legmagasabb szervezeti egysége az ezred volt, amely a neki működési területnek kiutalt tartományban, illetve országrészben működött. Felépítését és létszámát tekintve alkalmazkodott a tartomány népességének számához és népsűrűségéhez, szervezete rugalmasan alkalmazkodott a közigazgatási beosztáshoz. Az 1850-ben a meglévő két ezred (a lombardiai és a kassai) mellé felállításra került további 14 csendőrezred, melyből a magyar területeken 3 ezred diszlokált.³⁰

Az ezredtörzs mellé annak székhelyén be volt osztva egy kiképzőkeret, kiképzőszárny is, melynek feladata volt minden csendőrséghez áthelyezett katona kiképzése. A szervezési előírás szerint minden ezredparancsnokság osztályból, szárnyakból, szakaszokból és őrsökből állt. Ezek száma a helyi viszonyokhoz alkalmazkodott. Egy őrs létszáma 5–8 főnél nem lehetett több. A csendőrlegénység személyi kiegészítése a hadseregállományból áthelyezéssel történt. Kivételesen a hadseregből már

²⁸ Lásd REKTOR (13. lj.) 88–128.

²⁹ ZACHAR József: „Tradíció és folyamatosság az osztrák rendvédelmi szerveknél” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)* 1992/3. 65–74.

³⁰ FRANZ HESZTERA: „A csendőrség parancsnoklási rendszere 1850–1893” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)* 1994/5. 18–27.

kilépett polgári személyek is felvételt nyerhettek.³¹ Az ötszintű szervezeti struktúra és a kiképző szárnyak kialakítása később a Magyar Királyi Csendőrség szervezésében is visszaköszön majd.

A megváltozott belpolitikai helyzet és közigazgatási beosztás nyomán 1854-ben a császári csendőrség szervezete is módosult. Az 1859/60 évi átszervezést követően létszáma csökkent: 7923 fő volt. 1867-ben a bécsi udvar a kiegyezési tárgyalásoknak megfelelően a Magyarországon állomásozó csendőrséget feloszlatta, Horvát–Szlavónország és Erdély ezredeit azonban megtartotta. 1867. V. 1-jei hatállyal felszámolták az 5. kassai, 6. nagyvárad, 7. pesti és 8. pozsonyi csendőrezredeket.³²

Bár a csendőrség szervezete alkalmas lett volna a hatékony működésre, a szabadságharc utáni tevékenysége, a magyar hazafiak üldözése miatt a magyar társadalom nem fogadta el. A megmaradt erdélyi ezrednél 6 szárnyparancsnokság és 18 szakaszparancsnokság működött, a zágrábi ezrednél 2 szárnyparancsnokság és 3 szakaszparancsnokság maradt. Az ezredek Császári és Királyi Csendőr Parancsnokságok néven működtek a kiegyezés után a közös hadsereg kötelékében. Erdélyben 15 tiszt vezényletével 792 főnyi legénység, Horvát–Szlavónországban pedig 11 tiszt parancsnoksága alatt 483 főnyi legénység látott el szolgálatot. 1876. III. 17-i leiratában – Tisza Kálmán kezdeményezésére – az uralkodó elrendelte, hogy a horvátországi és erdélyi csendőrezredeknek a közös hadügyminisztérium hatáskörébe tartozó ügyeit 1876. május 1-től a magyar kormány vegye át.³³

³¹ SUBA János: „A Magyar Királyi Csendőrség diszlokációja” in GAÁL Gyula – HAUZINGER Zoltán (szerk.): *Tanulmányok „Quo vadis rendvédelem? Szabadságjogok, társadalmi kötelezettségek és biztonság” című tudományos konferenciáról* (Pécs: Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport 2010) 327–338.

³² ZACHAR József: „Fejezetek az osztrák csendőrség történetéből” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)* 1997/8. 105–109.

³³ CSAPÓ Csaba: *A Magyar Királyi Csendőrség története 1881–1914* (Pécs: Pro Pannónia Kiadói Alapítvány 1999) 14–19.

A Magyar Királyi Csendőrség szervezete az első világháború előtt

A császári csendőrezredek feloszlását követően a magyar közigazgatás hagyományosan a pandúrokra bízta a közbiztonság fenntartását, és bár akadtak köztük kivételes tehetségű bűnüldözők, a javarészt képzetlen és rosszul felszerelt közegek nem tudtak gátat szabni a betyárvilág virágzásának. A közbiztonsági káosz tartós megoldását csak egy központosított, professzionális állami rendvédelmi szervezet létrehozása jelenthette. Az új magyar csendőrség az erdélyi csendőrezred bázisán alakult meg hosszú évek előkészítő munkája nyomán. Az országos csendőrségi szervezet a lombardiai mintát követve öt szinten szerveződött. Alapeleme a csendőrőrs volt, amely a közbiztonsági szolgálat ellátásáért működési területén felelt. A következő szervezeti szinten a szakasz, több szakaszt összefogó struktúrában pedig a szárnyparancsnokság működött. A következő szint a csendőrkerület volt, ami a lombardiai ezred- és a francia légion-szintnek felel meg. 1886-ban, a Magyar Királyi Csendőrség szervezetének az egész országra való kiterjesztését követően a Magyar Királyságban 6 csendőrkerület, 25 szárny, 62 szakasz és 966 őrs működött.³⁴

A szervezet sikerei hatására a belügyi és a honvédelmi tárca már 1893-ban együttesen fontolgatta a szervezet mennyiségi fejlesztését. A közbiztonság gyors és határozott helyreállítása elismerést hozott a testületnek, de felszínre hozta a szervezeti struktúra korai hibáit is. A parancsnokságok és az alárendelt szervezeti elemek között túlságosan nagyok voltak a távolságok. Túlzottan nagynak bizonyultak a működési területek is, ezért a testület szervezeteinek számát több lépcsőben növelték. A szervezet-gyapapítás első üteme a kilencvenes években zajlott le, mely során elsősorban Erdélyben növelték az őrsök számát. A második fejlesztési szakasz az 1900-as évek elején zajlott.³⁵

Az 1890-es években került felállításra a tábori csendőrség és a határcsendőrség is. A tábori csendőrség nem rendelkezett önálló szervezeti felépítéssel, és békeidőben nem tartott fenn működő szervezeti elemeket. A táboricsendőri szolgálatra vezényelt csendőröket a haderő parancsnokságaihoz rendelték. A legalacsonyabb

³⁴ PARÁDI József: „A Magyar Királyi Csendőrség szervezete” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)* 2011/24. 80–90.

³⁵ PARÁDI József: „A csendőrség magyarországi története” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)* 2009/19. 63–87.

szintű parancsnokság a dandárparancsnokság volt, amelyet a katonai rendfenntartó erővel még megerősítettek.³⁶

A határccsendőrség már békeidőben is funkcionált, állandó működési területtel rendelkezett a szerb–magyar és a román–magyar határ mentén, szervezete pedig némileg eltért az ország belsejében szolgálatot teljesítő csendőrség szervezeti felépítésétől. A határccsendőrség létrehozása a magyar–román határegyezménytől eredeztethető, melynek nyomán 1891-ben az új, modern határvonal és az ahhoz tartozó műtárgyak védelme érdekében a határőrizet megerősítésére hozták létre a szolgálati ágat.³⁷ A határccsendőrség a brassói és a szegedi csendőrkeretek alárendeltségében működött. A két kerületparancsnokságban kikülönített törzstiszt foglalkozott a határőrizeti szolgálat ügyeivel, és közvetlenül irányították a határszéli őrsöket.³⁸ Az ország belsejében szolgálatot teljesítő csendőrség szervezete felépítéséhez viszonyítva a határccsendőrség struktúráiból hiányoztak a szakasz- és a szárnyparancsnokságok. A háborút megelőzően a határccsendőrség szervezetében 186 őrs működött. (Ekkor a csendőrség szervezetében összesen 2018 őrs tevékenykedett). A határccsendőrség szervezetében speciális elem volt az úgynevezett nyári őrs. Nyári őrsöket – összesen 56-ot – a hágókra telepítettek a hómentes időszakban. Télre az objektumot lezárták.³⁹

A szervezettefejlesztési munkálatok második jelentős fázisa 1903-ban vette kezdetét 242 új őrs létrehozásával. Az új szervezeti egységek nem jelentették azonban a személyi állomány arányos növekedését, sokkal inkább újraelosztását. Szintén 1903-ban három új kerület felállításáról hozott törvényt az országgyűlés, melyek közül kettőt szerveztek meg: a brassóit (VII. sz.) és a debrecenit (VIII. sz.). 1903-hoz kapcsolódik a Magyar Királyi Csendőrség nyomozószolgálatának kialakításának első lépése is. Ekkor állították fel az úgynevezett járásőrmesteri intézményt. A járásőrmesterek első és legfontosabb feladata a nyomozati tevékenység végzése volt. A járásőrmesterek a szakaszparancsnokságok közvetlen irányítása alá kerültek. 1903-ban 393 járásőrmester kezdte el szolgálatát.⁴⁰

³⁶ SZAKÁLY Sándor: *A magyar tábori csendőrség története* (Budapest: Ister 2003)

³⁷ PARÁDI József: „A Magyar Királyi Csendőrség határőrizeti feladatai 1891–1914” *Hadtörténelmi Közlemények* 1988/1. 56–92.

³⁸ PARÁDI József: *A határszéli csendőrség 1891–1914* (Budapest: Határőrség 1984) 95.

³⁹ PARÁDI József – SUBA János – VEDŐ Attila: *A magyar–román határ és őrzése 1867–1918* (Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság 2011)

⁴⁰ PRESZLY Lóránd: *A magyar királyi csendőrség története 1881–1919* (Budapest: Honvédelmi Sajtóvállalat 1920) 29–42.

1904-ben a Magyar Királyi Belügyminisztériumban a tárca csendőrséggel kapcsolatos felügyeleti jogának elősegítése céljából külön ügyosztályt hoztak létre. Ezzel a testületet irányító mindkét tárca szervezetében létrejött a csendőrségi ügyosztály.⁴¹ Ugyancsak 1904-ben Központi Felszerelési és Anyagraktár kialakítására került sor Budapesten.⁴²

1907-ben szervezték meg a magyar csendőrségnél a pótszárnyparancsnokságokat, melyek elvégeztek minden tevékenységet, amely a szolgálati feladatok eredményes megoldásának elősegítésére volt hivatott. A pótszárnyak nem rendelkeztek hatósági területtel, alárendelt parancsnokságaik, őrsaik nem voltak. A pótszárnyak hatásköréhez tartoztak a gazdálkodási feladatok, a személyzeti munka, a kiképzés stb.⁴³

1909-ben állították fel Nagyváradon a Csendőrtovábbképző és Altiszti Iskolát. Ettől fogva tekinthető központosítottnak a csendőrség képzése.⁴⁴

A Magyar Királyi Csendőrség szervezetében folyamatosan jelen voltak az úgynevezett különítmények. Különítményeket ott hoztak létre, ahol az átlagosnál jelentősebb csendőri jelenlételre volt szükség ideiglenesen vagy tartósan. Állandó csendőrkülönítmény működött például Gödöllőn, ideiglenes különítmény pedig például Tusnádfürdőn vagy Pöstyénben a fürdőszézonban.⁴⁵

1913-ra a Magyar Királyi Csendőrség 8 kerületparancsnokságból, 57 szárnyparancsnokságból, 136 szakaszparancsnokságból, 683 járásőrmesterségből és 2028 őrsből álló szervezetté fejlődött.⁴⁶

A csendőrség újjászervezése és új szervezeti struktúrája

A hazánkat megszállva tartó hadseregek nem támogatták a magyar rendvédelem újjászervezését, és potenciális veszélyt láttak a csendőrség ismételt felállításában. 1919. október végén Beneš csehszlovák elnök még azzal a javaslattal is előállt, hogy valamennyi magyar fegyveres testületet oszlassák fel, helyettük pedig fran-

⁴¹ Lásd PRESZLY (40. l.) 43–87.

⁴² Lásd PRESZLY (40. l.) 95–136.

⁴³ Lásd REKTOR (13. l.) 104.

⁴⁴ SZAKÁLY Sándor: „A Magyar Királyi Csendőrség az első központosított magyar közbiztonsági őrtestület” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)* 2093/4. 51–58.

⁴⁵ Lásd CSAPÓ (33. l.) 66–83.

⁴⁶ Lásd PARÁDI (34. l.)

cia vezetésű nemzetközi csendőrséget hozzanak létre. Franciaország november elején a főtanácsban kísérletet tett a terv elfogadtatására, szövetséges társai azonban leszavazták.⁴⁷

1921 februárjától a csendőrkerületeket vármegyékre, a vármegyéket járásokra, a járásokat pedig őrsökre osztották fel. A vármegyei csendőrparancsnokságok alárendeltségébe tartalék csendőrszázadokat helyeztek, amelyek feladata a kiképzés és a karhatalmi teendők ellátása volt. Ez a megoldás nagyban hasonlított a belga csendőrség többszintű tartalékképzési rendszeréhez, azonban Magyarországon nem vált be. A közigazgatási egységek eltérő nagysága, a lakosság számában jelentkező különbségek, a terep fedettségében és domborzatában, valamint a közlekedési viszonyokban tapasztalható eltérések miatt aránytalanná tette a csendőrségi diszlokációt.⁴⁸

Az 1925. évi struktúra nem mindenben egyezett meg a dualizmuskori csendőrségével. A Magyar Királyi Csendőrség szervezetének alapeleme továbbra is az őrs maradt. Az őrsök létszáma 6-25 fő között mozgott, pontos létszámuk a működési terület nagyságától, lakosságának létszámától és elhelyezkedésétől, a terep jellegétől, közlekedési hálózatának jellegétől, a terület bűnügyi fertőzöttségétől függően alakult. Megkülönböztettek gyalogos, lovas és úgynevezett vegyes őrsöket. Az őrsök élén magasabb rangú altisztek álltak.⁴⁹

A szakaszparancsnokság volt a legalacsonyabb szintű parancsnokság, átlagosan három-hat őrsöt felügyelt. Élén a legmagasabb rangot viselő altiszt állt alhadnagyi, esetleg tiszthelyettesi rendfokozattal. Működési területe általában egy járásra terjedt ki.⁵⁰

A szárnyparancsnokságok alkották a legalacsonyabb tiszti parancsnokságokat, élükön százados vagy főhadnagy állt, helyettese főhadnagy vagy hadnagy volt. Két-három szakaszparancsnokság tartozott az alárendeltségükbe. Az egy megye területén működő szárnyparancsnokságokat a következő szervezeti szint, az osztályparancsnokság irányította.⁵¹

⁴⁷ PARÁDI József: *A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtestület 1881–1945* (Budapest: Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság 2012) 57.

⁴⁸ Lásd PARÁDI (47. l.j.) 49–65.

⁴⁹ Lásd PARÁDI (47. l.j.) 51.

⁵⁰ Lásd PARÁDI (47. l.j.) 52.

⁵¹ Lásd PARÁDI (47. l.j.) 53.

A kerületparancsnokságok több megyére kiterjedő régió csendőrségét irányították. Működési területük megegyezett a honvéd vegyesdandárok, majd a honvéd hadtestek területeivel. A trianoni határokon belül először 1921-ben rögzítették a csendőrkerületeket. 1927-től a kerületek alárendeltségében létrehozták a tanosztályokat, amelyek a csendőrök alapképzését végezték. A tanosztályok szakosodtak a lovas és gyalogos kiképzésre. 1930-tól felállították a csendőrnnyomozó alosztályokat, amelyeknek hatásköre kiterjedt a kerület teljes működési területére.⁵²

1929-ben állították fel a közlekedési csendőrséget. Kezdetben kísérleti jelleggel három közlekedési őrsöt hoztak létre Budapesten, Győrött és Székesfehérvárott. A kedvező tapasztalatok dacára anyagi nehézségek miatt 1936-ig húzódtott a szervezet kiépítése. A közlekedési csendőrség egy alosztályt alkotott, amely négy szárnyra bomlott.⁵³

1940-ben hozták létre a Magyar Királyi Csendőrség Közlekedési és Híradó Osztályát. Az osztály egy híradó, egy repülőtéri és négy közlekedési szárnyból állt. 1943-ban a híradó szakterület osztályként önállósult. Ugyancsak 1940-ben állították fel a vasúti csendőrséget a fokozódó jelentőségű vasúti hadiszállítások biztosítására. A vízi csendőrséget 1942-ben szervezték meg, amely a Balatonon teljesen ki is épült. Tervezték működési területének és szervezetének kiterjesztését a Dunára és a Tiszára is, ezt azonban a háború már nem tette lehetővé. A gyarapodó polgári légi forgalommal kapcsolatos biztonsági teendők ellátására hozták létre a repülőtéri csendőrkülönítményeket is 1926-tól.⁵⁴

A II. világháború tapasztalatai nyomán a csendőrség szervezetében gyarapítani kívánták a karhatalmi erőt, ezért a csendőriskolákat zászlóaljakká szervezték át. Gyarapodott a csendőrség hagyományos struktúrája is. 1925-ben 7 kerület, 30 osztály, 93 szárny, 209 szakasz és 853 őrs működött 12 000 fővel, a terület-visszacsatolások nyomán 1944-ben 10 kerület, 35 osztály, 79 szárny, 1321 őrs, 22 000 fővel látott el szolgálatot a Magyar Királyság területén. A visszacsatolt területeken 2 kerületet, 33 szárnyat, 70 szakaszt és 500 őrsöt állítottak fel, emellett a fokozottan veszélyesnek tartott térségekben, Kárpátalján és Bácskában külön nyomozó részlegeket is létrehoztak. A visszacsatolt területek a speciális csendőrszervezetek kiépítéséből

⁵² Lásd PARÁDI (47. l.) 93–110.

⁵³ ARTNER Ramona – PARÁDI József – ZEIDLER Sándor: „A Magyar Királyi Csendőrség légi, vízi, vasúti és közúti szakszolgálati ágai” *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)* 2013/27–30, 23–31.

⁵⁴ Lásd ARTNER – PARÁDI – ZEIDLER (53. l.) 33–40.

sem maradtak ki. E térségben 23 különleges (közlekedési, híradó, vasúti és repülőtéri) őrsöt szerveztek.⁵⁵

A háború miatt kialakult csendőraltsízt-hiány feloldása érdekében 1944-ben megszüntették a szakaszparancsnokságokat. Az ott felszabadult altiszteket a betöltetlen beosztásokra vezényelték, illetve a tábori csendőrséghez irányították. Átszervezték a tábori rendészetet is, amelyet kezdetben harcfigyelem-biztosító és tábori rendészeti csapat elnevezéssel illeltek, később pedig Tábori Biztonsági Szolgálatnak nevezték át.⁵⁶

A csendőrségi szervezet európai elterjedését és szolgálati tapasztalatait értékelve megállapítható, hogy a szervezeti forma képes volt lépést tartani a változó társadalmi körülményekkel, és a változásokra adott szervezeti válaszai alkalmassá tették a hatékony közbiztonsági szolgálatra.

Összességében a szervezettípus sikeres volt, hiszen valamennyi, csendőrséget szervező állam képes volt struktúráját saját igényei szerint formálni anélkül, hogy lényege, funkciója és képességei megváltoztak volna. Egy nagy történelmi elődöket felvonultató és fejlődésük összefüggéseit vizsgáló áttekintésben a Magyar Királyi Csendőrség nemcsak kimagasló eredményessége, de a csendőri szervezetfejlesztés terén nyújtott úttörő munkája miatt is előkelő helyet foglalhat el.

⁵⁵ KAISER Ferenc: *A Magyar Királyi Csendőrség története a két világháború között* (Pécs: Pro Pan-nónia Kiadó Alapítvány 2002) 115–132.

⁵⁶ Lásd SZAKÁLY (36. l.) 58–93.

ISBN 978-963-284-523-4

9 789632 845234